

Załącznik nr 1 do Uchwały nr 1/II/2021 Zarządu Stowarzyszenia

Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski z dnia 26 lutego 2021 r.

Lokalna Strategia Rozwoju na lata 2014-2020

Opracowana przez
Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania
Szlak Tatarski

Sokółka, luty 2021 r.

LOKALNA STRATEGIA ROZWOJU

opracowana dla gmin: Krynki, Kuźnica, Sidra, Sokółka, Szudziałowo

działających w ramach Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski

I. Charakterystyka LGD	5
1. Nazwa LGD	5
2. Opis obszaru	5
3. Potencjał LGD	6
3.1 Opis sposobu powstania i doświadczenie LGD	6
3.2 Opis struktury LGD i jej reprezentatywność	11
3.3 Skład organu decyzyjnego – Rady	11
3.4 Krótka charakterystyka rozwiązań stosowanych w procesie decyzyjnym	12
3.5 Zasady funkcjonowania LGD	12
3.6 Potencjał LGD a regulaminy wewnętrzne	14
II. Partycypacyjny charakter LSR	15
1. Partycypacyjne przygotowanie LSR	15
2. Partycypacyjna realizacja LSR	17
III. Diagnoza – opis obszaru i ludności	19
1. Grupy istotne w realizacji LSR	19
2. Spójność obszaru i jego położenie	20
3. Demografia	21
4. Rynek pracy	266
5. Gospodarka	30
6. Sektor społeczny	36
7. Problemy społeczne	377
8. Infrastruktura	399
9. Edukacja	422
10. Kultura, sport i rekreacja	45
11. Walory przyrodnicze i ochrona środowiska	46
12. Dziedzictwo kulturowe i historyczne	477
13. Produkty lokalne	488
14. Turystyka	48
IV. Analiza SWOT	50
V. Cele i wskaźniki	53
VI. Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru	777
VII. Plan Działania	80
VIII. Budżet LSR	81
IX. Plan komunikacji	82
X. Zintegrowany charakter LSR	833

XI. Monitoring i ewaluacja	888
XII. Strategiczna ocena oddziaływania na środowisko	888
Załącznik Nr 1 do LSR	899
Załącznik Nr 2 do LSR	933
Załącznik Nr 3 do LSR	96
Załącznik Nr 4 do LSR	105
Załącznik Nr 5 do LSR	106

I. Charakterystyka LGD

1. Nazwa LGD

Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski jest tzw. stowarzyszeniem specjalnym i posiada osobowość prawną. Jest ono formą dobrowolnego, samorządowego i trwałego zrzeszenia partnerów z sektora publicznego, gospodarczego i społecznego. Działa na podstawie przepisów ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz. U. z 2015 poz. 1393 z późn zm.). Powyższa forma organizacyjno-prawna została określona w ustawie z dnia 07 marca 2007 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz została utrzymana w zapisach ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności (Dz. U. z 2015 r. poz. 378).

Członkami Stowarzyszenia mogą być zarówno osoby fizyczne jak i osoby prawne, w tym jednostki samorządu terytorialnego (z wyłączeniem województw). Stowarzyszenie może prowadzić działalność gospodarczą, służącą realizacji LSR. Nadzór nad Stowarzyszeniem Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski, ze względu na jego siedzibę, sprawuje Marszałek Województwa Podlaskiego.

Oficjalna i zarazem pełna nazwa Stowarzyszenia przyjęta w Statucie brzmi: Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski. Stowarzyszenie posługuje się skróconą nazwą: LGD Szlak Tatarski. Nazwa LGD nawiązuje do szlaku turystycznego, tzw. Dużego Szlaku Tatarskiego upamiętniającego osadnictwo tatarskie na tych terenach.

2. Opis obszaru

W skład obszaru objętego Lokalną Strategią Rozwoju Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski wchodzi 5 gmin należących do powiatu sokólskiego w województwie podlaskim:

- 1) Krynki (gmina miejsko-wiejska),
- 2) Kuźnica (gmina wiejska),
- 3) Sidra (gmina wiejska),
- 4) Sokółka (gmina miejsko-wiejska),
- 5) Szudziałowo (gmina wiejska).

Tabela 1. Liczba mieszkańców oraz powierzchnia gmin LGD Szlak Tatarski – stan na dzień 31.12.2013 r.

Lp.	Gmina	Powierzchnia (km ²)	Liczba mieszkańców ogółem	Liczba mieszkańców wsi	Liczba mieszkańców miast
1	Krynki	166	3 283	772	2 511
2	Kuźnica	133	4 236	4 236	-
3	Sidra	174	3 644	3 644	-
4	Sokółka	314	26 343	7 578	18 765
5	Szudziałowo	302	3 182	3 182	-
Ogółem		1 089	40 688	19 412	21 276

Źródło: GUS

Obszar LGD Szlak Tatarski od północy i zachodu graniczy z gminami powiatu sokólskiego: Nowym Dworem, Dąbrową Białostocką, Janowem; od południowego-zachodu i południa z gminami powiatu białostockiego: Czarną Białostocką, Supraślem, Gródkiem; od wschodu z Republiką Białorusi. Obszar graniczny z Republiką Białorusi jest jednocześnie wschodnią granicą Unii Europejskiej.

Przewiduje się, że fundusze: EFRROW, EFRR i EFS będą wdrażane na całym obszarze objętym Lokalną Strategią Rozwoju.

Rysunek 1. Mapa obszaru LGD Szlak Tatarski na tle powiatu sokólskiego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie obrazu pobranego z: www.sokolka.policja.gov.pl

3. Potencjał LGD

3.1 Opis sposobu powstania i doświadczenie LGD

Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski zostało powołane podczas Zebrania Członków Założycieli, które odbyło się w marcu 2007 roku z inicjatywy grupy lokalnych liderów z powiatu sokólskiego, działających na rzecz rozwoju obszaru, poprawienia warunków życia mieszkańców, rozwoju aktywności społecznej, dbałości o dziedzictwo kulturowe oraz uzyskania dodatkowego źródła finansowania inicjatyw lokalnych. Podczas zebrania wybrano Komitet Założycielski oraz władze LGD Szlak Tatarski. Utworzenie Komitetu oraz pozostałe zdarzenia i czynności posiedzenia zostały udokumentowane w Protokole Zebrania Członków Założycieli. Komitet Założycielski został upoważniony do zarejestrowania Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski w Sądzie Rejonowym w Białymstoku.

Pierwszymi gminami, które przystąpiły do współpracy w ramach Lokalnej Grupy Działania były Gminy Sokółka, Szudziałowo i Krynki. Następnie chęć współpracy wyraziły Gminy Kuźnica i Sidra. Kolejnym krokiem było podjęcie przez Rady Gmin uchwał o przystąpieniu do współpracy z LGD Szlak Tatarski w okresie programowania 2007-2013.

W dniu 16 maja 2007 r. postanowieniem Sądu Rejonowego w Białymstoku XII wydziału Gospodarczego Krajowego Rejestru Sądowego Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski zostało wpisane do Krajowego Rejestru Sądowego – Rejestru Stowarzyszeń, Innych Organizacji Społecznych i Zawodowych, Fundacji oraz Publicznych Zakładów Opieki Zdrowotnej pod numerem KRS: 0000280690 i z dniem 01 lipca 2007 r. rozpoczęło swoją działalność statutową. Siedzibą Stowarzyszenia i zarazem biura LGD jest miasto Sokółka. Stowarzyszenie posiada numer statystyczny REGON 200150526.

Niewątpliwym sukcesem nowo założonego Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski było podpisanie w 2009 roku z Samorządem Województwa Podlaskiego Umowy o warunkach i sposobie realizacji Lokalnej Strategii Rozwoju. Dzięki niej Beneficjenci niemal w pełni wykorzystali środki przewidziane na poszczególne działania w ramach „Wdrażania lokalnych strategii rozwoju”, w tym:

- 1) 537 666,50 zł w ramach Różnicowania w kierunku działalności nierolniczej (97,79% limitu),
- 2) 240 272,50 zł w ramach Tworzenia i rozwoju mikroprzedsiębiorstw (69,32% limitu),
- 3) 2 323 940,82 zł w ramach Odnowy i rozwoju wsi (91,57% limitu),
- 4) 1 329 944,18 zł w ramach Małych projektów (94,07% limitu).

Ponadto Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski, dysponując budżetem w wysokości 125 375,00 zł, skutecznie zrealizowało dwa projekty współpracy. Pierwszym z nich była operacja pn. „Mobilne Okno Blisko

Informacji – internetowy serwis informacyjny na urządzenia mobilne”, w którą zaangażowanych było 6 partnerów. Dzięki jej realizacji na obszarze LGD powstał nowy produkt turystyczny, tj. tytułowy serwis informacyjny. Kolejnym projektem współpracy realizowanym z 1 partnerem była operacja o akronimie PS („Poznajmy Siebie”), której koordynatorem było Stowarzyszenie LGD Szlak Tatarski. W ramach projektu PS odbyły się 3 działania aktywizujące lokalną społeczność oraz 8 działań informacyjno-promocyjnych z zakresu turystyki.

Realizując działanie „Funkcjonowanie lokalnej grupy działania, nabywanie umiejętności i aktywizacja”, Stowarzyszenie spożytkowało ponad 1 milion złotych na: bieżące utrzymanie biura w okresie od 01.01.2010 r. do 30.06.2015 r., wykonanie 6 badań nad obszarem LGD, organizację 94 działań informujących o obszarze działania LGD oraz LSR, przeprowadzenie 12 szkoleń zespołu biorącego udział we wdrażaniu LSR, organizację 37 wydarzeń o charakterze promocyjnym, organizację 18 szkoleń lokalnych liderów.

Widząc możliwości dalszego rozwoju obszaru, gminy należące do LGD (tj. gmina Krynki, Kuźnica, Sidra, Sokółka, Szudziałowo) postanowiły kontynuować współpracę w nowym okresie programowania obejmującym lata 2014-2020, w związku z czym w przedziale czasowym od września do listopada 2014 roku Rady Gmin podjęły właściwe uchwały.

Na podstawie konsultacji społecznych i przeprowadzonej analizy potrzeb mieszkańców obszaru LGD, Stowarzyszenie w nowym okresie programowania będzie kontynuować swoją dotychczasową politykę na rzecz rozwoju turystyki oraz aktywizacji zawodowej i społecznej mieszkańców oraz chciałoby realizować działania związane z pomocą osobom wykluczonym społecznie i rozwiązywaniem problemów społecznych, rozwojem edukacji, działaniami na rzecz ochrony środowiska, a także budową szeroko rozumianej infrastruktury. Wdrażanie planowanej wielofunduszowej LSR ułatwi dotychczasowe doświadczenie Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski oraz jego członków zdobyte podczas realizacji operacji w ramach LSR na lata 2007-2013 oraz operacji o zakresie podobnym do zakresu realizacji LSR.

Tabela 2. Doświadczenie Stowarzyszenia oraz jego członków

STOWARZYSZENIE LOKALNA GRUPA DZIAŁANIA SZLAK TATARSKI	
Nazwa działania/tytuł projektu i źródło finansowania	Mierzalne efekty realizacji operacji
Zadanie publiczne „Sport najlepszym dopalaczem” wspierane przez Gminę Sokółka.	Dofinansowanie: 792,29 zł - 40 osób objętych działaniem
Zadanie publiczne „Sport najlepszym dopalaczem – II edycja” wspierane przez Gminę Sokółka.	Dofinansowanie: 6 850,00 zł - 42 osoby objęte działaniem
Zadanie publiczne „Kultura łączy narody” w ramach XIV Letniej Akademii Wiedzy o Tatarach Polskich” wspierane przez Województwo Podlaskie.	Dofinansowanie: 6 000,00 zł - 800 osób biorących udział w wydarzeniu
Zadanie publiczne „Koncert „Kultura łączy narody” w ramach XV Letniej Akademii Wiedzy o Tatarach Polskich” wspierane przez Województwo Podlaskie.	Dofinansowanie: 9 500,00 zł - 1000 osób biorących udział w wydarzeniu
Zadanie o charakterze programowym pn. „Weekendowe przedszkole” zlecone przez Kancelarię Senatu w 2009 r.	Dofinansowanie: 49 160,36 zł - 50 osób objętych działaniem
Zadanie o charakterze programowym pn. „Weekendowe przedszkole” zlecone przez Kancelarię Senatu w 2010 r.	Dofinansowanie: 36 321,82 zł - 50 osób objętych działaniem
Zadanie o charakterze programowym pn. „Weekendowe przedszkole” zlecone przez Kancelarię Senatu w 2011 r.	Dofinansowanie: 65 292,03 zł - 69 osób objętych działaniem
Zadanie o charakterze programowym pn. „Weekendowe przedszkole” zlecone przez Kancelarię Senatu w 2012 r.	Dofinansowanie: 44 216,19 zł - 50 osób objętych działaniem
Projekt pn. „Promocja kultury tatarskiej w celu wzmocnienia integracji społecznej i kulturowej na obszarze przygranicznym Polski i Litwy” w ramach Funduszu Małych Projektów Programu Współpracy Transgranicznej Litwa-Polska 2007-2013.	Dofinansowanie: 152 160,28 zł (z funduszy unijnych), 15 889,51 zł (z budżetu państwa) - 400 osób objętych działaniem
GMINA KRYNKI	
Działanie 321 <i>Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej</i> , operacja pn. Budowa wodociągu Kol. Nietupa, Plebanowo, Kundzicze,	Dofinansowanie: 282 890,00 zł

Ciumicze w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.	- 9,368 km wybudowanej sieci wodociągowej.
Działanie 321 <i>Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej</i> , operacja pn. Remont oczyszczalni ścieków w Krynkach w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.	Dofinansowanie: 679 564,87 zł - 1 wyremontowana oczyszczalnia
Działanie 321 <i>Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej</i> , operacja pn. Remont systemu zasilania energetycznego stacji uzdatniania wody w Krynkach w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.	Dofinansowanie: 106 725,00 zł - 1 wyremontowana hydrofornia
Działanie 321 <i>Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej</i> , operacja pn. Przebudowa przepompowni ścieków w Krynkach w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.	Dofinansowanie: 56 525,13 zł - 1 przebudowana przepompownia ścieków
Działanie 321 <i>Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej</i> , operacja pn. Zakup koparko-ładowarki w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.	Dofinansowanie: 183 750,00 zł - 1 koparko ładowarka
Działanie 5.2 <i>Rozwój lokalnej infrastruktury ochrony środowiska</i> , operacja pn. Poprawa jakości środowiska naturalnego na obszarze Puszczy Knyszyńskiej poprzez instalację kolektorów słonecznych w gminie Krynki w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2007-2013.	Dofinansowanie: 347 962,92 zł - 31 zamontowanych kolektorów słonecznych
Działanie 7.1 <i>Rozwój i upowszechnienie aktywnej integracji</i> ; Poddziałanie 7.1.1 <i>Rozwój i upowszechnienie aktywnej integracji przez ośrodki pomocy społecznej</i> , operacja pn. Rozwój społeczny gminy Krynki, w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki.	Dofinansowanie: 649 842,69 zł - 94 osoby objęte wsparciem
Działanie 321 <i>Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej</i> , operacja pn. Budowa wodociągu wiejskiego we wsiach Kundzicze, Ciumicze, Plebanowo, Grzybowszczyzna Stara, Leszczany, Świdziałówka w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.	Dofinansowanie: 241 293,00 zł - 6,5 km nowej sieci wodociągowej

GMINA KUŹNICA

Działanie 313 Odnowa i rozwoju wsi, operacja pn. Zagospodarowanie terenu na wzgórzu Szubienica w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.	Dofinansowanie: 40 791,00 zł - miejsce upamiętnienia ofiar powstańców styczniowych
Oś priorytetowa 5. Rozwój infrastruktury ochrony środowiska, działanie 5.2 <i>Rozwój lokalnej infrastruktury ochrony środowiska</i> , operacja pn. Projekt rekultywacji gminnego składowiska odpadów w miejscowości Cimanie gm. Kuźnica w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2007-2013.	Dofinansowanie: 247 549,16 zł - zmniejszenie poziomu zanieczyszczenia powietrza, gleby
Działanie 321 <i>Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej</i> , operacja pn. Budowa wiejskiego wodociągu grupowego we wsiach położonych na terenie Gminy Kuźnica w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.	Dofinansowanie: 999 229,00 zł - 5 249 m nowej sieci wodociągowej
Działanie 321 <i>Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej</i> , operacja pn. Budowa wodociągu wiejskiego do zabudowań kolonijnych we wsi Kuścińce-Wołyńce w Gminie Kuźnica w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.	Dofinansowanie: 80 709,00 zł - 3 332 m nowej sieci wodociągowej

GMINA SIDRA

Oś priorytetowa 2. Rozwój Infrastruktury Transportowej, działanie 2.1 Rozwój transportu drogowego, poddziałanie 2.1.2 Lokalna infrastruktura drogowa. Przebudowa układu komunikacyjnego Gminy Sidra (przebudowa drogi powiatowej nr 1249 B Nowy Dwór – Sidra – Makowlany na odcinku o długości 2,40 km w m. Sidra (ulice wsi	Dofinansowanie: 2 133 599,83 zł - 2,40 km przebudowanych dróg powiatowych - 2,37 km przebudowanych dróg gminnych.
--	--

Sidra: Różanostocka, Rynek, Sokólska; przebudowa drogi gminnej nr 103601 B Sidra – Bierwicha – Wólka – Romanówka na odcinku o długości 700 m w miejscowości Romanówka; przebudowa drogi gminnej nr 103603 B Jałówka – Wólka na odcinku o długości 575 m w miejscowości Jałówka; przebudowa drogi gminnej nr 103604 B Chwaszczewo – granica Gminy na odcinku o długości 1092,5 m.) w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2007-2013.	
Działanie 313 Odnowa i rozwój wsi, operacja pn. Utwardzenie parkingu i części chodnika przy ul. Grodzieńskiej, Kościelnej i Rynkowej kostką betonową w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.	Dofinansowanie 56 686,00 zł - 10 nowych miejsc parkingowych
Działanie 321 <i>Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej</i> , operacja pn. Budowa wodociągu (Makowlany we wsiach Kol. Poganica, Kol. Racewo, Kol. Jacowlany, Kol. Zwierzany, Kol. Chwaszczewo, Kol. Jałówka; Makowlany we wsiach Kol. Makowlany, Kol. Jurasze, Kol. Poganica, Kol. Chwaszczewo w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.	Dofinansowanie: 381 972,00 zł - 18,7 km wybudowanej sieci wodociągowej
Działanie 321 <i>Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej</i> , operacja pn. Budowa sieci wodociągowej z przyłączami w obrębach ewidencyjnych Siderka, Kniaziówka, Podsutki, Sidra, Bierniki, Makowlany w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.	Dofinansowanie: 542 290,00 zł - 13,6 km wybudowanej sieci wodociągowej
Oś priorytetowa 5. Rozwój infrastruktury ochrony środowiska, działanie 5.2 Rozwój lokalnej infrastruktury ochrony środowiska, operacja pn. Termomodernizacja budynku Szkoły Podstawowej w Sidrze w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2007-2013.	Dofinansowanie: 462 920,00 zł - wykonana kompleksowa termomodernizacja budynku Szkoły Podstawowej w Sidrze
Oś priorytetowa 6. Rozwój Infrastruktury Społecznej, działanie 6.2 Rozwój infrastruktury z zakresu opieki zdrowotnej, operacja pn. Przebudowa budynku weterynarii wraz z dobudową dźwigu osobowego ze zmianą przeznaczenia na Zakład Opieki Zdrowotnej Otwarty w Sidrze w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2007-2013.	Dofinansowanie: 574 882,00 zł - przebudowany budynek o powierzchni zabudowy 148,7 m ² , powierzchni użytkowej 268,5 m ² , kubaturze 1492,0 m ³ .
Działanie 321 <i>Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej</i> , operacja pn. Budowa naturalnych przydomowych oczyszczalni ścieków na terenie Gminy Sidra oraz remont ujęcia wody w Makowlanach w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.	Dofinansowanie: 853 255,00 zł - 113 wybudowanych naturalnych przydomowych oczyszczalni ścieków - wyremontowane ujęcie wody w Makowlanach

GMINA SOKÓŁKA

Działanie 313 Odnowa i rozwój wsi, operacja pn. Wykonanie obiektów sportowo-rekreacyjnych w miejscowościach Bogusze i Malawicze Dolne w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.	Dofinansowanie: 158 509,03 zł - wykonano boiska trawiaste do piłki nożnej, boiska wielofunkcyjne o nawierzchni asfaltowej oraz place zabaw składające się z 5 elementów w miejscowościach Bogusze i Malawicze Dolne.
Działanie 321 <i>Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej</i> , operacja pn. Budowa wodociągu wiejskiego we wsiach Sokolany, Sierbowce, Żuki i Plebanowce oraz kanalizacji sanitarnej we wsi Nowa Kamionka w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.	Dofinansowanie: 1 368 528,00 zł - 13 km wybudowanej sieci wodociągowej - 2,0 km wybudowanej kanalizacji sanitarnej
„Narodowy program przebudowy dróg lokalnych – Etap II Bezpieczeństwo – Dostępność – Rozwój”, operacja pn. Poprawa bezpieczeństwa ruchu drogowego oraz dostępności komunikacyjnej na	Dofinansowanie: 1 216 770,47 zł - 1,7 km przebudowanych i wyremontowanych dróg

terenie miasta Sokółka poprzez przebudowę ulicy Kolejowej i remont ulic Warszawskiej i 1-go Maja w Sokółce o dł. 1705 mb.	
„Narodowy program przebudowy dróg lokalnych – Etap II Bezpieczeństwo – Dostępność – Rozwój”, operacja pn. Poprawa dostępności komunikacyjnej i bezpieczeństwa ruchu drogowego poprzez przebudowę ulic Marii Skłodowskiej Curie i Nowej w Sokółce o dł. 1450mb.	Dofinansowanie: 1 772 365,35 zł - 1,5 km przebudowanych i wyremontowanych dróg
Oś priorytetowa 2. Rozwój Infrastruktury Transportowej, działanie 2.1 Rozwój transportu drogowego, poddziałanie 2.1.2 Lokalna infrastruktura drogowa operacja pn. Usprawnienie układu komunikacyjnego Gminy Sokółka – przebudowa ulic Witosa, Piłsudskiego i Wróblewskiego oraz drogi gminnej Stara Kamionka-Bobrowniki o łącznej długości 5,276 km w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2007-2013.	Dofinansowanie: 3 839 684,57 zł - 5,276 km przebudowanych dróg

GMINA SZUDZIAŁOWO

Działanie 7.3 <i>Inicjatywy lokalne na rzecz aktywnej integracji</i> , operacja pn. Klub Seniora w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki.	Dofinansowanie: 40 000,00 zł - 1 wyposażona świetlica
Działanie 9.1 <i>Wyrównywanie szans edukacyjnych i zapewnienie wysokiej jakości usług edukacyjnych świadczonych w systemie oświaty</i> , poddziałanie 9.1.1 Zmniejszanie nierówności w stopniu upowszechniania edukacji przedszkolnej, operacja pn. W przedszkolu weselej w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki.	Dofinansowanie: 350 000,00 zł - utworzono i wyposażono dwa Punkty Przedszkolne w Szudziałowie i Babikach
Działanie 9.1 <i>Wyrównywanie szans edukacyjnych i zapewnienie wysokiej jakości usług edukacyjnych świadczonych w systemie oświaty</i> , poddziałanie 9.1.2 Wyrównywanie szans edukacyjnych uczniów z grup o utrudnionym dostępie do edukacji oraz zmniejszenie różnic w jakości usług edukacyjnych, operacja pn. Indywidualizacja szansą na sukces w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki.	Dofinansowanie: 40 000,00 zł - 2 doposażone szkoły
Działanie 9.1 <i>Wyrównywanie szans edukacyjnych i zapewnienie wysokiej jakości usług edukacyjnych świadczonych w systemie oświaty</i> , poddziałanie 9.1.1 Zmniejszanie nierówności w stopniu upowszechniania edukacji przedszkolnej, operacja pn. Wesołe przedszkole w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki.	Dofinansowanie: 165 000,00 zł - 2 wybudowane place zabaw - 2 doposażone Oddziały przedszkolne
Działanie 321 <i>Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej</i> , operacja pn. Budowa przydomowych oczyszczalni ścieków w gminie Szudziałowo w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.	Dofinansowanie: 504 000,00 zł - 50 wybudowanych przydomowych oczyszczalni ścieków
Działanie 321 <i>Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej</i> , operacja pn. Doprowadzenie i budowa sieci wodociągowej w miejscowościach Słoja, Knyszewicze i Ostrów Nowy w Gminie Szudziałowo w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.	Dofinansowanie: 347 000,00 zł - 1,09 km wybudowanej sieci wodociągowej
Działanie 321 <i>Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej</i> , operacja pn. Poprawa stanu gospodarki wodno-ściekowej w gminie Szudziałowo w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.	Dofinansowanie: 380 000,00 zł - 4zakupione agregaty prądotwórcze, wóz asenizacyjny, ciągnik rolniczy, koparko-ładowarka

POWIAT SOKÓLSKI

Działanie 6.1 <i>Poprawa dostępu do zatrudnienia oraz wspieranie aktywności w regionie</i> , poddziałanie 6.1.1 <i>Wsparcie osób pozostających bez zatrudnienia na regionalnym rynku pracy</i> , operacja pn. Ekozatrudnienie w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki.	Dofinansowanie: 641 409,00 zł
Działanie 6.1 <i>Poprawa dostępu do zatrudnienia oraz wspieranie aktywności w regionie</i> , poddziałanie 6.1.2 <i>Wsparcie powiatowych i wojewódzkich urzędów pracy w realizacji zadań na rzecz aktywizacji</i>	Dofinansowanie: 751 722,55 zł

zawodowej osób bezrobotnych w regionie, operacja pn. Profesjonaliści w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki.	
Działanie 9.1 Wyrównywanie szans edukacyjnych i zapewnienie wysokiej jakości usług edukacyjnych świadczonych w systemie oświaty, poddziałanie 9.1.2 Wyrównywanie szans edukacyjnych uczniów grup o utrudnionym dostępie do edukacji oraz zmniejszenie różnic w jakości usług edukacyjnych, operacja pn. Przez kompetencje i umiejętności do służby w mundurze w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki.	Dofinansowanie: 181 611,85 zł

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych LGD i udostępnionych przez JST

Kadry Zarządzające LGD, tj. Zarząd Stowarzyszenia i pracownicy biura (w szczególności p.o. Kierownik biura), posiadają doświadczenie w tym zakresie.

W biurze LGD są obecnie zatrudnione 4 osoby na podstawie umów o pracę. Posiadają one doświadczenie w zakresie funkcjonowania biura i wdrażania LSR, jej aktualizacji, przygotowywania dokumentów (m.in. wniosków o płatność itp.). Obecny p.o. Kierownik Biura LGD pracuje w nim od 2016 roku (począwszy od stażu zorganizowanego we współpracy z PUP poprzez zatrudnienie na stanowisku asystenta ds. wdrażania LSR, a następnie awansował na stanowisko p.o. kierownika biura). Drugi z pracowników zatrudnionych w LGD swoją karierę rozpoczął w 2017 roku na stanowisku asystent ds. wdrażania LSR, a następnie specjalisty ds. wdrażania LSR i księgowości. Trzeci z zatrudnionych pracowników w 2018 r. został zatrudniony na podstawie umowy o pracę na czas określony na stanowisku asystenta ds. wdrażania LSR. Czwarty z pracowników biura swoją karierę rozpoczął od stażu zorganizowanego przez PUP w 2018 r., a następnie został zatrudniony na podstawie umowy o pracę na czas określony na stanowisku asystenta ds. wdrażania LSR.

3.2 Opis struktury LGD i jej reprezentatywność

Zgodnie ze Statutem Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski strukturę Stowarzyszenia tworzą:

- 1) Walne Zebranie Członków będące najwyższą władzą Stowarzyszenia
- 2) Zarząd realizujący cele statutowe LGD i kierujący jego bieżącą działalnością
- 3) Komisja Rewizyjna kontrolująca działalność Stowarzyszenia z uwzględnieniem działalności finansowej
- 4) Rada, do której obowiązków należy wybór operacji oraz ustalanie kwoty wsparcia
- 5) Biuro LGD zapewniające poprawne funkcjonowanie LGD Szlak Tatarski w zakresie administracyjnym, finansowym i organizacyjnym.

Stowarzyszenie jest partnerstwem trójsektorowym, którego członkami są mieszkańcy obszaru oraz reprezentanci sektora publicznego, społecznego i gospodarczego, a także podmioty spoza obszaru LGD. Obecnie Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski liczy 94 członków:

- **sektor publiczny** w Stowarzyszeniu jest reprezentowany przez 6 osób (6,38%): reprezentantów 5 gmin członkowskich LGD i reprezentanta Powiatu Sokólskiego.

- **sektor gospodarczy** przez 35 osób (37,23%): rolników, sprzedawców detalicznych, usługodawców, właścicieli gospodarstw agroturystycznych

- **sektor społeczny** reprezentowany przez 39 osoby (41,49%), w tym 5 osób spoza obszaru LGD, 6 osób reprezentujących podmioty społeczne: 1 klub sportowy działający w zakresie rekreacji konnej i hipoterapii, 3 stowarzyszenia, działające między innymi w zakresie: integracji środowiska lokalnego, poprawy jakości życia mieszkańców, działalności na rzecz zachowania i promowania walorów obszarów, działalności propagującej rozwiązania proekologiczne, działalności na rzecz rozwoju produktów lokalnych, wspierania przedsiębiorczości, likwidacji barier edukacyjnych, pomocy osobom starszym i wykluczonym społecznie.

3.3 Skład organu decyzyjnego – Rady

Rada LGD składa się z 10 osób, w skład której wchodzi przedstawiciele władz publicznych – 2 osoby (20 % całego składu Rady), lokalnych partnerów społecznych – 3 osoby (30 % całego składu Rady) i gospodarczych – 5 osoby (50% całego składu Rady). Członkowie Rady wybierają ze swego grona Przewodniczącego i Wiceprzewodniczącego. Członkowie Rady reprezentują sektory:

- ✓ publiczny - 2 osoby (20 % całego składu Rady),

- ✓ społeczny - 3 osoby (30%),
- ✓ gospodarczy - 5 osób (50%),

Wśród członków Rady są 5 kobiet. Do kompetencji organu decyzyjnego należy przede wszystkim dokonywanie oceny projektów oraz wybór operacji, które mają być realizowane w ramach LSR, a także ustalanie kwoty wsparcia.

3.4 Krótka charakterystyka rozwiązań stosowanych w procesie decyzyjnym

Cały proces decyzyjny Rady został szczegółowo opisany w Regulaminie Rady oraz poszczególnych procedurach. Posiedzenia Rady będą zwoływane zgodnie z zasadami określonymi w Statucie LGD, odpowiednio do potrzeb wynikających z działalności LGD i prowadzonych naborów wniosków. Posiedzenie Rady otwiera prowadzi i zamyka Przewodniczący. Po potwierdzeniu obecności przez członków Rady na liście obecności Przewodniczący stwierdza prawomocność Rady. Następnie referowane są wnioski, które będą poddane ocenie. Przed przystąpieniem do oceny członkowie Rady są zobligowani do złożenia oświadczeń o zachowaniu bezstronności (dotyczących omawianego wniosku). W przypadku zaistnienia konfliktu interesów następuje wyłączenie członka z dokonywania wyboru operacji. Dodatkowo w celu identyfikacji i oceny charakteru możliwych powiązań członków Rady biuro LGD prowadzi Rejestr interesów członków Rady. Przewodniczący ma także obowiązek kontrolować, czy skład Rady obecny podczas posiedzenia zapewnia zachowanie parytetów z uwzględnieniem tego, że ani władze publiczne ani żadna pojedyncza Grupa interesu nie posiada więcej niż 49% praw głosu w podejmowaniu decyzji.

Uprawnieni członkowie dokonują oceny wniosku poprzez wypełnienie kart oceny zgodności operacji z kryteriami wyboru oraz ustalana jest kwota wsparcia na podstawie zapisów LSR. Po sprawdzeniu poprawności wypełnienia kart podejmowane są uchwały ws. wybrania operacji lub nie wybrania operacji do finansowania, przyjęcie list operacji wybranych i niewybranych do finansowania. W przypadku uzyskania przez operację takiej samej liczby punktów, o miejscu na liście decydują kryteria wskazane w Procedurze oceny i wyboru operacji oraz ustalania kwot wsparcia w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 oraz w Procedurze oceny i wyboru operacji oraz ustalania kwot wsparcia w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego.

Z posiedzenia sporządzany jest protokół, który po naniesieniu ewentualnych uwag jest publikowany na stronie internetowej Stowarzyszenia.

Wnioskodawcy są pisemnie informowani o wynikach oceny oraz pouczani o możliwości złożenia protestu w przypadku negatywnej oceny. Szczegółowe postępowanie w przypadku złożenia przez wnioskodawcę protestu określa Procedura oceny i wyboru operacji oraz ustalania kwot wsparcia.

LGD Szlak Tatarski przewiduje działania dyscyplinujące dla członków Rady opuszczających posiedzenia bez usprawiedliwienia, nierzetelnie wypełniających powierzone obowiązki lub w inny sposób dezorganizujących pracę organu.

W celu zapewnienia profesjonalnej obsługi oraz podnoszenia wiedzy i kompetencji osób zaangażowanych w realizację LSR, Stowarzyszenie opracowało Plan szkoleń dla Zarządu, Członków Rady i pracowników biura. Obecny plan ujmuje szkolenia na lata 2016-2018, jednak zarówno zakresy tematyczne jak i terminy będą dostosowywane do aktualnych potrzeb wynikających z realizacji LSR. Plan będzie sukcesywnie uzupełniany o szkolenia realizowane w kolejnych latach.

3.5 Zasady funkcjonowania LGD

Regulacje dotyczące funkcjonowania Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania zawiera Statut Stowarzyszenia, natomiast zasady działania poszczególnych organów zarządczych zostały szczegółowo określone w następujących dokumentach wewnętrznych:

- 1) Regulaminie Walnego Zebrania Członków
- 2) Regulaminie Zarządu
- 3) Regulaminie Komisji Rewizyjnej
- 4) Regulaminie Rady

Wszystkie powyższe dokumenty wewnętrzne są przyjmowane oraz aktualizowane w drodze uchwały przez Zarząd Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski.

W celu określenia zasad funkcjonowania biura Zarząd Stowarzyszenia przyjmuje i aktualizuje:

1) Regulamin Biura

Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski przewiduje możliwość aktualizacji dokumentów wewnętrznych, szczególnie w sytuacji wykrycia nieścisłości w odniesieniu do Statutu LGD bądź w razie konieczności dostosowania zapisów do obowiązujących przepisów prawa. O zmianę Regulaminu mogą wnioskować członkowie LGD lub Zarząd.

Tabela 3. Regulacje dokumentów wewnętrznych

Lp.	Nazwa dokumentu	Zakres regulowanych kwestii
1.	Statut	✓ charakterystyka Stowarzyszenia oraz podstawy prawne jego funkcjonowania, ✓ wskazanie organu nadzoru, ✓ cele i zasady działania Stowarzyszenia, ✓ prawa i obowiązki członków Stowarzyszenia, zasady nabywania i utraty członkostwa w Stowarzyszeniu i jego organach, ✓ władze Stowarzyszenia i ich kadencyjność, ✓ zasady reprezentatywności oraz kompetencji poszczególnych organów: - Rady odpowiedzialnej za wybór operacji, - Walnego Zebrania Członków odpowiedzialnego m.in. opiniowanie Lokalnej Strategii Rozwoju - Zarządu odpowiedzialnego m.in. za opracowanie, aktualizację i realizację LSR oraz uchwalanie lokalnych kryteriów wyboru operacji - Komisji Rewizyjnej odpowiedzialnej za prowadzenie działań kontrolnych, ✓ zasady zwoływania posiedzeń i ich przebiegu, podejmowania uchwał organów i przeprowadzania głosowań, sposób informowania o posiedzeniach, ✓ majątek Stowarzyszenia.
2.	Regulamin Walnego Zebrania Członków	✓ zasady zwoływania, przeprowadzania oraz dokumentacji posiedzeń, ✓ zasady przeprowadzania głosowania i podejmowania uchwał, ✓ zasady dotyczące wyboru członków władz, ✓ kompetencje Walnego Zebrania Członków, ✓ zasady dotyczące rozwiązania Stowarzyszenia.
3.	Regulamin Zarządu	✓ rozdział funkcji pomiędzy członków Zarządu, ✓ obowiązki i kompetencje Zarządu, ✓ zasady zwoływania, przeprowadzania oraz dokumentacji posiedzeń, ✓ zasady przeprowadzenia głosowania i podejmowania uchwał, ✓ obowiązki Prezesa, ✓ zasady wynagradzania członków Zarządu.
4.	Regulamin Komisji Rewizyjnej	✓ kompetencje, prawa i obowiązki Komisji Rewizyjnej, ✓ zasady prowadzenia działań kontrolnych, ✓ zasady zwoływania, przeprowadzania oraz dokumentowania posiedzeń, ✓ zasady przeprowadzenia głosowania i podejmowania uchwał.
5.	Regulamin Rady	✓ obowiązki członków Rady oraz Przewodniczącego, ✓ zasady wynagradzania członków Rady, ✓ zasady zwoływania i organizacji posiedzeń Rady, ✓ opis sposobu wyłączenia członka z oceny, ✓ opis oceny operacji i głosowania, ✓ zasady sporządzania i udostępniania dokumentacji z posiedzeń Rady.
6.	Regulamin Biura	✓ obowiązki kierownika biura, pracowników biura, obsługi finansowej, ✓ zadania biura, ✓ zasady ochrony i przetwarzania informacji, w szczególności danych osobowych (odniesienie do polityki bezpieczeństwa), ✓ sposób weryfikacji jakości usług doradczych świadczonych przez pracowników biura.

Oprócz powyższych dokumentów wewnętrznych funkcjonowanie Stowarzyszenia i pracę jego organów regulują następujące dokumenty:

- 1) Polityka Rachunkowości,
- 2) Polityka bezpieczeństwa,
- 3) Procedura rekrutacji i zatrudniania pracowników Biura,
- 4) Zasady wynagradzania pracowników Biura,
- 5) Plan szkoleń dla Zarządu, członków Rady i pracowników Biura,
- 6) Procedura dokonywania monitoringu i ewaluacji,
- 7) Procedura przyjmowania nowych członków oraz wykluczania członków
- 8) Procedura uzgadniania terminu i warunków naboru wniosków,
- 9) Procedura ustalania lub zmiany kryteriów wyboru operacji,
- 10) Procedura oceny wniosków i wyboru operacji oraz ustalania kwot wsparcia w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020,
- 11) Procedura oceny wniosków i wyboru operacji oraz ustalania kwot wsparcia w ramach Regionalnego Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich
- 12) Procedura przekazywania do ZW dokumentacji dotyczącej przeprowadzonego wyboru wniosków,
- 13) Procedura oceny i wyboru grantów w ramach projektów grantowych,
- 14) Procedura oceny i wyboru operacji własnych.

3.6 Potencjał LGD a regulaminy wewnętrzne

Regulaminy Rady, Zarządu oraz Biura LGD określają minimalne kwalifikacje, jakie muszą posiadać członkowie organów otrzymujący wynagrodzenia w formie diet oraz zatrudniani w biurze pracownicy. Doświadczenie i kwalifikacje tych osób powinny być zgodne z zakresem merytorycznym LSR.

W celu weryfikacji posiadanych kwalifikacji, w przypadku zatrudniania nowego pracownika lub wyboru nowego członka Rady niezbędne jest przedstawienie przez kandydata dokumentów potwierdzających doświadczenie zawodowe, posiadane wykształcenie i wiedzę. Wyboru na stanowisko będzie się dokonywało zgodnie z procedurami.

II. Partycypacyjny charakter LSR

1. Partycypacyjne przygotowanie LSR

W cały proces przygotowania Lokalnej Strategii Rozwoju Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski byli zaangażowani mieszkańcy obszaru objętego LSR oraz inne podmioty reprezentujące sektor publiczny, społeczny i gospodarczy.

Proces przygotowania LSR rozpoczął się od powołania zespołu ds. opracowania LSR (zespół), który czuwał nad poprawnością i terminowością przeprowadzanych działań oraz analizował dane i opracowywał wyniki przeprowadzanych spotkań. Informacja o rekrutacji do zespołu została zamieszczona na stronie internetowej Stowarzyszenia. Do zespołu mogła zgłosić się każda zainteresowana osoba. W jego skład weszło 16 osób powołanych przez Zarząd LGD. Byli to członkowie Stowarzyszenia, w tym członkowie Zarządu, pracownicy LGD, urzędników gmin członkowskich i przedstawiciele innych podmiotów.

Przez cały proces tworzenia LSR mieszkańcy obszaru LGD mogli otrzymać informacje oraz zgłaszać swoje uwagi bezpośrednio w biurze LGD, które prowadziło konsultacje LSR w środy i czwartki w godzinach 10:00-14:00. Do każdej przeprowadzonej konsultacji była wypełniania karta konsultacji.

Pierwszym działaniem było poinformowanie lokalnej społeczności o terminach i zakresach działań mających na celu opracowanie LSR. Stowarzyszenie zamieściło na swojej stronie internetowej Plan włączenia społeczności lokalnej, będący załącznikiem do wniosku o przyznanie pomocy w ramach działania 19.1 Wsparcie przygotowawcze. W następnej kolejności LGD opracowała harmonogramy warsztatów i spotkań konsultacyjnych i umieszczała je przed każdym typem spotkań na swojej stronie www oraz na stronach internetowych gmin członkowskich LGD, Powiatu sokólskiego, lokalnego serwisu informacyjnego oraz w poniedziałkowych wydaniach gazety lokalnej. Harmonogramy w formie plakatu papierowego były wywieszane na tablicach informacyjnych gmin, LGD oraz w innych instytucjach takich jak: GOKi, Muzeum Ziemi Sokólskiej, Starostwo Powiatowe (dokumenty potwierdzające: wydruki ze stron www, wycinek z gazety, dokumentacja fotograficzna).

Diagnoza i analiza SWOT.

1. **Panel ekspertów - opracowanie diagnozy.** Zespół wyznaczył osoby odpowiedzialne za zebranie danych statystycznych dotyczących: zatrudnienia, wykształcenia, wieku ludności, kondycji sektora społecznego i gospodarczego obszaru, danych z opieki społecznej itp. Oprócz tego do sporządzenia diagnozy zostały wykorzystane dokumenty opracowane na zlecenie LGD: ewaluacja Lokalnej Strategii Rozwoju oraz Analiza Obszaru LGD. Dodatkowo opierano się między innymi o Program Rozwoju Powiatu Sokólskiego, Programy Rozwoju Gmin i Strategie Rozwiązywania Problemów Społecznych, Strategię Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020.
2. **konsultacje eksperckie - opiniowanie diagnozy.** Przygotowana diagnoza została przesłana do oceny kluczowym partnerom LGD. Przesłane 3 opinie posłużyły do jej uzupełnienia.
3. **Konsultacje społeczne - warsztaty SWOT** zostały zrealizowane z wykorzystaniem metody planowania partycypacyjnego (forma współpracy międzysektorowej mająca na celu poszukiwanie rozwiązań istotnych społecznie kwestii). Do udziału w konsultacjach zostali zaproszeni (poprzez wysłanie wiadomości e-mail) członkowie LGD, reprezentanci sektora publicznego, społecznego i gospodarczego oraz inne instytucje i mieszkańcy z obszaru LGD. Warsztaty SWOT odbyły się w dniach 26-28 sierpnia 2015 r. w każdej z gmin członkowskich i wzięło w nich udział łącznie 58 osób, które swoją obecność potwierdziły na listach obecności. Spotkania były prowadzone techniką Open space i moderowane w taki sposób, aby społeczność lokalna zdefiniowała szanse i zagrożenia, mocne i słabe strony poszczególnych gmin. Dodatkowo w trakcie dyskusji były wymieniane potrzeby oraz problemy poszczególnych społeczności.
4. **Opiniowanie społeczne - informowanie o wynikach konsultacji.** Po zebraniu i usystematyzowaniu przez Zespół wyniki pracy uczestników spotkań zostały zamieszczone na stronie www LGD Szlak Tatarski, co umożliwiło zapoznanie się z nimi i przesyłanie ewentualnych uwag.
5. **Wywiady pogłębione.** Wywiady przeprowadziły wyznaczone przez Zespół pracownice biura LGD. Wywiady skierowane były do przedstawicieli poszczególnych sektorów w poszczególnych gminach. Łącznie odpowiedzi udzieliło 21 respondentów. Wyniki wywiadów posłużyły między innymi uzupełnieniu analizy SWOT.

Etap określania celów i wskaźników w odniesieniu do opracowania LSR oraz opracowanie planu działania.

1. **Badania ankietowe.** Zespół przygotował ankietę internetową udostępnioną na stronie www LGD. W ankiecie wymieniono przykładowe problemy w określonych dziedzinach życia, prosząc o zaznaczenie najważniejszych z punktu widzenia ankietowanego. Poproszono o wskazanie (w formie otwartej) największych potrzeb gminy w zakresie, np. rynku pracy, infrastruktury, pomocy społecznej oraz zwrócono się o wskazanie spośród wypunktowanych działań tych, które przyczynią się do rozwiązania problemów i zaspokojenia potrzeb mieszkańców. Ankieta umożliwiała wpisanie innych kwestii niż te, które zostały w niej wymienione. Z myślą o osobach nieposiadających dostępu do Internetu przygotowano wersję papierową ankiet. Formularze były dostępne w biurze LGD i Urzędach Gmin. Zespół przeprowadził analizę 83 otrzymanych ankiet i po uwzględnieniu wyników diagnozy obszaru i SWOT dokonał segregacji problemów na bardzo ważne, ważne i mało ważne.
2. **Konsultacje społeczne z zakresu wypracowania celów.** Wyniki przeprowadzonego badania ankietowego były prezentowane podczas kolejnych konsultacji społecznych w gminach LGD, służących wypracowaniu celów. Podczas spotkań organizowanych w dniach 23-25 września 2015 r. 67 uczestników (łącznie) zgodnie z „metodą problemową” wypracowywało cele odpowiadające problemom.
3. **Informowanie o wynikach konsultacji.** Wyniki spotkań zamieszczono na stronie internetowej LGD.
4. **Warsztaty sektorowe.** Poznanie potrzeb i problemów było niezbędne do wypracowania skutecznych rozwiązań przyczyniających się do ich niwelacji. Służyły temu warsztaty z przedstawicielami poszczególnych sektorów. Spotkania zorganizowano w dniach 14-17 października 2015 r. w siedzibie biura LGD, oddzielnie dla sektora publicznego, społecznego, gospodarczego oraz mieszkańców. W sumie w spotkaniach wzięło udział 13 osób. Podczas warsztatów zastosowano technikę tzw. burzy mózgów, która pozwoliła na zgromadzenie wielu pomysłów na rozwiązanie problemów.
5. **Informowanie o wynikach konsultacji.** Wyniki spotkań zostały zamieszczone na stronie internetowej LGD.
6. **Arkusze pomysłów projektów.** Pomysły na rozwiązanie zdiagnozowanych problemów są jedynie początkiem ich niwelacji. Należy zbadać faktyczne zainteresowanie realizacją projektów odpowiadających potrzebom społecznym wśród uprawnionych podmiotów. Biorąc to pod uwagę, Zespół opracował arkusz pomysłu projektu zawierający: opis typów projektów w ramach EFRROW, EFRR i EFS; miejsce na wpisanie planowanych działań; wysokość kosztów; planowany termin realizacji operacji. Formularze były skierowane do przedstawicieli poszczególnych typów wnioskodawców/grup interesu. Zaproszenie do ich wypełnienia wysłano drogą mailową oraz zamieszczono na portalach internetowych. Swoje pomysły zgłosiło 40 podmiotów.
7. **Panel ekspertów.** Zespół ds. opracowania LSR przeanalizował zebrane informacje oraz przygotował drzewo celów wraz z odpowiadającymi im przedsięwzięciami, które zostało poddane konsultacjom eksperckim z wybranymi partnerami LGD.
8. **Konsultacje internetowe celów, przedsięwzięć, wskaźników i grup docelowych.** Drzewo celów uzupełnione o wskaźniki i grupy docelowe zostało poddane opiniowaniu społecznemu poprzez zamieszczenie na stronie www Stowarzyszenia. Do informacji dołączono formularz umożliwiający naniesienie zmian. Ponadto informacja o możliwości wniesienia uwag została przesłana drogą mailową do kluczowych partnerów Stowarzyszenia.
1. **Opiniowanie społeczne planu działania.** Plan działania został poddany opiniowaniu społecznemu poprzez zamieszczenie na stronie www Stowarzyszenia. Do informacji dołączono formularz umożliwiający naniesienie zmian. Ponadto informacja o możliwości wniesienia uwag została przesłana drogą mailową do kluczowych partnerów Stowarzyszenia.

Etap opracowania zasad wyboru operacji i ustalania kryteriów wyboru.

1. **Ankieta internetowa.** Ankieta zawierająca prośbę o ocenę (w skali od najmniej ważnego do najważniejszego) proponowanych lokalnych kryteriów wyboru została zamieszczona na stronie internetowej Stowarzyszenia. Informację o możliwości jej wypełnienia wysłano drogą mailową do członków LGD i kluczowych partnerów. Wyniki ankiet pomogły ustalić najistotniejsze kryteria wyboru.
2. **Wywiad z ekspertami.** LGD zorganizowało spotkanie z członkami Zarządu i Rady podczas którego przedyskutowano dotychczas stosowane lokalne kryteria wyboru i zasady oceny i wyboru operacji oraz zaproponowano nowe rozwiązania. Wnioski z wywiadu zostały przekazane Zespołowi ds. opracowania LSR.
3. **Panel ekspertów.** Wypracowane przez część zespołu zasady wyboru operacji i ustalania kryteriów wyboru, uwzględniające wyniki badań ankietowych, zostały przesłane drogą mailową do członków zespołu ds. opracowania LSR. Po wniesieniu uwag przez członków Zespołu, LGD przeszło do kolejnej metody partycypacji społecznej.
9. **Opiniowanie społeczne.** Zasady zostały poddane opiniowaniu społecznemu poprzez zamieszczenie na stronie www Stowarzyszenia. Do informacji dołączono formularz umożliwiający naniesienie zmian. Ponadto

informacja o możliwości wniesienia uwag została przesłana drogą mailową do kluczowych partnerów Stowarzyszenia.

Etap opracowania zasad monitorowania i ewaluacji

1. **Informowanie.** Koordynator prac Zespołu wystosował do pozostałych członków wiadomość mailową z prośbą o opracowanie zasad przeprowadzania monitoringu i ewaluacji.
2. **Wywiad z ekspertami.** Koordynator prac nad LSR przeprowadził wywiad z członkami Zarządu na temat zakresu monitoringu i ewaluacji oraz metod ich przeprowadzania. Wyniki wywiadu posłużyły do opracowania wstępnej metodologii monitoringu i ewaluacji.
3. **Panel ekspertów.** Wypracowana przez część zespołu metodologia przeprowadzania monitoringu i ewaluacji została przesłana drogą mailową do pozostałych członków zespołu z prośbą o opinię. W związku z brakiem opinii Koordynator prac Zespołu przeszedł do dalszych czynności.
4. **Opiniowanie społeczne.** Treść zasad monitorowania i ewaluacji została podana do publicznej wiadomości poprzez zamieszczenie jej na stronie www Stowarzyszenia. Do informacji dołączono formularz umożliwiający naniesienie zmian.

Przygotowanie planu komunikacyjnego w odniesieniu do realizacji LSR

1. **Badanie ankietowe.** Za pomocą ankiety wystosowanej bezpośrednio do przedstawicieli podmiotów sektora społecznego, gospodarczego, publicznego i mieszkańców zbadano m.in. problemy w obszarze komunikacji; za pomocą jakich środków przekazu i działań komunikacyjnych według opinii respondentów LGD powinna komunikować się ze społecznością; jakie informacje są najistotniejsze z punktu widzenia odbiorcy przekazu, a także, w jaki sposób komunikować się z osobami wykluczonymi/defaworyzowanymi. W odpowiedzi wpłynęło 40 ankiet.
2. **Internetowa konsultacja metod komunikacji.** Na stronie internetowej Stowarzyszenia zamieszczono formularz z listą przykładowych metod komunikacji możliwych do zastosowania w poszczególnych etapach wdrażania LSR. Zadaniem respondentów było wybranie kilku najskuteczniejszych ich zdaniem metod mających zastosowanie w danym etapie wdrażania. Do Biura LGD wpłynęły 22 ankiet.
3. **Konsultacje eksperckie - analiza danych i opracowanie Planu komunikacji.** Dzięki porównaniu wyników z obu badań ankietowych Zespół stworzył Plan komunikacji, który został poddany konsultacjom eksperckim, poprzez przesłanie informacji drogą mailową do strategicznych partnerów. Swoje uwagi przekazała 1 osoba.
4. **Opiniowanie społeczne.** Wypracowany plan komunikacji został zamieszczony na stronie internetowej Stowarzyszenia w celu poddania go konsultacjom społecznym. Informacja o możliwości zaopiniowania planu komunikacji została także rozesłana drogą mailową do osób z listy mailingowej Stowarzyszenia.

2. Partycypacyjna realizacja LSR

LGD będzie stosowało metody angażowania społeczności lokalnej także w trakcie realizacji LSR. Opinie społeczności będą brane pod uwagę podczas:

1. **Monitorowania i oceny realizacji strategii.**
2. **Aktualizacji strategii.**
3. **Opracowania i zmian lokalnych kryteriów wyboru.**

Opinie społeczności będą zbierane na bieżąco przez pracowników biura LGD w ramach monitorowania funkcjonowania LGD oraz stanu realizacji strategii w aspekcie finansowym i rzeczowym. Do zbierania danych posłużąankiety i oświadczenia beneficjentów, np. anonimoweankiety dotyczące jakości doradztwa udzielanego przez pracowników biura oraz sprawozdania nt. efektywności świadczonego doradztwa,ankiety zadowolenia z organizowanych szkoleń/wydarzeń. Badania ewaluacyjne (wewnętrzne bądź zewnętrzne) będą podsumowaniem procedury monitorowania i zostaną uzupełnione o wyniki badań ankietowych skierowanych do wnioskodawców i mieszkańców obszaru (obejmujących swoim zakresem efektywność promocji LGD i aktywizacji lokalnej społeczności), a także wywiadów, w których będzie badana opinia społeczności lokalnej na temat wdrażania LSR. Jeśli wyniki monitoringu i będą wykazywały nieprawidłowości w funkcjonowaniu LGD i wdrażaniu LSR, zostaną zastosowane działania/plany naprawcze. Wyniki badań mogą służyć zmianom kryteriów wyboru, aktualizacji harmonogramu ogłaszanych konkursów, modyfikacji budżetu czy sformułowania nowych celów. Proces aktualizacji strategii będzie jawny, tj. będzie odbywał się w trybie konsultacji społecznych. Na 7 dni przed zatwierdzeniem zmian w LSR przez właściwy organ, Stowarzyszenie będzie zamieszczało informację na swojej stronie internetowej, w której poinformuje mieszkańców o proponowanych zmianach do LSR (poprzez zamieszczenie dokumentu z naniesionymi zmianami) oraz zaprosi

do przesyłania komentarzy/sugestii. W informacji zostanie określony termin zakończenia konsultacji społecznych. Trybu konsultacji społecznych nie stosuje się w przypadku konieczności dostosowania zapisów LSR do znowelizowanych dokumentów nadrzędnych (rozporządzenia, wytyczne itp.) oraz zmian wynikających z wezwań IZ (np. uwzględnienie zaleceń z wystąpień pokontrolnych).

LGD będzie także informowała lokalną społeczność o każdej wprowadzonej zmianie poprzez zamieszczanie zaktualizowanego dokumentu na stronie internetowej Stowarzyszenia. Wniosek o ustalenie lub zmianę kryteriów będzie poddawany konsultacjom społecznym z mieszkańcami obszaru LGD, co najmniej za pośrednictwem strony internetowej LGD.

LGD będzie podejmowała działania animujące i aktywizujące lokalną społeczność i lokalnych liderów w formie szkoleń, wydarzeń promocyjnych itp.

III. Diagnoza – opis obszaru i ludności

1. Grupy istotne w realizacji LSR

Przeprowadzona diagnoza opisana szczegółowo w poniższych rozdziałach oraz analiza informacji wynikających z danych statystycznych i danych zebranych podczas konsultacji społecznych wykazała, że grupami istotnymi w realizacji LSR tj. grupami defaworyzowanymi będą:

1. osoby defaworyzowane ze względu na dostęp do rynku pracy:
 - a) osoby z terenów wiejskich,
 - b) osoby młode (przed 25 rokiem życia),
 - c) osoby powyżej 50 roku życia,
 - d) osoby długotrwale bezrobotne
 - e) osoby biernie zawodowo,
 - f) osoby o niskich kwalifikacjach, w tym osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym
 - g) osoby niepełnosprawne i zależne,
2. dzieci i młodzież ze względu na zwiększenie kompetencji, niezbędnych na dalszym rynku pracy.

Tabela 4. Opis grup istotnych w realizacji LSR, ich problemów i obszarów interwencji odnoszących się do grup.

Nazwa grupy	Najważniejsze problemy odnoszące się do grupy wynikające z diagnozy i analizy SWOT	Obszary interwencji odnoszące się do grupy
Osoby defaworyzowane ze względu na dostęp do rynku pracy	- bezrobocie - mała przedsiębiorczość mieszkańców - niewystarczające i nieskuteczne działania aktywizujące osoby wykluczone - słaba dostępność do usług edukacyjnych - trudności z dostępem do funduszy unijnych - brak poradnictwa zawodowego - niski poziom dochodów - słabo zróżnicowana gospodarka i przemysł - bezrobocie, szara strefa, przemyt - brak miejsc pracy - brak przetwórstwa rolno-spożywczego - niewielkie przetwórstwo produktów rolnych - narastające problemy społeczne (przemoc, alkoholizm, ubóstwo, bezradność życiowa), uzależnienie od pomocy społecznej - brak CIS i KIS, przedsiębiorstw ekonomii społecznej - mało organizacji społecznych - mała liczba ośrodków pielęgnacyjnych medycznych i opiekuńczych - niedostosowanie budynków do potrzeb osób niepełnosprawnych - niedostateczna ilość działań na rzecz osób niepełnosprawnych	Interwencja przewiduje realizację przedsięwzięć w ramach: 1. PROW (EFRROW): - Przedsięwzięcie 1.1.1 Wsparcie na rzecz rozwoju i zakładania działalności gospodarczej i działania szkoleniowe - Przedsięwzięcie 1.1.2 Inkubatory przetwórstwa lokalnego - Przedsięwzięcie 2.1.1 Wsparcie powstawania nowych miejsc noclegowych 2. RPOWP (EFS): - Przedsięwzięcie 1.1.3 Bezzwrotne wsparcie dla osób zamierzających rozpocząć prowadzenie działalności gospodarczej - Przedsięwzięcie 1.2.1 Projekty aktywności lokalnej - Przedsięwzięcie 1.3.1 Usługi opiekuńcze dla osób zależnych - Przedsięwzięcie 1.3.3 Wsparcie rodzin z trudnościami oraz młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym 3. RPOWP (EFRR) - Przedsięwzięcie 1.3.3 Inwestycje w infrastrukturę społeczną - Przedsięwzięcie 1.5.1 Rozwój kompetencji cyfrowych
Dzieci i młodzież	- niedostateczna liczba miejsc w przedszkolach - brak środków na zajęcia pozalekcyjne - słaba oferta opieki żłobkowej i przedszkolnej	Interwencja przewiduje realizację przedsięwzięć w ramach RPOWP: 1. EFS: - Przedsięwzięcie 1.4.1 Zwiększenie dostępności do edukacji przedszkolnej

- zły stan infrastruktury przedszkolnej
- niedostosowanie budynków do potrzeb osób niepełnosprawnych
- zły stan infrastruktury edukacyjnej i sportowej w tym słabe wyposażenie szkół, przedszkoli, obiektów sportowych
- niedostosowanie oferty edukacyjnej do potrzeb rynku pracy

- Przedsięwzięcie 1.4.2 Wyrównanie szans dzieci i młodzieży

2. EFRR:

- Przedsięwzięcie 1.4.3 Rozbudowa infrastruktury przedszkolnej i dostosowanie jej do potrzeb dzieci niepełnosprawnych

3. PROW:

- Przedsięwzięcie 2.2.2 Wyposażenie obiektów kulturalnych
- Przedsięwzięcie 2.3.1 Inwestycje w infrastrukturę turystyczną i rekreacyjną

W ramach LSR Szlak Tatarski na lata 2014-2020 premiowane będą projekty realizowane przez/skierowane do przynajmniej jednej grupy defaworyzowanej: **osób z terenów wiejskich, osób młodych (przed 25 rokiem życia), osób powyżej 50 roku życia, osoby długotrwale bezrobotne** (zarejestrowane w PUP minimum 12 miesięcy), **osoby biernie zawodowo** (to osoby, które w danej chwili nie tworzą zasobów siły roboczej tzn. nie pracują nie są zarejestrowane jako bezrobotne. Do osób biernych zawodowo zaliczani są również: studenci studiów stacjonarnych, osoby będące na urlopie wychowawczym (rozumianym jako nieobecność w pracy, spowodowana opieką nad dzieckiem w okresie, który nie mieści się w ramach urlopu macierzyńskiego lub urlopu rodzicielskiego), chyba że są zarejestrowane już jako bezrobotne -wówczas status bezrobotnego ma pierwszeństwo. Emeryci nie są zaliczani do osób biernych zawodowo), **osoby o niskich kwalifikacjach** (osoby bezrobotne posiadające wykształcenie do poziomu ISCED 3 włącznie zgodnie z Międzynarodową Standardową Klasyfikacją Kształcenia ISCED. ISCED 1 - wykształcenie podstawowe- szkoła podstawowa, ISCED 2 - wykształcenie gimnazjalne - gimnazjum, ISCED 3 - wykształcenie ponadgimnazjalne - liceum, liceum profilowane, technikum, technikum uzupełniające, zasadnicza szkoła zawodowa) **oraz osoby niepełnosprawne i zależne** (za osoby niepełnosprawne uznaje się osoby niepełnosprawne w świetle przepisów ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych (Dz.U. 1997 nr 123 poz. 776), a także osoby z zaburzeniami psychicznymi, o których mowa w ustawie z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz. U. 1994 nr 111, poz. 535), tj. osoby z odpowiednim orzeczeniem lub innym dokumentem poświadczającym stan zdrowia) oraz **dzieci i młodzież**.

Szczegółowy opis grup defaworyzowanych zdefiniowanych dla poszczególnych funduszy wdrażanych w ramach strategii ujęto w Procedurze ustalania lub zmiany kryteriów wyboru operacji Załącznik nr 1 Lokalne kryteria wyboru operacji pkt. II Oddziaływanie operacji na grupę defaworyzowaną zidentyfikowaną w LSR.

2. Spójność obszaru i jego położenie

Obszar Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski charakteryzuje się spójnością przestrzenną, geograficzną i przyrodniczą oraz historyczną i kulturową.

Wszystkie gminy członkowskie LGD Szlak Tatarski należą do powiatu sokólskiego w województwie podlaskim, sąsiadują ze sobą i stanowią jeden obrys. Cały obszar LGD leży w strefie nadgranicznej. W Kuźnicy znajduje się samochodowe i kolejowe (osobowe i towarowe) przejście graniczne z Białorusią, stwarzające duże szanse rozwoju handlu przygranicznego. W odległości około 40 km od Sokółki znajdują się dwa duże ośrodki miejskie: Białystok oraz Grodno na Białorusi. Przez obszar przechodzi droga międzynarodowa oraz kolej międzynarodowa, która obecnie jest modernizowana.

O spójności geograficznej i przyrodniczej obszaru świadczy jego usytuowanie w makroregionie fizyczno-geograficznym Nizina Północnopodlaska. Część zachodnią LGD stanowi mezoregion Wysoczyzna Białostocka, natomiast wschodnią - mezoregion Wzgórz Sokólskie. Zróżnicowany krajobraz, od wysokich wzgórz moren i kemów po rozległe powierzchnie sandrowe zajęte przez obszary leśne, jest cechą charakterystyczną krajobrazu Wysoczyzny Białostockiej. Wzgórz Sokólskie przypominają krajobraz pojezierzy, jednak bez istniejących współcześnie jezior. Występują tu zalesione wysokie wały morenowe, kemowe i ozowe. Wysokości bezwzględne tych form przekraczają często 200 metrów (np. Góra Wojnowska k. Sokółki - 238 m n.p.m; Góry Karpackie – 227 m n.p.m.). W południowej części Wzgórz Sokólskich występują niewielkie zarastające jeziora, np. w okolicy Sukowicz, Pierożek i Ostrówka (gm.

Szudziałowo). Południowa część wzgórz Sokólskich, usytuowana na wschód od Puszczy Knyszyńskiej, od 1986 r. stanowi obszar chronionego krajobrazu. Obszar LGD położony jest na styku wododziału wód powierzchniowych oddzielających zlewnię rzeki Wisły od Niemna.

Cały obszar LGD Szlak Tatarski jest niezwykle atrakcyjny pod względem przyrodniczym. Położony wśród licznych kompleksów leśnych i bagiennych dolin rzek charakteryzuje się niskim stężeniem zanieczyszczeń w powietrzu. Występują tu chronione i rzadkie gatunki roślin i zwierząt, a także znaczna ilość obszarów objętych statusem ochrony.

Wspólne dzieje historyczne obszaru ukształtowały go pod względem kulturowym. W XVI- XVIII wieku cały obszar przynależał do Wielkiego Księstwa Litewskiego, a w XV-XVIII wieku stanowił także dobra królewskie. W związku z tzw. „pomiarą włóczną”, przeprowadzoną w XVI wieku przez Królową Bonę, powstała charakterystyczna sieć osadnicza obszaru, w której przeważają wsie „ulicówki”. Od XV wieku kształtowała się tu mozaika narodowościowa, kulturowa i religijna. Oprócz Polaków na obszarze objętym LSR osiedlali się Rosjanie, Litwini, Tatarzy, Żydzi, Niemcy. W zgodzie żyli katolicy, unicy, kalwiniści, wyznawcy prawosławia, islamu i judaizmu.

Obecnie wielokulturowość i różnorodność religijna obszaru (katolicyzm, prawosławie, islam) jest uważana za atut i główny wyróżnik obszaru poza jego granicami, dlatego też jest kultywowana i rozwijana przez lokalną społeczność. Szczególnie polscy Tatarzy i jedyne istniejące w Polsce historyczne meczety, znajdujące się w Bohonikach i Kruszynianach, są elementem silnie identyfikującym obszar objęty diagnozą

3. Demografia

W ostatnich latach na terenie LGD Szlak Tatarski (podobnie jak w całym województwie podlaskim) nasiliły się negatywne procesy demograficzne.

Zgodnie z danymi statystycznymi, według stanu na dzień 31 grudnia 2013 r., teren objęty działaniem LGD Szlak Tatarski zamieszkiwało 40 688 osób, co stanowiło 57,7% ludności powiatu sokólskiego. Począwszy od roku 2010 do roku 2013 w każdej z gmin członkowskich zauważalny jest systematyczny **spadek liczby ludności**, spowodowany głównie ujemnymi wskaźnikami migracji i przyrostu naturalnego. Gminą skupiającą największy odsetek mieszkańców jest gmina Sokółka. W 2013 r. zamieszkiwało ją 64,7% ludności obszaru objętego LSR. Biorąc pod uwagę strukturę ludności mieszkającej na obszarze LGD Szlak Tatarski, zauważalna jest przewaga liczby kobiet nad mężczyznami.

Tabela 5. Liczba ludności

Wyszczególnienie	ogółem			
	2010	2011	2012	2013
Krynki	3 368	3 317	3 309	3 283
Krynki - miasto	2 585	2 554	2 550	2 511
Krynki - obszar wiejski	783	763	759	772
Kuźnica	4 333	4 291	4 276	4 236
Sidra	3 768	3 705	3 664	3 644
Sokółka	26 727	26 589	26 465	26 343
Sokółka - miasto	19 079	18 991	18 902	18 765
Sokółka - obszar wiejski	7 648	7 598	7 563	7 578
Szudziałowo	3 316	3 257	3 217	3 182
LGD Szlak Tatarski	41 512	41 159	40 931	40 688
powiat sokólski	72 284	71 678	71 128	70 525

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

Tabela 6. Liczba ludności wg płci

Wyszczególnienie	mężczyźni				kobiety			
	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013
Krynki	1 645	1 628	1 620	1 605	1 723	1 689	1 689	1 678
<i>Krynki - miasto</i>	1 238	1 232	1 230	1 208	1 347	1 322	1 320	1 303
<i>Krynki - obszar wiejski</i>	407	396	390	397	376	367	369	375
Kuźnica	2 176	2 144	2 146	2 139	2 157	2 147	2 130	2 097
Sidra	1 910	1 879	1 865	1 857	1 858	1 826	1 799	1 787
Sokółka	13 057	12 986	12 913	12 864	13 670	13 603	13 552	13 479
<i>Sokółka - miasto</i>	9 202	9 148	9 089	9 024	9 877	9 843	9 813	9 741
<i>Sokółka - obszar wiejski</i>	3 855	3 838	3 824	3 840	3 793	3 760	3 739	3 738
Szudziałowo	1 676	1 640	1 619	1 592	1 640	1 617	1 598	1 590
LGD Szlak Tatarski	20 464	20 277	20 163	20 057	21 048	20 882	20 768	20 631
powiat sokólski	35 749	35 429	35 167	34 826	36 535	36 249	35 961	35 699

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

Średnia **gęstość zaludnienia** na terenie LGD Szlak Tatarski w 2013 r. wynosiła 47 osób na 1 km² i była znacząco niższa od tej samej wartości dla województwa podlaskiego wynoszącej 59 osób na 1 km². Pod względem wskaźnika gęstości zaludnienia obszar LGD Szlak Tatarski jest zróżnicowany terytorialnie. Najniższym wskaźnikiem zaludnienia charakteryzują się gminy przygraniczne i o znacznym stopniu zalesienia np. gmina Szudziałowo, dla której wskaźnik wynosi 11 osób na 1 km². Ludność koncentruje się głównie w miastach, o czym może świadczyć wskaźnik zaludnienia w gminie Sokółka: 84 osoby na 1 km² (zgodnie z danymi z 2013 r.). Niska gęstość zaludnienia powoduje utrudnienia w komunikacji oraz wzrost kosztów związanych z transportem osób z tych obszarów.

Tabela 7. Gęstość zaludnienia (osoby/km²)

Wyszczególnienie	2010	2011	2012	2013
Krynki	20	20	20	20
<i>Krynki - miasto</i>	675	667	666	656
<i>Krynki - obszar wiejski</i>	5	5	5	5
Kuźnica	32	32	32	32
Sidra	22	21	21	21
Sokółka	85	85	84	84
<i>Sokółka - miasto</i>	1026	1022	1017	1009
<i>Sokółka - obszar wiejski</i>	26	26	26	26
Szudziałowo	11	11	11	11
powiat sokólski	35	35	35	34
woj. podlaskie	60	59	59	59

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

Kolejnym istotnym wskaźnikiem demograficznym jest przyrost naturalny, będący różnicą pomiędzy liczbą żywych urodzeń a liczbą zgonów. **Przyrost naturalny** w 2013 r. na terenie całego powiatu osiągnął wartość ujemną (-193). W przeliczeniu na 1000 osób przyrost naturalny w 2013 r. w gminie Sokółka osiągnął wartość 0,0, w pozostałych gminach przyjął wartości ujemne, a najmniejszą w gminie Szudziałowo – 9,1.

Tabela 8. Przyrost naturalny

Wyszczególnienie	przyrost naturalny				przyrost naturalny na 1000 ludności			
	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013
Krynki	-24	-29	-25	-17	-7,1	-8,7	-7,6	-5,2
Krynki - miasto	-8	-9	-13	-16	-3,1	-3,5	-5,1	-6,3
Krynki - obszar wiejski	-16	-20	-12	-1	-20,3	-26,0	-15,9	-1,3
Kuźnica	-11	-35	-12	-15	-2,5	-8,2	-2,8	-3,5
Sidra	-14	-31	-27	-13	-3,7	-8,3	-7,3	-3,6
Sokółka	7	-29	-4	-1	0,3	-1,1	-0,2	0,0
Sokółka - miasto	24	19	24	-2	1,3	1,0	1,3	-0,1
Sokółka - obszar wiejski	-17	-48	-28	1	-2,2	-6,3	-3,7	0,1
Szudziałowo	-35	-30	-30	-29	-10,5	-9,2	-9,2	-9,1
powiat sokólski	-192	-250	-244	-193	-2,6	-3,5	-3,4	-2,7

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

Poza ujemnym wskaźnikiem przyrostu naturalnego na obszarze LGD Szlak Tatarski obserwuje się także **ujemne saldo migracji**. Migracja jest wędrówką ludności mającą na celu zmianę miejsca pobytu. Jest ona zjawiskiem naturalnym, jednak nasilenie się migracji może nastąpić z przyczyn ekonomicznych (zła sytuacja gospodarcza w miejscu zamieszkania) lub politycznych. W przeliczeniu na 1000 osób w 2013 r. wskaźnik ten wahał się od -2,2 w gminie Sidra do -4,9 w gminie Krynki. Oznacza to, że więcej osób wyjeżdżało z terenu gmin członkowskich LGD, niż przyjeżdżało celem zamieszkania w nich. Najbardziej niepokojący jest fakt wyjazdu za granicę lub do większych ośrodków miejskich osób dobrze wykształconych i wykwalifikowanych pracowników. Ponadto migracja zarobkowa (głównie w sytuacji, gdy jedno z rodziców wyjeżdża za granicę) może przyczyniać się do narastania problemów wychowawczych dzieci i młodzieży związanych z niedostateczną opieką rodzicielską, do rozpadu małżeństw i problemów związanych z opieką nad osobami starszymi.

Tabela 9. Saldo migracji na 1000 osób

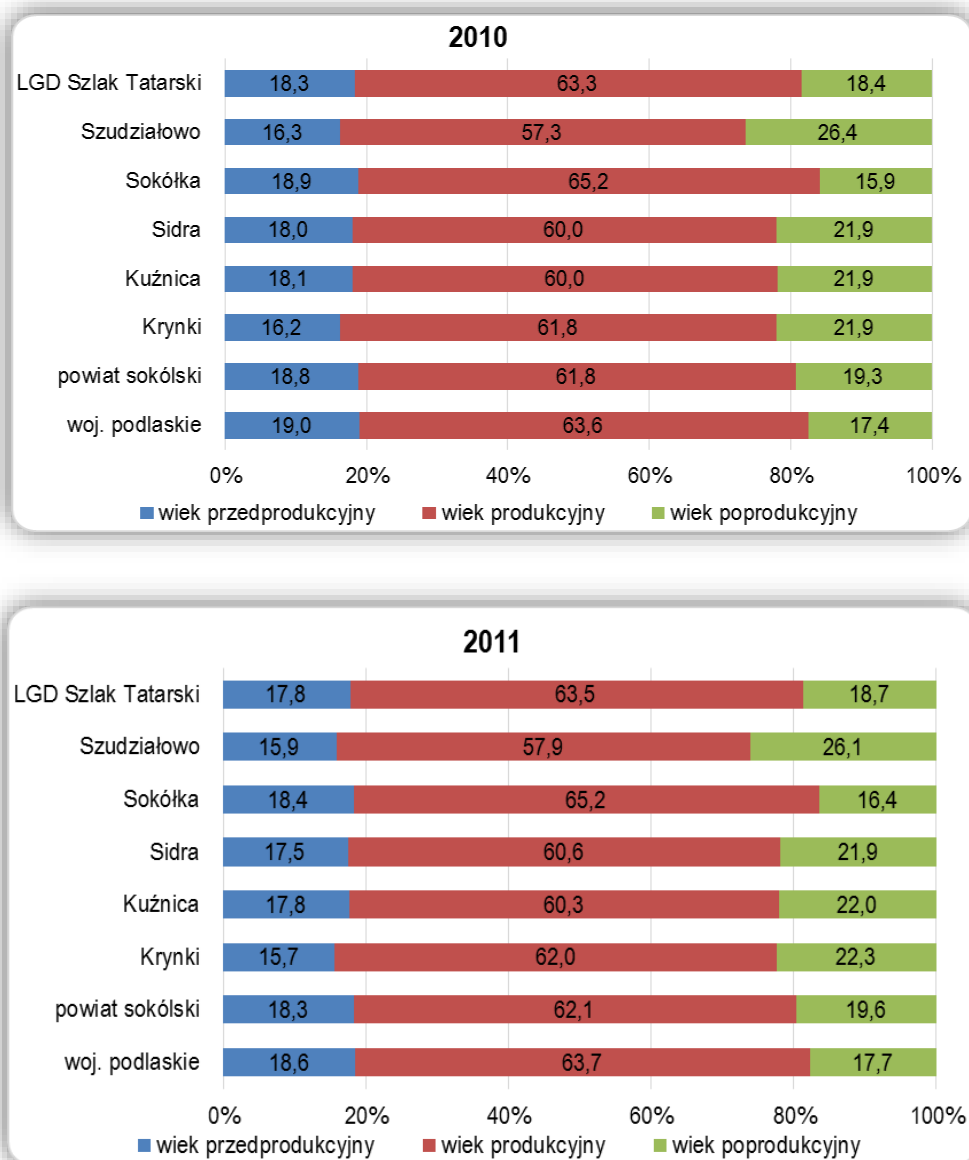
Wyszczególnienie	2010	2011	2012	2013
Krynki	-5,3	-6,6	3,7	-4,9
Krynki - miasto	-5,4	-8,5	-0,4	-7,1
Krynki - obszar wiejski	-5,1	0,0	17,2	2,6
Kuźnica	-1,6	-1,6	-2,3	-3,5
Sidra	-5,3	-8,6	-4,1	-2,2
Sokółka	-2,6	-4,1	-5,1	-4,5
Sokółka - miasto	-3,7	-5,6	-6,7	-6,7
Sokółka - obszar wiejski	0,0	-0,3	-1,1	0,8
Szudziałowo	-5,4	-8,8	-1,2	-3,4
powiat sokólski	-3,6	-4,9	-5,2	-4,8
woj. podlaskie	-1,3	-1,6	-1,5	-2,1

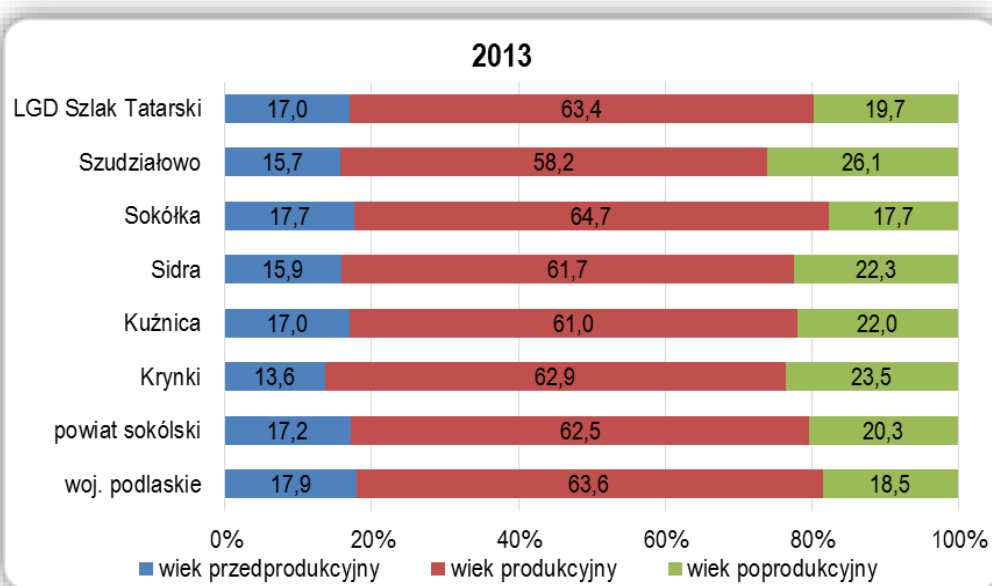
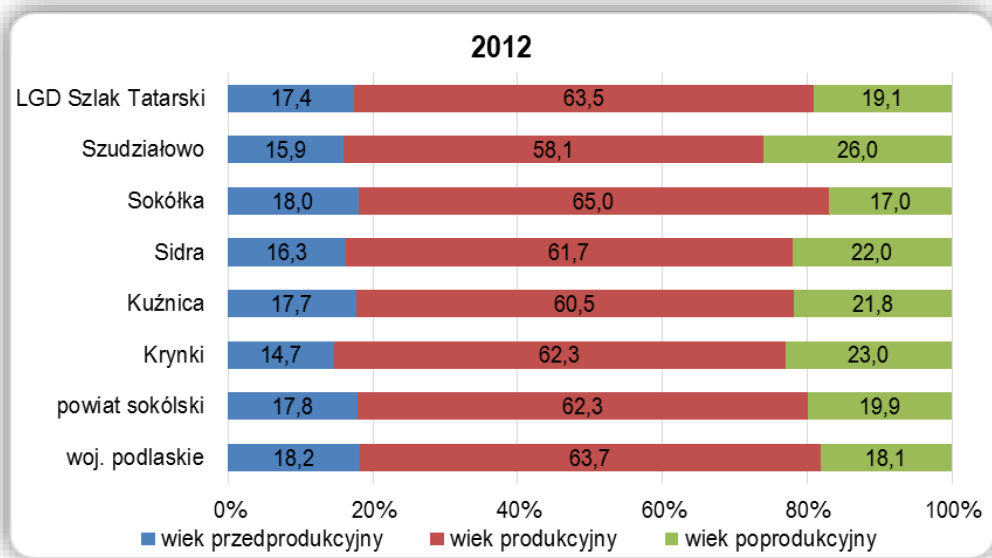
Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

Wielu informacji na temat kondycji ekonomicznej społeczności może dostarczyć analiza populacji w podziale na ekonomiczne grupy wiekowe, w której wyróżnia się ludność w wieku przedprodukcyjnym (0-17 lat), produkcyjnym (kobiety 18-59 lat, mężczyźni 18-64 lat) i poprodukcyjnym (kobiety – 60 lat i więcej, mężczyźni 65 lat i więcej). Dane z lat 2010-2013 wskazują, że w 2013 r. w stosunku do roku 2010 nastąpił spadek liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym. Ludność ta w 2013 r. stanowiła 17,0% ogółu populacji LGD. Porównywalnie wartość dla województwa podlaskiego wynosiła 17,9%. Fakt ten może stanowić w przyszłości problem powodujący zmniejszenie liczby szkół lub - z drugiej strony - bodziec do wzbogacenia oferty dydaktycznej i szkoleniowej dla dzieci, młodzieży i dorosłych. Zupełnie inne wartości osiągał wskaźnik liczby ludności w wieku poprodukcyjnym. W 2013 r. nastąpił wzrost do 19,7% liczby ludności w wieku poprodukcyjnym, natomiast liczba ludności w wieku produkcyjnym pozostała

praktycznie na tym samym poziomie. Informacje te wskazują między innymi na zachodzący na terenie LGD Szlak Tatarski **proces starzenia się społeczeństwa**.

Rysunek 2. Struktura ludności według ekonomicznych grup wieku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z GUS

Kwestie związane z problemami demograficznymi były poruszane w każdej z gmin LGD podczas procesu konsultacji społecznych i były definiowane jako słabe strony obszaru. Mieszkańcy są świadomi ujemnych wartości przyrostu naturalnego, efektu starzenia się społeczeństwa i wyludniania się miejscowości. Są także świadomi istnienia zjawiska emigracji zarobkowej (problemem bardzo ważny według 57% respondentów ankiet), na skutek której młodzi, wykwalifikowani ludzie wyjeżdżają poza obszar w poszukiwaniu lepszych perspektyw zarobkowania i lepszych warunków bytowych. Starzenie się społeczeństwa, a zarazem wydłużenie się wieku życia rodzą też problemy i potrzeby związane z opieką nad osobami starszymi. Na obszarze zdecydowanie brakuje ośrodków, osób świadczących usługi pielęgnacyjno-opiekuńcze dla osób starszych, a istniejące ośrodki nie zaspokajają potrzeb w tym zakresie.

Zaobserwowane w danych statystycznych trendy oraz ogólne odczucia mieszkańców wskazują, że w kolejnych latach problemy te będą narastać. Jednak podczas prowadzonych dyskusji mieszkańcy kładli nacisk na konieczność zahamowania niekorzystnych zjawisk. Wyniki ankiet oraz wywiadów pogłębionych, a także wnioski wysnute trakcie spotkań dotyczących opracowania celów czy przedsięwzięć wskazują, że mieszkańcy widzą szansę rozwiązania powyższych problemów w: rozwoju gospodarczym obszaru, tworzeniu nowych miejsc pracy, pobudzaniu przedsiębiorczości u mieszkańców, wspieraniu rodzin wielodzietnych, wprowadzeniu programu, którego celem będzie zwiększenie dzietności rodzin (wzrost liczby miejsc w żłobkach i przedszkolach, prowadzenie działań w kierunku ułatwienia powrotu matek na rynek pracy i wspieranie matek pracujących), zadbanie o osoby starsze.

4. Rynek pracy

Ze względu na swoje specyficzne cechy, rynek pracy stanowi podstawę wszystkich analiz społeczno-gospodarczych. Wartości wskaźników opisujących poziom bezrobocia i strukturę zatrudnienia pozwalają wskazać oraz ocenić problemy społeczno-gospodarcze danego obszaru.

Tabela 10. Pracujący ogółem¹

Wyszczególnienie	ogółem			
	2010	2011	2012	2013
Krynki	230	260	230	224
Krynki - miasto	229	231	228	221
Krynki - obszar wiejski	1	29	2	3
Kuźnica	318	346	425	684
Sidra	196	189	188	167
Sokółka	5 244	5 349	5 190	4 937
Sokółka - miasto	4 828	4 897	4 793	4 773
Sokółka - obszar wiejski	416	452	397	164
Szudziałowo	227	203	184	186
powiat sokólski	8 386	8 524	8 351	8 370
woj. podlaskie	209 765	210 623	207 905	210 183

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

Według danych statystycznych z 2013 roku na obszarze LGD Szlak Tatarski zatrudnionych było 6198 osób, co stanowiło 74,05% ogółu zatrudnionych w powiecie sokólskim. Na przestrzeni lat 2010-2013 w gminach Krynki, Sidra, Sokółka i Szudziałowo występowała tendencja spadkowa liczby osób pracujących, natomiast w gminie Kuźnica widoczny jest systematyczny wzrost liczby pracujących.

Tabela 11. Pracujący wg płci²

Wyszczególnienie	mężczyźni				kobiety			
	2010	2011	2012	2013	2010	2011	2012	2013
Krynki	97	104	92	93	133	156	138	131
Krynki - miasto	96	97	90	90	133	134	138	131
Krynki - obszar wiejski	1	7	2	3	0	22	0	0
Kuźnica	126	124	167	367	192	222	258	317
Sidra	86	84	79	70	110	105	109	97
Sokółka	2 912	2 924	2 844	2 595	2 332	2 425	2 346	2 342
Sokółka - miasto	2 642	2 625	2 585	2 517	2 186	2 272	2 208	2 256
Sokółka - obszar wiejski	270	299	259	78	146	153	138	86
Szudziałowo	130	105	94	98	97	98	90	88
powiat sokólski	4 278	4 294	4 181	4 160	4 108	4 230	4 170	4 210
woj. podlaskie	101 469	102 313	99 609	100 548	108 296	108 310	108 296	109 635

¹Bez pracujących w jedn. budżetowych działających w zakresie obrony narodowej i bezpieczeństwa publicznego, pracujących w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie, duchownych, pracujących w organizacjach, fundacjach i związkach; bez podm. gosp. o liczbie pracujących do 9 osób, wg faktycznego miejsca pracy i rodzaju działalności.

²Bez pracujących w jedn. budżetowych działających w zakresie obrony narodowej i bezpieczeństwa publicznego, pracujących w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie, duchownych, pracujących w organizacjach, fundacjach i związkach; bez podm. Gosp. o liczbie pracujących do 9 osób, wg faktycznego miejsca pracy i rodzaju działalności.

W strukturze zatrudnienia ze względu na płeć przeważają mężczyźni, jednak wartości dla obu płci są bardzo zbliżone. W 2013 roku było zarejestrowanych 3223 mężczyzn i 2975 kobiet, czyli odpowiednio 52% i 48% ogółu pracujących objętych obszarem LSR.

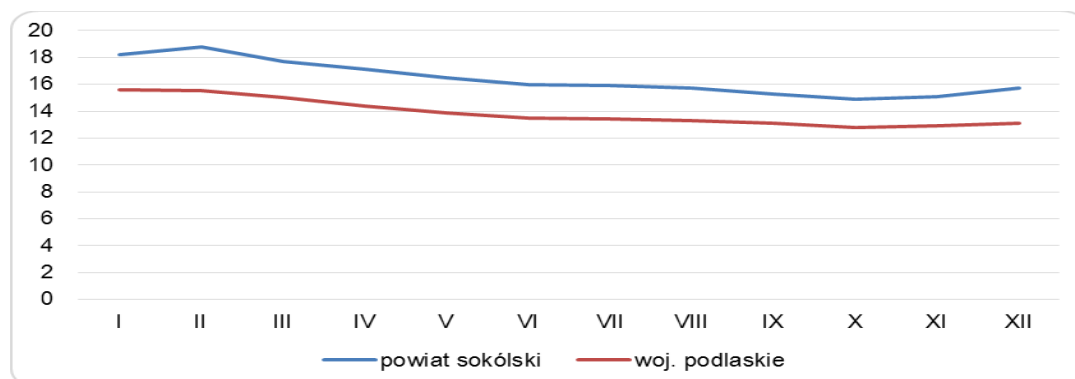
Bezrobocie w głównej mierze jest zjawiskiem strukturalnym, wynikającym z braku równowagi pomiędzy podażą pracy (liczbą ludności zainteresowanej i gotowej wykonywać pracę) a popytem na nią (liczbą miejsc pracy, którą oferuje gospodarka w danych warunkach społeczno-ekonomicznych) i ściśle wiąże się ze zmianami zachodzącymi na rynku pracy. Niedopasowanie ilościowe bądź strukturalne (jakościowe) popytu i podaży powoduje trudności na rynku pracy (bezrobocie lub niewykorzystane miejsca pracy). Podstawowym miernikiem zjawiska pozostawania bez pracy jest **stopa bezrobocia**, czyli liczba bezrobotnych do liczby ludności czynnej zawodowo.

Tabela 12. Liczba bezrobotnych i stopa bezrobocia w 2014 r.

Stan na koniec m-ca	Liczba bezrobotnych		Stopa bezrobocia	
	woj. podlaskie	powiat sokólski	woj. podlaskie	powiat sokólski
styczeń	74 049	5 212	15,6	18,2
luty	73 374	5 167	15,5	18,8
marzec	71 030	5 016	15,0	17,7
kwiecień	67 558	4 830	14,4	17,1
maj	64 586	4 627	13,9	16,5
czerwiec	62 857	4 444	13,5	16,0
lipiec	62 003	4 419	13,4	15,9
sierpień	61 516	4 366	13,3	15,7
wrzesień	60 333	4 214	13,1	15,3
październik	58 861	4 108	12,8	14,9
listopad	59 513	4 163	12,9	15,1
grudzień	60 394	4 355	13,1	15,7

Źródło: Powiatowy Urząd Pracy w Sokółce

Rysunek 3. Stopa bezrobocia w 2014 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PUP w Sokółce

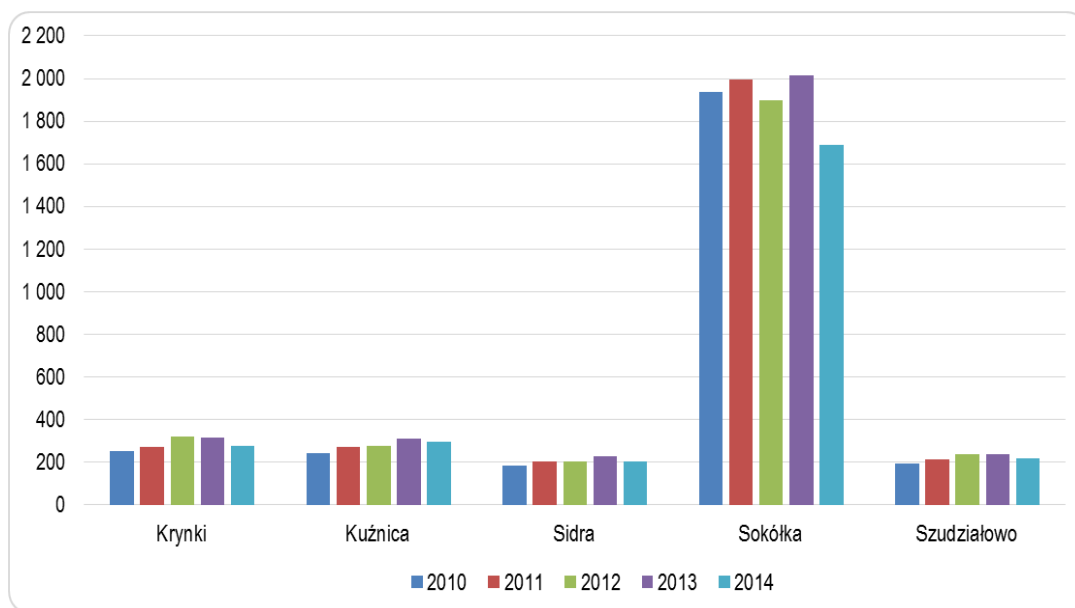
Bezrobocie na analizowanym obszarze od wielu lat znajduje się na poziomie znacznie przekraczającym poziom ogólnokrajowy. Przykładowo, w 2014 roku przewyższało o 2,6% poziom bezrobocia w województwie podlaskim (13,1%) i poziom ogólnokrajowy (11,5%). Stopa bezrobocia na koniec 2014 roku wynosiła w powiecie sokólskim 15,7% i była o 2,1 punktu procentowego niższa od wartości z tego samego okresu w 2013 roku (17,8%).

Tabela 13. Bezrobotni zarejestrowani wg płci

Rok	Krynki	Kuźnica	Sidra	Sokółka	Szudziałowo	LGD Szlak Tatarski	powiat sokólski	woj. podlaskie
ogółem								
2010	251	245	184	1 935	195	2 810	4 618	63 761
2011	271	274	204	1 994	216	2 959	4 794	65 920
2012	321	279	206	1 899	238	2 943	4 793	68 705
2013	314	311	228	2 014	240	3 107	5 043	70 889
2014	277	298	203	1 688	219	2 685	4 355	60 394
mężczyźni								
2010	134	142	104	977	108	1 465	2 533	33 551
2011	140	153	114	992	123	1 522	2 603	34 184
2012	169	168	116	1 003	140	1 596	2 698	37 152
2013	169	185	143	1 106	139	1 742	2 910	38 586
2014	140	177	122	927	120	1 486	2 495	32 916
kobiety								
2010	117	103	80	958	87	1 345	2 085	30 210
2011	131	121	90	1 002	93	1 437	2 191	31 736
2012	152	111	90	896	98	1 347	2 095	31 553
2013	145	126	85	908	101	1 365	2 133	32 303
2014	137	121	81	761	99	1 199	1 860	27 478

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych

Rysunek 4. Liczba bezrobotnych zarejestrowanych

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Liczba zarejestrowanych osób bezrobotnych na terenie gmin wchodzących w skład LGD Szlak Tatarski wg stanu na dzień 31.12.2014 roku wyniosła ogółem: 2 685 osób, w tym 1 199 kobiet. Bezrobocie w 2014 roku w stosunku do grudnia 2010 roku na terenie LSR zmniejszyło się o 125 osób. W analizowanym okresie najwyższą wartość odnotowano w 2013 roku i wynosiła ona 3 107 bezrobotnych. Sytuacja mężczyzn na rynku pracy w 2014 r. była bardziej niekorzystna niż kobiet. Bezrobotni mężczyźni stanowili ponad połowę (55,45%) ogólnej liczby zarejestrowanych bezrobotnych. Trend ten utrzymuje się nieprzerwanie od kilku lat.

Na obszarze LGD Szlak Tatarski **grupami defaworyzowanymi ze względu na dostęp do rynku pracy** (wskazanymi przez respondentów wywiadów pogłębionych) są przede wszystkim osoby z terenów wiejskich, osoby młode (przed 25 rokiem życia), osoby powyżej 50 roku życia, osoby długotrwale bezrobotne, osoby niepełnosprawne, wykluczone

społecznie i informatycznie. Do grupy osób defaworyzowanych zaliczyć można także osoby o niskim wykształceniu i kwalifikacjach.

Tabela 14. Bezrobotni wg gmin³

Wyszczególnienie	Zarejestrowani bezrobotni					
	razem	w tym:				
		kobiety	będący w szczególnej sytuacji na rynku pracy	w tym:		
				do 25 roku życia	powyżej 50 roku życia	długotrwale bezrobotni
Krynki	277	137	259	42	67	206
Kuźnica	298	121	270	62	59	195
Sidra	203	81	188	54	44	127
Sokółka	1 688	761	1 574	318	450	1 137
Szudziałowo	219	99	206	37	72	153
LGD Szlak Tatarski	2 685	1 199	2 497	513	692	1 818
powiat sokólski	4 355	1 860	4 077	932	1 034	3 040

Źródło: Powiatowy Urząd Pracy w Sokółce

Według danych z Powiatowego Urzędu Pracy w Sokółce bezrobotni z obszaru gmin Krynki, Kuźnica, Sidra, Sokółka i Szudziałowo, będący w szczególnej sytuacji na rynku pracy, na koniec 2014 roku stanowili 93% ogółu zarejestrowanych, z czego 72,81% osoby długotrwale bezrobotne, 27,71% osoby powyżej 50 roku życia i 20,55% osoby do 25 roku życia.

W stosunku do roku 2013, w roku 2014 (dane z końca II półrocza 2013 i 2014 roku) liczba zarejestrowanych bezrobotnych, będących w szczególnej sytuacji na rynku pracy, zmniejszyła się o 14%, spadła odpowiednio o 28% i 7% liczba osób bezrobotnych do 25 roku życia i powyżej 50 roku życia, natomiast pogorszyło się położenie osób długotrwale bezrobotnych (ich liczba w porównaniu do roku 2013 wzrosła o 9%).

Na poziom bezrobocia znacząco wpływa wykształcenie ludności obszaru objętego LSR. Biorąc pod uwagę poziom wykształcenia osób bezrobotnych w Powiecie Sokólskim, w roku 2014 największą grupę stanowiły osoby z wykształceniem gimnazjalnym i niższym – 1179 osób (27%). Liczną grupę stanowiły również osoby posiadające wykształcenie policealne i średnie zawodowe (25%) oraz zasadnicze zawodowe (25% wszystkich bezrobotnych). Osoby z wykształceniem średnim ogólnokształcącym stanowiły grupę 13% ogólnej liczby bezrobotnych mieszkańców, natomiast najmniejszą grupę stanowiły osoby z wykształceniem wyższym tj. 9%. W Powiecie Sokólskim najwięcej było kobiet z wykształceniem policealnym i średnim zawodowym (29%), z kolei w odniesieniu do bezrobotnych będących w szczególnej sytuacji na rynku pracy - najliczniejsze grupy stanowiły osoby z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej (27%), policealnym i średnim zawodowym (25%) oraz zasadniczym zawodowym (25%).

Tabela 15. Bezrobotni wg wykształcenia w Powiecie Sokólskim – stan na koniec 4 kwartału 2014 r.

Wyszczególnienie		Liczba bezrobotnych razem	Liczba bezrobotnych kobiet razem	Liczba bezrobotnych będących w szczególnej sytuacji na rynku pracy
Wykształcenie	wyższe	394	244	359
	policealne i śr. zawod.	1108	539	1047
	średnie ogólnokształ.	570	296	548
	zasad. zawod.	1104	366	1019
	gimnazjalne i poniżej	1179	415	1104

³Stan z końca II półrocza 2014 r.

Ogółem	4355	1860	4077
--------	------	------	------

Źródło: Powiatowy Urząd Pracy w Sokółce

Problem bezrobocia należy do jednych z najistotniejszych słabych stron obszaru Lokalnej Grupy Działania Szlak Tatarski (77% respondentów ankiet internetowych i niemal 100% osób, z którymi przeprowadzono wywiady pogłębione, wskazało go jako problem bardzo ważny). Wysoki poziom bezrobocia wynika między innymi z: przewagi obszarów wiejskich, a co za tym idzie - ograniczonej oferty miejsc pracy poza rolnictwem, małej liczby zakładów pracy, niedostosowania kształcenia do potrzeb rynku pracy oraz z nieodpowiednio wykwalifikowanych zasobów pracy. Na obszarze gmin członkowskich jest również niewiele miejsc pracy dla osób niepełnosprawnych. Wysoki odsetek bezrobotnych wiąże się z wykluczeniem społecznym i potęguje zjawisko ubóstwa. Szczególnie narażone na wykluczenie społeczne są osoby bezrobotne o niskich kwalifikacjach zawodowych.

Jak wynika z wywiadów pogłębionych, rynek pracy i przedsiębiorczość wymaga niezwłocznej interwencji. Mieszkańcy podczas konsultacji społecznych wskazywali także na brak kompleksowego poradnictwa zawodowego (poczynając od edukacji w szkołach po pomoc przy zakładaniu i prowadzeniu działalności gospodarczej), niski poziom dochodów uniemożliwiający inwestowanie/nabywanie usług i produktów oraz problem migracji zarobkowej młodych wykwalifikowanych osób. Kolejną problematyczną kwestią, związaną z lokalnym rynkiem pracy i zauważoną przez mieszkańców, jest zjawisko szarej strefy w rozumieniu zatrudnienia. Nielegalny proceder, jakim jest ukrywanie przed państwem zatrudnienia w celu uniknięcia podatków i procedur administracyjnych, powoduje zniekształcenie ogólnego wyniku lokalnej gospodarki.

Szanse na poprawę sytuacji upatruje się w możliwości pozyskiwania środków na tworzenie nowych miejsc pracy w istniejących przedsiębiorstwach, w samozatrudnieniu oraz w zachęcaniu zewnętrznych podmiotów do lokowania inwestycji na obszarze LGD. Zachętą do zatrudnienia może być również doposażenie stanowisk pracy czy refundacja wynagrodzenia. Zasadniczą kwestią jest również zapobieżenie nadmiernemu napływowi mieszkańców wsi na rynek pracy w mieście. Dlatego też należy wspierać działania mające na celu tworzenie pozarolniczych miejsc pracy na wsi. Odbiorcami działań aktywizujących powinny być osoby w wieku produkcyjnym, pozostające bez pracy, oraz emeryci. Ponadto, jako działania mające wpływ na niwelację problemów związanych z rynkiem pracy, mieszkańcy wskazywali na: działania uświadamiająco-aktywizujące, działania informacyjne na temat możliwości uzyskania wsparcia finansowego na zakładanie i rozwój działalności gospodarczej, poradnictwo zawodowe i szkolenia z zakresu przedsiębiorczości i ekonomii społecznej skierowane w głównej mierze do bezrobotnych i uczniów szkół, kursy zawodowe organizowane w porozumieniu z zakładami pracy, praktyki i staże zakończone zatrudnieniem, kompleksowe wsparcie nowego przedsiębiorcy (indywidualny plan działania, pomoc prawno-ekonomiczna), szkolenia i kursy umożliwiające przekwalifikowanie się, spotkania motywujące z osobami sukcesu, zbadanie zapotrzebowania rynku pracy.

5. Gospodarka

Według stanu na koniec grudnia 2014 roku na obszarze Lokalnej Grupy Działania Szlak Tatarski zarejestrowanych w rejestrze REGON było 2 516 podmiotów gospodarczych, z czego 95,31% stanowiły podmioty sektora prywatnego. Przeważają głównie firmy specjalizujące się w usługach, handlu oraz produkcji. Liczba podmiotów gospodarczych w roku 2014 w stosunku do roku 2012 wzrosła o 42 jednostki. Najwięcej podmiotów zarejestrowanych było na terenie gminy Sokółka (1878), a najmniej w gminie Sidra (119).

Tabela 16. Podmioty gospodarki narodowej w rejestrze REGON

	2012			2013			2014		
	Ogółem	Sektor publiczny	Sektor prywatny	Ogółem	Sektor publiczny	Sektor prywatny	Ogółem	Sektor publiczny	Sektor prywatny
Krynki	176	13	163	183	13	170	189	13	176
Kuźnica	188	12	176	190	11	179	188	11	177
Sidra	130	12	118	118	12	106	119	12	107
Sokółka	1840	78	1762	1838	70	1768	1878	71	1807
Szudziałowo	140	10	130	144	10	134	142	11	131
Razem LGD	2474	125	2349	2473	116	2357	2516	118	2398

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bazy Danych Regionalnych GUS, www.stat.gov.pl

Na przestrzeni analizowanych lat nastąpił wzrost zarejestrowanych jednostek gospodarczych sektora prywatnego, liczony dla całego obszaru LGD Szlak Tatarski. Wzrost został odnotowany w gminach Sokółka i Krynki, natomiast w gm. Sidra, Szudziałowo i Kuźnica widoczny jest niewielki spadek liczby podmiotów gospodarczych sektora prywatnego. W sektorze publicznym w gminach Kuźnica i Sokółka widoczna jest tendencja spadkowa.

Do największych pracodawców na terenie obszaru LGD Szlak Tatarski należą: METAL-FACH Sp. z o.o., Sokółka Okna i Drzwi S.A., Spółdzielnia Mleczarska MLEKPOL w Grajewie, Zakład Produkcji Mleka w Sokółce, Spółdzielnia Producentów Drobiu „EKO-GRIL”, Farmer Sp. z o.o., Zakład Wyrobów Gumowych „GENES”, Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej w Sokółce, Eskimos S.A., "Jaskółka" Sp. z o.o., Spółdzielnia Produkcyjno-Handlowa „KRYNKA”, Gospodarstwo Ogrodnicze Wilczewscy.

Kluczowymi branżami wpływającymi na rozwój gospodarczy obszaru gmin LGD Szlak Tatarski są przede wszystkim:

- 1) handel – 25,24% lokalnej gospodarki
- 2) budownictwo – 10,81% lokalnej gospodarki
- 3) przetwórstwo przemysłowe – 10,37% lokalnej gospodarki
- 4) pozostała działalność usługowa – 9,22% lokalnej gospodarki

Na rozwój przemysłu na terenie objętym Lokalną Strategią Rozwoju mają wpływ głównie miejscowe surowce, tj. drewno, kruszywo, płody rolne. Dostępność surowców przekłada się na stosunkowo wysoką liczbę małych zakładów wytwarzających półfabrykaty przemysłu drzewnego oraz firm zajmujących się wydobywaniem kopalin pospolitych.

Tabela 17. Podmioty gospodarki narodowej w rejestrze REGON wdl. wybranych sekcji w 2014 roku

	Krynki	Kuźnica	Sidra	Sokółka	Szudziałowo	OGÓŁEM
handel	29	46	27	508	25	635
budownictwo	13	24	10	212	13	272
przetwórstwo przemysłowe	18	18	9	204	12	261
pozostała działalność usługowa	29	11	14	163	15	232
transport i gospodarka magazynowa	30	21	3	140	8	202
opieka zdrowotna i pomoc społeczna	4	4	2	129	1	140
rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo	12	8	11	48	28	107
działalność finansowa i ubezpieczeniowa	4	11	4	65	1	85
obsługa rynku nieruchomości	14	3	4	54	10	85
edukacja	4	5	6	61	4	80
zakwaterowanie i gastronomia	13	12	3	35	2	65

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Mieszkańcy obszaru, biorący udział w konsultacjach, wskazywali, że ogromnym potencjałem rozwojowym może być położenie LGD (opisane szczegółowo w rozdziale III.1 Diagnozy) i rozwijająca się turystyka, która posiada podłoże zarówno w walorach przyrodniczych jak i w zarysie historycznym. Możliwości ekonomicznego rozwoju gmin mogą przynieść środki zewnętrzne w postaci dotacji, zewnętrzni inwestorzy i nawiązanie współpracy z rynkiem wschodnim. Dlatego też według uczestników badań ankietowych duży nacisk należy położyć na promocję gmin w sensie gospodarczym. Mieszkańcy podkreślają rangę nawiązania współpracy z Białorusią (m.in. w celu utworzenia lokalnego przejścia turystycznego do Grodna), która może stanowić szansę ekonomicznego rozwoju obszaru i ożywienia ruchu

turystycznego. Otwarcie handlowej strefy przygranicznej może doprowadzić do rozwoju handlu i usług, a tym samym wzrostu przedsiębiorczości. Dotychczas potencjał, wynikający z przygranicznego położenia, nie został wykorzystany w zadowalającym stopniu przez małych, indywidualnych przedsiębiorców z branży handlowej i usługowej, a także nie stworzono oferty pobytu skierowanej do zagranicznego turysty. Bliskość granicy niesie ze sobą również negatywne skutki. Do głównych można zaliczyć przemysł i handel używkami. Łatwy dostęp do tych środków jest dużym zagrożeniem dla zdrowia mieszkańców.

Jedną z szans rozwoju obszaru jest Suwalska Specjalna Strefa Ekonomiczna (SSSE), w której przedsiębiorcy mogliby prowadzić działalność gospodarczą na preferencyjnych warunkach. Wiązałoby się to z dobrze wyposażoną infrastrukturą techniczną terenów przemysłowych oddanych do dyspozycji inwestorów, możliwością korzystania z ulg i preferencji podatkowych oraz niskimi kosztami pracy i dostępem do wykwalifikowanych pracowników. Według osób biorących udział w konsultacjach, stworzenie preferencyjnych warunków w związku z prowadzoną działalnością mogłoby mieć zastosowanie również poza SSSE. Wprowadzenie np. ulg podatkowych polepszyłoby warunki do rozwoju przedsiębiorczości. Mieszkańcy uważają, że JST powinny wykazać się większą chęcią pomocy przedsiębiorcom, powinny nawiązywać i inicjować współpracę z sektorem gospodarczym, a przede wszystkim z podmiotami z sektora ekonomii społecznej (np. spółdzielniami socjalnymi).

Jako czynnik hamujący rozwój, mieszkańcy wymieniali utrudnienia w ruchu granicznym (drogie wizy wystawiane na krótkie okresy czasu oraz ograniczenia w ilości przewożonych towarów np. urządzeń elektronicznych). Słabo zróżnicowana i słabo rozwinięta gospodarka i przemysł oraz niewielka liczba przedsiębiorstwa, a tym samym mała liczba miejsc pracy są kolejnymi słabymi stronami definiowanymi przez mieszkańców. Polityka prowadzona przez rząd, nakładająca na przedsiębiorców szereg obowiązków wynikających z prowadzenia działalności, rozbudowany fiskalizm, konieczność odprowadzania wysokich składek ZUS, skomplikowane i często zmieniające się przepisy prawne i podatkowe, niestabilne ceny produktów takich jak opał, paliwo i energia, utrudniają prowadzenie działalności, a niejednokrotnie zniechęcają lub wręcz uniemożliwiają podjęcie legalnej działalności.

Niemal 100% respondentów ankiet stwierdziło, że niezwłocznej interwencji wymaga rynek pracy i przedsiębiorczość. Podobną wartość osiągnęła odpowiedź na pytanie, jakie inicjatywy są potrzebne mieszkańcom. Otóż wszyscy ankietowani wskazali na tworzenie nowych miejsc pracy i rozwój przedsiębiorczości. Wyniki te ukazują, że rozwój obszaru będzie zależał od pobudzenia aktywności gospodarczej mieszkańców i właściwego wykorzystania wszelkich potencjałów obszaru. Podczas badania ankietowego, diagnozującego problemy i potrzeby mieszkańców gmin obszaru LGD Szlak Tatarski, respondenci wskazywali na małą przedsiębiorczość mieszkańców, brak współpracy pomiędzy podmiotami prowadzącymi działalność gospodarczą, a także m.in. na potrzebę rozwoju mikroprzedsiębiorczości, wprowadzenia uproszczeń procedur przy zakładaniu firm, ulg dla przedsiębiorców, wspierania i promowania lokalnej przedsiębiorczości/producentów, wspierania istniejących oraz inicjowania powstawania przedsiębiorstw społecznych i organizacji pozarządowych mogących prowadzić działalność gospodarczą.

Według uczestników warsztatów z zakresu wypracowania rozwiązań do zdiagnozowanych problemów, polepszenie sytuacji może nastąpić dzięki podejmowaniu następujących działań: zachęcanie i uświadamianie, poradnictwa zawodowe, kursy z zakresu przedsiębiorczości, szkolenia z zakładania i prowadzenia działalności, spotkania motywujące z osobami sukcesu, kompleksowe wsparcie nowego przedsiębiorcy. Natomiast trudności we współpracy pomiędzy podmiotami prowadzącymi działalność gospodarczą należy niwelować poprzez: tworzenie możliwości do tej współpracy, prezentację dobrych praktyk oraz wszelkie działania uświadamiające i informujące.

Istotnym sektorem gospodarki ze względu na specyfikę obszaru LGD Szlak Tatarski jest rolnictwo. Na podstawie danych z Powszechnego Spisu Rolnego, na terenie LGD Szlak Tatarski w 2010 r. było 4125 gospodarstw rolnych (47,8% ogółu gospodarstw w powiecie sokólskim) o łącznej powierzchni wynoszącej 57,75 tys. ha (43,6% ogólnej powierzchni gospodarstw rolnych w powiecie sokólskim). Największa liczba gospodarstw na obszarze LGD Szlak Tatarski skupiona była w gminie Sokółka (41,1%), najmniej funkcjonowało w gminie Krynki (6,8%). W strukturze obszarowej na terenie LGD przeważały gospodarstwa do 10 ha, które stanowiły prawie 61% wszystkich gospodarstw. Średnia powierzchnia jednego gospodarstwa rolnego na terenie LGD wahała się od 12,6 ha w gminie Sokółka do 16,7 w gminie Sidra (w powiecie sokólskim – 15,3 ha).

Tabela 18. Gospodarstwa rolne wg grup obszarowych użytków rolnych

Wyszczególnienie	Krynki	Kuźnica	Sidra	Sokółka	Szudziałowo	LGD Szlak Tatarski	powiat sokółski
ogółem	282	683	752	1692	716	4 125	8 640
do 1 ha włącznie	41	15	35	53	125	269	343
1 - 5 ha	101	231	118	464	202	1 116	1 667
5 - 10 ha	61	211	200	492	159	1 123	2 348
10 -15 ha	23	102	161	336	101	723	1 878
15 ha i więcej	56	124	238	347	129	894	2 405

Źródło: GUS, dane z Powszechnego Spisu Rolnego 2010

Tabela 19. Liczba gospodarstw rolnych

Wyszczególnienie	Krynki	Kuźnica	Sidra	Sokółka	Szudziałowo	LGD Szlak Tatarski	powiat sokółski
grunty ogółem	282	683	752	1692	716	4 125	8 640
użytki rolne ogółem	282	682	751	1682	715	4 112	8 626
użytki rolne w dobrej kulturze	275	666	732	1658	657	3 988	8 461
pod zasiewami	241	624	693	1533	569	3 660	8 015
grunty ugorowane łącznie z nawozami zielonymi	25	65	50	100	104	344	488
uprawy trwałe	25	45	108	113	44	335	1 115
sady ogółem	25	45	107	109	41	327	1 054
ogrody przydomowe	58	173	236	349	169	985	2 493
łąki trwałe	176	550	642	1 414	399	3 181	7 207
pastwiska trwałe	49	347	420	761	178	1 755	4 093
pozostałe użytki rolne	40	115	177	249	105	686	1 210
las i grunty leśne	139	608	586	1 225	474	3 032	6 459
pozostałe grunty	175	557	671	1 357	555	3 315	7 505

Źródło: GUS, dane z Powszechnego Spisu Rolnego 2010

Rolnictwo na terenie LGD Szlak Tatarski skupia się przede wszystkim na uprawie zboża (97% ogółu gospodarstw rolnych) i ziemniaków (49%). Rzepak i rzepik uprawiane są w znacznie mniejszej liczbie gospodarstw, natomiast powierzchnia ich uprawy w gminie Krynki i Szudziałowo jest znacząca. Wśród zwierząt gospodarskich przeważa hodowla bydła i drobiu kurzego. Istotne znaczenie na obszarze gmin LGD odgrywa hodowla owcy wrzosówki.

Tabela 20. Gospodarstwa z uprawą wg rodzaju i powierzchni zasiewów

Wyszczególnienie	gospodarstwa rolne ogółem						
	ogółem	zboża razem	ziemniaki	uprawy przemysłowe	buraki cukrowe	rzepak i rzepik razem	strączkowe jadalne na ziarno razem
<i>liczba gospodarstw</i>							
Krynki	241	209	75	9	0	9	#
Kuźnica	624	615	335	#	3	#	6
Sidra	693	683	455	9	7	#	#
Sokółka	1 533	1 499	700	11	7	4	6
Szudziałowo	569	551	258	19	#	18	0
powiat sokółski	8 015	7 837	4 725	170	30	#	23
<i>powierzchnia zasiewów (ha)</i>							

Krynki	2 966,7	2 574,6	24,6	249,4	0,0	249,4	#
Kuźnica	4 548,1	3 969,1	129,1	#	2,1	#	7,4
Sidra	6 474,0	5 867,7	184,0	30,1	2,1	#	#
Sokółka	11 312,7	10 361,6	347,1	12,7	2,4	10,2	23,7
Szudziałowo	7 169,9	6 148,6	136,2	426,3	#	425,7	0,0
powiat sokólski	70 043,7	60 289,2	2 351,6	992,7	17,2	#	46,7

(#) – dane nie mogą być opublikowane ze względu na konieczność zachowania tajemnicy statystycznej w rozumieniu ustawy o statystyce publicznej

Do grupy "uprawy przemysłowe" zaliczono buraki cukrowe, rzepak i rzepik, len i konopie oraz tytoń.

Źródło: GUS, dane z Powszechnego Spisu Rolnego 2010

Tabela 21. Średnia powierzchnia w gospodarstwach rolnych (ha)

Wyszczególnienie	grunty ogółem	użytki rolne ogółem	użytki rolne w dobrej kulturze
Krynki	15,8	13,4	13,1
Kuźnica	13,0	10,1	9,9
Sidra	16,7	13,8	13,5
Sokółka	12,6	10,5	10,3
Szudziałowo	14,7	12,8	12,8
powiat sokólski	15,3	12,9	12,7

Źródło: GUS, dane z Powszechnego Spisu Rolnego 2010

Tabela 22. Zwierzęta gospodarskie

Wyszczególnienie	bydło	krowy	trzoda chlewna	drób kurzy
<i>liczba gospodarstw</i>				
powiat sokólski	4 546	4 133	3 088	3 964
Krynki	39	29	40	61
Kuźnica	292	272	187	322
Sidra	408	377	267	279
Sokółka	684	598	462	701
Szudziałowo	206	184	151	203
LGD Szlak Tatarski	1 629	1 460	1 107	1 566
<i>liczba zwierząt (tys. szt.)</i>				
powiat sokólski	68,8	31,4	42,1	914,3
Krynki	0,5	0,2	0,4	1,4
Kuźnica	2,7	1,3	0,8	311,7
Sidra	5,4	2,3	3,6	34,5
Sokółka	7,5	3,8	2,9	116,9
Szudziałowo	2,3	1,2	1,2	58,3
LGD Szlak Tatarski	18,5	8,7	8,9	522,8

Źródło: GUS, dane z Powszechnego Spisu Rolnego 2010

W lutym 2014 r. na terenie LGD Szlak Tatarski wykryto pierwszy w Polsce przypadek Afrykańskiego pomoru świń (ASF, choroba wirusowa, na którą podatne są świny domowe oraz dziki). Pierwszego padłego dzika znalazł rolnik ze wsi Grzybowski w gminie Szudziałowo, 900 metrów od granicy z Białorusią. Do dnia 22 maja 2015 r. potwierdzono 63 przypadki ASF u dzików na terytorium Polski. Zdecydowana większość przypadków dotyczy województwa podlaskiego, w tym powiatów białostockiego i sokólskiego. Do końca maja 2015 r. w Polsce potwierdzono wykrycie 3 ognisk ASF u trzody chlewnej. Dwa z nich dotyczyły powiatu białostockiego, zaś 1 powiatu sokólskiego (wieś Puciłki, gmina Sokółka). W dniu 29 kwietnia 2015 r. weszło w życie rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi, wprowadzające „Program bioasekuracji mający na celu zapobieganie szerzeniu się

afrykańskiego pomoru świń na lata 2015-2018”. Zgodnie z tym programem, do dnia 29 maja br. rolnicy z 8 gmin (w tym wszystkich 5 gmin wchodzących w skład LGD) musieli podjąć decyzję, czy rezygnują z hodowli trzody chlewnej i pobierają rekompensatę, czy dostosowują swoje gospodarstwa do wymogów bioasekuracji. Trzoda chlewna z gospodarstw, w których rolnicy zdecydowali się wygasić hodowlę, powinna zostać ubita do końca lipca 2015.

Wszystkie gminy wchodzące w skład LGD Szlak Tatarski w okresie programowania 2007-2013 były zaliczone do terenów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 11 marca 2009 r., Dz. U. Nr 40 poz 329, z późn. zm.). Do ONW nizinnych strefy I została zakwalifikowana gmina Sidra i Szudziałowo, natomiast do ONW nizinnych strefy II zakwalifikowano gminy: Krynki, Kuźnica, Sokółka.

Na podstawie Powszechnego Spisu Rolnego w 2010 roku w Powiecie Sokólskim w gospodarstwach indywidualnych pracowało 11 014 osób, z czego 6 671 stanowili mężczyźni i 4 343 kobiety. Największą grupę pracujących w rolnictwie stanowiła rodzinna siła robocza (96%) natomiast najmniejszą pracownicy kontraktowi (0,09%). W gospodarstwach osób prawnych i jednostek organizacyjnych osobowości prawnej zatrudnionych było 47 osób, gdzie główną siłą roboczą byli stali pracownicy najemni (89%). Rozpatrując pracujących w rolnictwie według grup obszarowych użytków rolnych, najwięcej osób pracowało w gospodarstwach rolnych o powierzchni 10-15 ha (2 796 osób), natomiast pod względem wieku w grupie rodzinnej siły roboczej najwięcej osób pracujących było w przedziale wiekowym 45 – 54 lat (3 064 osób).

Tabela 23. Pracujący w ciągu roku w gospodarstwach rolnych według grup w Powiecie Sokólskim

Wyszczególnienie	Gospodarstwa indywidualne					
	razem	rodzinna siła robocza	pracownicy najemni stali	pracownicy dorywczy	pracownicy kontraktowi	pomoc sąsiedzka
Powiat Sokólski	11 014	10 657	56	217	11	73
Mężczyźni	6 671	6 447	45	105	9	65
Kobiety	4 343	4 210	11	112	2	8
Wyszczególnienie	Gospodarstwa osób prawnych i jednostek organizacyjnych osobowości prawnej					
	razem	pracownicy najemni stali	pracownicy dorywczy	pracownicy kontraktowi	Pozostałe osoby	
Powiat Sokólski	47	42	3	1	1	
Mężczyźni	38	33	3	1	1	
Kobiety	9	9	0	0	0	

Źródło: GUS, dane z Powszechnego Spisu Rolnego 2010

Tabela 24. Rodzinna siła robocza, członkowie rodziny użytkownika (łącznie z użytkownikiem) pracujący w ciągu roku w gospodarstwach indywidualnych wg wieku w Powiecie Sokólskim

Wyszczególnienie	Ogółem
15 – 24 lata	1 082
25 – 34 lata	1 837
35 – 44 lata	2 692
45 – 54 lata	3 064
55 – 64 lata	1 375
65 i więcej	607
z ogółem w wieku:	-
produkcyjnym	9 675
mobilnym	5 416
niemobilnym	4 258
poprodukcyjnym	780

Źródło: GUS, dane z Powszechnego Spisu Rolnego 2010

Analizując wyniki konsultacji społecznych, przeprowadzonych w gminach członkowskich LGD Szlak Tatarski, można stwierdzić, że atutem obszaru jest rozwijające się rolnictwo, któremu sprzyja dobry stan środowiska naturalnego oraz tradycyjna kultura rolna w wielu gospodarstwach. Stosunkowo dużo jest gospodarstw o profilu ekologicznym i występują korzystne warunki jego rozwoju. Jest to jednak potencjał w dalszym ciągu niewykorzystany.

Rozdrobnienie i rozproszenie gospodarstw rolnych, niewielka liczba gospodarstw specjalistycznych oraz brak przetwórstwa rolno-spożywczego należą do słabych stron obszaru. W opinii mieszkańców problemem jest niska dochodowość i niedoinwestowanie gospodarstw rolnych, niska opłacalność produkcji rolniczej oraz słabe gleby i plony.

Sprzedaż bezpośrednia produktów rolnych i przetworzonych z gospodarstwa mogłaby w znaczący sposób wpłynąć na podwyższenie dochodów rolników, jednak uniemożliwiają to obecnie niekorzystne uwarunkowania prawne. Moda na ekologiczną, tradycyjną żywność staje się wyznacznikiem zdrowego trybu życia, w związku z tym lokalna społeczność dostrzega szansę rozwoju obszaru LGD w ekologicznym przetwórstwie rolno-spożywczym opartym na współpracy. Miałoby się to stać poprzez stworzenie inkubatorów przetwórstwa wspierających lokalnych producentów. Według lokalnej społeczności kolejnym kierunkiem rozwoju może być hodowla zwierząt, np. owcy wrzosówki, która licznie występuje na terenie gmin wchodzących w skład LGD. Do zagrożeń mogących utrudniać rozwój rolnictwa mieszkańcy zaliczają przede wszystkim: złą politykę rządu wobec rolnictwa, wzrost populacji dzikich zwierząt zagrażających uprawom i hodowli zwierząt (ASF) oraz gwałtowne zmiany klimatyczne powodujące straty w uprawach i następstwa ekonomiczne.

Wymieniają również główne potrzeby takie jak: zrównoważony rozwój rolnictwa, dofinansowanie rozwoju gospodarstw, doradztwo w pozyskiwaniu środków unijnych, pomoc w tworzeniu grup producenckich, budowa infrastruktury drogowej do gospodarstw i pól, budowa wodociągów, poprawa opłacalności produkcji, jasne zasady wsparcia w sytuacjach kryzysowych, możliwość przekwalifikowania, rozwój rolnictwa ekologicznego oraz agroturystyki, stworzenie zakładów przetwórstwa rolnego spożywczego, rozwój i promocja rynków zbytu produktów lokalnych, rozwiązanie problemu ASF i szkód wyrządzonych przez zwierzynę łowną.

6. Sektor społeczny

Na przestrzeni kilku ostatnich lat liczba stowarzyszeń i fundacji, działających na obszarze LGD Szlak Tatarski, uległa zwiększeniu. Na dzień dzisiejszy działają tu 3 fundacje, 43 stowarzyszenia wpisane do Krajowego Rejestru Sądowego i 5 stowarzyszeń zwykłych. Ponadto w ewidencji prowadzonej przez Starostę Sokólskiego znajduje się 7 klubów sportowych działających w formie stowarzyszenia (ich statuty nie przewidują prowadzenia działalności gospodarczej) oraz 19 klubów sportowych. Gmina Sokółka skupia największą liczbę organizacji pozarządowych. W pozostałych gminach liczba stowarzyszeń i innych podobnych organizacji jest znikoma. Do najbardziej aktywnych można zaliczyć stowarzyszenia i fundacje z gmin Sokółka i Krynki. W Sokółce dosyć prężnie rozwija się wolontariat przy fundacjach.

Na obszarze Lokalnej Grupy Działania Szlak Tatarski nie ma obecnie funkcjonujących podmiotów gospodarki społecznej takich jak: CIS, KIS, ZAZ (Centra Integracji Społecznej, Kluby Integracji Społecznej, Zakłady Aktywności Zawodowej) oraz spółdzielni socjalnych, prowadzących proces reintegracji społecznej i zawodowej mieszkańców.

Niska aktywność społeczeństwa, brak zaangażowania w sprawy społecznie istotne, brak lokalnych liderów, brak współpracy pomiędzy JST a NGO i niewielka liczba organizacji społecznych były najczęściej wymienianymi przez osoby biorące udział w badaniach/konsultacjach negatywnymi cechami gmin. Z kolei pomysłami na ich rozwiązanie mogą być działania aktywizujące i informacyjne, w tym wymiana doświadczeń, finansowanie działalności i przedsięwzięć podejmowanych przez NGO, inicjowanie powstawania nowych stowarzyszeń i pomoc w ich funkcjonowaniu poprzez poradnictwo prawne i księgowe (najlepiej bezpłatne), organizacja szkoleń dla liderów i lokalnych animatorów, angażowanie społeczności w procesy decyzyjne, kampanie społeczne i konkursy tematyczne.

7. Problemy społeczne

W związku z tym, że w nowej perspektywie finansowej Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski chce rozwiązywać problemy społeczne istniejące na obszarze objętym LSR, niezbędne było dokonanie analizy i poznanie potrzeb mieszkańców również w tym zakresie.

Liczba osób objętych pomocą społeczną w każdej z gmin zmienia się z roku na rok. Zmiana liczby beneficjentów powoduje proporcjonalne zmiany w puli środków pozostających w dyspozycji Ośrodków Pomocy Społecznej.

Zgodnie z danymi przekazanymi przez Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej najczęstszym powodem udzielania wsparcia i pomocy w latach 2012-2014 we wszystkich gminach LGD było ubóstwo i bezrobocie, zaś najrzadszym alkoholizm. W najludniejszej gminie Sokółka w 2014 r. z tytułu ubóstwa korzystało 1 216 rodzin (łącznie liczba osób w rodzinach korzystających ze wsparcia wyniosła 2 929), w gminie Kuźnica 189 rodzin, zaś w gminie Krynki 177 rodzin. Największy procent ludności korzystającej z pomocy społecznej z powodu ubóstwa (w stosunku do liczby mieszkańców) występował w gminie Krynki i w 2014 roku wynosił on 15% mieszkańców. W pozostałych gminach wartości te były niższe: Kuźnica blisko 13%, Sokółka i Szudziałowo po 11% i Sidra ponad 7%. Kolejną przyczyną udzielania pomocy przez Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej było bezrobocie. Z tego tytułu z pomocy skorzystało 991 rodzin w gminie Sokółka, 155 w gminie Krynki, 128 w Kuźnicy, 77 w Szudziałowie i 60 rodzin w gminie Sidra.

Tabela 25. Powody udzielania pomocy i wsparcia

Wyszczególnienie	Krynki	Kuźnica	Sidra	Sokółka	Szudziałowo
	2014				
	Ubóstwo				
Liczba rodzin	177	189	77	1 216	110
Liczba osób w rodzinach	495	541	271	2 929	350
	Bezrobocie				
Liczba rodzin	155	128	60	991	77
Liczba osób w rodzinach	429	350	188	2 321	210
	Niepełnosprawność				
Liczba rodzin	44	43	21	391	27
Liczba osób w rodzinach	117	98	76	822	84
	Długotrwała lub ciężka choroba				
Liczba rodzin	19	14	13	259	37
Liczba osób w rodzinach	34	37	52	683	117
	Bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych				
Liczba rodzin	35	31	27	344	16
Liczba osób w rodzinach	132	134	133	1 437	76
	Alkoholizm				
Liczba rodzin	2	11	2	26	2
Liczba osób w rodzinach	3	18	3	31	9

Źródło: Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej

Tworzenie miejsc pracy i zwiększanie szans zatrudnienia osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem

społecznym powinno stać się priorytetem w działaniach Stowarzyszenia LGD Szlak Tatarski. Ubóstwo i bezrobocie, obok choroby, dysfunkcji w rodzinie i bezdomności, są najczęstszymi problemami poprzedzającymi występowanie problemu uzależnień, m.in. od alkoholu i substancji psychoaktywnych, które z kolei mogą prowadzić do stosowania przemocy w rodzinie. Niezbędne jest prowadzenie działań na rzecz ochrony rodziny, mających na celu jej wsparcie i zapobieganie degradacji.

W roku 2014 największą grupę wiekową odbiorców wsparcia stanowiły osoby w wieku 0-17 lat oraz osoby w wieku produkcyjnym. Ogółem w gminie Sokółka udzielono pomocy i wsparcia 2 320 osobom, 374 w gminie Krynki, 349 w Kuźnicy, 268 w gminie Sidra i 213 w Szudziałowie. W każdej gminie ponad 60% osób otrzymujących pomoc stanowiły osoby długotrwale korzystające z pomocy. Najwyższy odsetek osób długotrwale korzystających z pomocy (wynoszący 91%) zanotowano w gminie Sokółka, najniższy 63% w gminie Sidra. Procentowo liczba osób, którym przyznano świadczenia (w stosunku do liczby mieszkańców), największą wartość osiągnęła w gminie Krynki (ponad 11%), w Sokółce świadczenia przyznano blisko 9% mieszkańców, w Kuźnicy 8%, w Sidrze 7% i w Szudziałowie 6%.

Tabela 26. Dane o korzystających z pomocy i wsparcia.

Wyszczególnienie	Krynki	Kuźnica	Sidra	Sokółka	Szudziałowo
2014					
Osoby i rodziny, którym udzielono pomocy i wsparcia	514	395	301	2 352	354
Osoby i rodziny, którym przyznano świadczenie					
Liczba osób	374	349	268	2 320	213
w tym: osoby długotrwale korzystające	264	230	169	2 118	146
Wiek 0-17	0	190	168	1 076	113
Wiek produkcyjny	351	97	91	1 147	88
Wiek poprodukcyjny	23	62	9	97	12
Liczba rodzin	197	210	129	1 388	112
Liczba osób w rodzinach	556	609	510	3 372	354

Źródło: Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej

Długotrwale korzystanie z pomocy, dziedziczenie ubóstwa, uzależnienie od pomocy społecznej, postawa roszczeniowa i bierna są problemami zauważanymi podczas konsultacji społecznych. Powyższa sytuacja może być wynikiem niskiej skuteczności przeprowadzanych dotychczas działań aktywizujących osoby wykluczone. W związku z powyższym należy znaleźć bardziej skuteczne rozwiązania: działania zmieniające postrzeganie świata, budujące przedsiębiorczość z naciskiem na edukację od najmłodszych lat (przedstawienie wzorca różniącego się od wzorca bezrobotnych, biernych zawodowo i uzależnionych od pomocy społecznej rodziców), wzmacniające samodzielność i zaradność tych osób.

Na terenie całego powiatu sokólskiego nie ma całodobowego domu pomocy społecznej ani domu opieki nad osobami zależnymi. 19 osób z gminy Sokółka, wymagających takiej pomocy, umieszczono w domach pomocy społecznej poza granicami powiatu. Mieszkańcy zwracają uwagę na konieczność powstania ośrodków opiekuńczych: rodzinnych domów dziecka czy domów starości. Głównym problemem w zakresie pomocy osobom starszym jest niewystarczająca liczba miejsc w ośrodkach opiekuńczych i niedostatek usług opiekuńczych/pielęgniacyjnych na rzecz osób starszych. Na terenie LGD osoby schorowane mogą uzyskać świadczenia w 2 zakładach opiekuńczych: w Krynkach (35 miejsc) oraz w Sokółce (24 miejsca). Ograniczona liczba miejsc wiąże się z długim czasem oczekiwania na przyjęcie do ośrodka. Oprócz problemów zdrowotnych osoby starsze borykają się z poczuciem osamotnienia (brak wsparcia bliskich, braki w ofercie spędzania wolnego czasu) i brakiem zrozumienia. Coraz prężniej działające organizacje społeczne (np. Kluby seniora i UTW) starają się zapewnić seniorom rozrywkę oraz zagospodarowanie czasu wolnego. W związku z powyższym jednym z kierunków rozwoju regionu może być rozwój usług nastawionych na zaspokajanie potrzeb osób starszych.

Kolejnym problemem społecznym, zdefiniowanym przez mieszkańców obszaru jako problem wymagający interwencji, jest niepełnosprawność. Problem ten nie dotyczy tylko określonej grupy ludzi, a całej populacji, gdyż każdy może ulec wypadkowi czy chorobie i stać się osobą niepełnosprawną. **Zgodnie z definicją** ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, osobą z niepełnosprawnościami jest „osoba, której stan fizyczny, psychiczny lub umysłowy trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza bądź uniemożliwia wypełnianie ról społecznych, a w szczególności zdolności do wykonywania pracy zawodowej, jeżeli uzyskały odpowiednie orzeczenie”.

Ustalenie stopnia niepełnosprawności jest istotne przy określaniu uprawnień danej osoby na rynku pracy. Nie zawsze jest możliwe zatrudnienie osoby niepełnosprawnej u zwykłego pracodawcy, dlatego też tworzy się uprzywilejowanych pracodawców (sektor pracy chronionej).

Osoby niepełnosprawne borykają się z wieloma problemami natury psychicznej, społecznej i infrastrukturalnej. Do pierwszej kategorii można zaliczyć obniżenie poczucia własnej wartości, poczucie odmienności i wyobcowania. Osoby niepełnosprawne często nie są akceptowane w społeczeństwie, są dyskryminowane i traktowane protekcjonalnie. Ich wyobcowanie pogłębia „uwięzienie” w domach. Ponadto bariery komunikacyjne (niedostosowanie komunikacji publicznej, brak połączeń) i architektoniczne (wiele obiektów użyteczności publicznej i społecznej nie jest dostosowana do potrzeb osób niepełnosprawnych) wpływają na ograniczenie ich swobody. Problem niepełnosprawności nigdy nie zniknie, dlatego też należy kontynuować dotychczasowe działania na rzecz tych osób oraz wdrażać nowe rozwiązania. W szczególności w zakresie zapewnienia odpowiednich warunków do czynnego uczestniczenia osób niepełnosprawnych w życiu społecznym, prowadzenie działań mających na celu podniesienie zaradności osobistej i pobudzenie aktywności społecznej. Należy kształtować świadomość społeczną w zakresie zrozumienia i akceptacji osób niepełnosprawnych, stworzyć warunki do integracji osób niepełnosprawnych ze społecznością lokalną, inicjować współpracę jednostek samorządowych z organizacjami społecznymi w zakresie pomocy niepełnosprawnym i wykluczonym oraz znosić bariery transportowe, architektoniczne i techniczne zarówno w komunikowaniu się jak i w dostępie do informacji.

8. Infrastruktura

Sieć komunikacyjna

Sieć komunikacyjną na obszarze gmin wchodzących w skład LGD Szlak Tatarski stanowią linie kolejowe i połączenia drogowe. Sokółka jest ważnym węzłem komunikacyjnym drogowym i kolejowym, leżącym przy międzynarodowej trasie kolejowej i drogowej Warszawa – Grodno, z odejściem na Rygę, Sankt Petersburg, Wilno i Moskwę. Przewozy kolejowe mają charakter regionalny i międzyregionalny. Przez obszar gmin przebiega linia kolejowa Białystok – Sokółka – Kuźnica - granica państwa oraz linia kolejowa Białystok – Sokółka – Dąbrowa Białostocka – Suwałki.

Tabela 27. Sieć drogowa w km

Gmina	Długość dróg w km			
	krajowe	wojewódzkie	powiatowe	gminne
Krynki	-	6,12	90,34	49,56
Kuźnica	9,80	-	70,14	61,30
Sidra	-	13,66	65,65	58,00
Sokółka	20,00	20,83	140,34	96,93
Szudziałowo	-	29,64	106,70	30,00
Razem:	29,8	70,25	473,17	295,79
Ogółem:	869,01			

Źródło: Powiatowy Zarząd Dróg w Sokółce

Na obszarze objętym Lokalną Strategią Rozwoju jest 869,01 km dróg. Transport drogowy odbywa się siecią dróg zarządzanych przez wszystkie szczeble administracji, a więc są to drogi krajowe, wojewódzkie, powiatowe i gminne. Przez teren LGD Szlak Tatarski najwięcej przechodzi dróg powiatowych, czyli łącznie 473,17 km (54% ogółu wszystkich dróg).

Najważniejszą osią komunikacyjną jest droga krajowa nr 19 Rzeszów - Białystok – Sokółka – Kuźnica – granica państwa. Drogi wojewódzkie to: droga nr 673 Sokółka – Dąbrowa Białostocka – Lipsk; droga nr 674 Sokółka – Krynki; droga nr 676 Białystok – Supraśl – Krynki – granica państwa; droga nr 672 Korycin – Janów – Sokolany.

Przechodząca przez obszar droga międzynarodowa oraz kolej międzynarodowa (obecnie modernizowana) to zdecydowanie mocne strony obszaru wskazywane m.in. podczas warsztatów SWOT. Analizując położenie i komunikację obszaru mieszkańcy zauważają ogólną poprawę stanu dróg, jednak widzą też konieczność modernizacji dróg lokalnych i prowadzących do miejscowości peryferyjnych. Do zagrożeń zaliczany jest zwiększający się ruch

ciężarowy po niedostosowanych drogach, który prowadzi do niszczenia nawierzchni, utrudnień komunikacyjnych oraz powstawania niebezpiecznych sytuacji w ruchu drogowym.

Kolejną słabą stroną jest utrudniony dostęp komunikacyjny mieszkańców do poszczególnych miejscowości. Transport publiczny jest obsługiwany przez kluczowego operatora – Przedsiębiorstwo Komunikacji Samochodowej w Białymstoku S.A. oraz przewoźników prywatnych. Jednak w opinii mieszkańców podaż usług komunikacyjnych nie zaspokaja w dostatecznym stopniu popytu, nadal jest zbyt mało połączeń autobusowych. Rozwiązanie tych trudności może dokonać się poprzez remont dróg a także wspieranie działalności w zakresie transportu osób.

Infrastruktura drogowa i kolejowa na terenie LGD Szlak Tatarski (pomimo dotychczasowych działań) wymaga dalszej modernizacji, a lokalna społeczność upatruje w niej szansę rozwoju obszaru. Pośrednim rozwiązaniem problemu złego stanu dróg będzie integracja społeczna w kierunku współodpowiedzialności, tak aby w każdym z mieszkańców obszaru wykształciła się świadomość wspólnego dobra lokalnego (pomoc obywatelska, np. w zakresie odśnieżania).

Przejście graniczne

Przejście graniczne w Kuźnicy to jedno z największych i najnowocześniejszych przejść w kraju. Na około 18 hektarach znajduje się ponad 50 obiektów, wyposażonych w najnowocześniejsze urządzenia elektroniczne. Jest osiem pasów ruchu i 230 miejsc postojowych dla tirów. Inwestycję sfinansowano ze środków Unii Europejskiej.

Respondenci wywiadów pogłębianych, należący do poszczególnych sektorów gmin członkowskich wchodzących w skład LGD, wskazują, że współpraca transgraniczna oraz otwarcie na wschód powinny być jednym z kierunków rozwoju obszaru.

Gospodarka wodno-ściekowa

W ostatnich latach na terenie LGD Szlak Tatarski jest systematycznie rozbudowywana i modernizowana sieć wodociągowa i kanalizacyjna. Najdłuższa sieć wodociągowa i kanalizacyjna występuje na terenie gminy Sokółka. Jest to związane z faktem, iż Sokółka to zdecydowanie największa miejscowość znajdującą się na terenie LGD Szlak Tatarski.

Tabela 28. Wodociągi i kanalizacja w 2014 r. w km, stan na 31 grudnia

Wyszczególnienie	Krynki	Kuźnica	Sidra	Sokółka	Szudziałowo
wodociągowa	65,0	118,5	131,6	174,8	78
Obszary miejskie	33,4	-	-	61,8	-
Obszary wiejskie	31,6	118,5	131,6	113,0	78
kanalizacyjna	20,7	11,6	9,1	55,8	4,6
Obszary miejskie	20,7	--	-	54,0	-
Obszary wiejskie	-	11,6	9,1	1,8	4,6

Źródło: informacje przekazane przez gminy

Na terenie gminy Sokółka występuje również największa liczba gospodarstw podłączonych do sieci wodociągowej (4 430 gospodarstw) oraz największa liczba mieszkańców podłączonych do sieci kanalizacyjnej (18 099 mieszkańców). Na obszarze LGD Szlak Tatarski sieci wodociągowe i kanalizacyjne znajdują się w miastach i wsiach, które są siedzibami poszczególnych gmin i w których występuję największa gęstość zaludnienia. Na terenach wiejskich ścieki oczyszczane są w przydomowych oczyszczalniach ścieków lub są dowożone wozami asenizacyjnymi ze zbiorników bezodpływowych do oczyszczalni ścieków zlokalizowanych w poszczególnych siedzibach gmin.

Tabela 29. Liczba gospodarstw podłączonych do sieci wodociągowej w 2014 r., stan na 31 grudnia

Wyszczególnienie	Krynki	Kuźnica	Sidra	Sokółka	Szudziałowo
wodociągowa	1011	959	862	4 430	697

Źródło: informacje przekazane przez gminy

Tabela 30. Szacunkowa liczba mieszkańców podłączonych do sieci kanalizacyjnej w 2014 r., stan na 31 grudnia

Wyszczególnienie	Krynki	Kuźnica	Sidra	Sokółka	Szudziałowo
kanalizacyjna	1804	339	172	18 099	448

Źródło: informacje przekazane przez gminy

Gospodarka odpadowa

Ze względu na rolniczy charakter obszaru znaczną część odpadów powstających na obszarze LGD Szlak Tatarski stanowią odpady komunalne z gospodarstw domowych. Na podstawie danych z Głównego Urzędu Statystycznego w 2013 r. w powiecie sokólskim zebrano ogółem 9,3 tys. ton odpadów komunalnych zmieszanych, w tym 7,1 tys. ton z gospodarstw domowych. Z początkiem stycznia 2012 roku uległ zmianie system gospodarowania odpadami, gdzie według nowych przepisów Gminy mają obowiązek zapewnić odbieranie i właściwe (ekologiczne, bezpieczne) zagospodarowanie wszystkich odpadów komunalnych z możliwością selektywnego zbierania. Zgodnie z Planem Gospodarki Odpadami Województwa Podlaskiego na lata 2012-2017 gminy Krynki, Kuźnica, Sidra, Sokółka, Szudziałowo wchodziły w skład regionu centralnego gospodarki odpadami. Odpady z terenu obszaru LGD składowane są na składowiskach odpadów w Karczach (gm. Sokółka) i Studziankach (gmina Wasilków, powiat białostocki). W Karczach do 2012 roku działało stare składowisko odpadów. Składowane na nim odpady pochodziły również m.in. z Regionalnej instalacji do przetwarzania odpadów komunalnych w Studziankach oraz były zwożone spoza regionu. Firma prowadząca wysypisko śmieci w Karczach nie prowadziła ewidencji rodzaju wwożonych odpadów. Z dokumentacji fotograficznej ustalono, iż kierowane tam były odpady komunalne zmieszane, nieprzetworzone, nie poddane mechanicznej obróbce, zawierające szkło, plastik, papier, metal, odpady biodegradowalne, wielkogabarytowe i inne, poddane procesowi przetwarzania. W 2012 roku zamknięto stare składowisko odpadów (decyzja Marszałka Województwa Podlaskiego z dnia 30.08.2011). Decyzja dotyczyła m.in. zakazu wwożenia odpadów i nakładała obowiązek wykonania infrastruktury w ramach rekultywacji technicznej i biologicznej. W 2014 zostało utworzone nowe składowisko odpadów (decyzja Marszałka Województwa Podlaskiego z dnia 14.07.2014 roku). Zwożone są na nie odpady z terenu powiatu sokólskiego. Temat starego składowiska, w związku z faktem, iż nie jest do końca pewne, jakiego pochodzenia odpady były na nim składowane, budzi wśród mieszkańców Sokółki duże kontrowersje. Państwowy Powiatowy Inspektor Sanitarny przeprowadził w dniach 10.02.2015 r., 10.03.2015 r. i 06.05.2015 r. badania, które wykazały, że woda dostarczana przez wodociąg publiczny w Sokółce spełnia określone przez Ministra Zdrowia i nadaje się do spożycia przez ludzi.

Energetyka i sieć gazowa

Na terenie LGD Szlak Tatarski nie ma rozdzielczej sieci gazowej.

Energia elektryczna dostarczana jest prawie w całości z krajowego systemu elektroenergetycznego. Obsługę zasilania w energię wykonuje Zakład Energetyczny Białystok S.A. Rejon Energetyczny Sokółka.

Zaopatrzenie w energię na terenie jest nierównomierne. W pasie przygranicznym część terenów nie posiada dostatecznie rozbudowanej sieci linii rozdzielczych, jednak nie stanowi to bariery rozwojowej. Ze względów środowiskowych planowane jest też m. in. obniżenie kosztów pozyskiwania energii oraz wzrost udziału odnawialnych źródeł energii w finalnym zużyciu energii co najmniej do poziomu 15% w 2020 r. oraz wzrost tego wskaźnika w latach następnych (zgodnie z założeniami Programu Rozwoju Powiatu Sokólskiego na lata 2015- 2022).

Do słabych stron obszaru w obrębie energetyki lokalna społeczność zalicza małą liczbę instalacji OZE. Rozwiązanie tego problemu mieszkańcy widzą przede wszystkim w działaniach polegających na budowaniu świadomości ekologicznej oraz możliwości pozyskiwania środków na tego typu urządzenia.

Sieć szerokopasmowa

W drugiej połowie 2015 r. w powiecie sokólskim została wybudowana sieć światłowodowa o długości ponad 200 km. W jej zasięgu znalazło się około 11 000 gospodarstw domowych z 60 miejscowości, w tym z pięciu gmin wchodzących w skład Lokalnej Grupy Działania Szlak Tatarski, czyli w gminach: Krynki, Kuźnica, Sidra, Sokółka, Szudziałowo. Dzięki nowo wybudowanej infrastrukturze światłowodowej powiat sokólski zyskał jedną z najlepszych i najszybszych sieci internetowych w kraju. Jednak sieć szerokopasmowego Internetu objęła tylko wybrane miejscowości z terenu LGD Szlak Tatarski i nadal istnieje duża potrzeba rozwoju w tym zakresie.

Brak dostępu do Internetu i sieci telekomunikacyjnej, w szczególności w miejscowościach peryferyjnych, to jeden z wielu problemów dotyczących obszaru LGD Szlak Tatarski. Według opinii lokalnej społeczności rozwiązaniem tych trudności będzie dalsza rozbudowa światłowódów i internetu radiowego, szkolenia komputerowe, udostępnienie kącika komputerowego z dostępem do internetu, wymiana komputerów przestarzałych na nowe i wszelkiego rodzaju działania informacyjne.

W wyniku przeprowadzonych konsultacji społecznych w gminach wchodzących w skład Lokalnej Grupy Działania Szlak Tatarski mieszkańcy wskazali następujące potrzeby odnoszące się do infrastruktury obszaru: budowa i remont

dróg, poprawa jakości dróg powiatowych i gminnych, budowa obwodnicy miasta Sokółka, budowa ścieżek rowerowych, remont budynków użyteczności publicznej, budowa infrastruktury technicznej (uzbrajanie terenów inwestycyjnych i obszarów znaczących dla rozwoju miasta i gminy), wodociągowanie terenów o niskim zaludnieniu, ułatwienie dostępu do internetu, budowa przydomowych oczyszczalni ścieków, modernizacja oświetlenia ulicznego, budowa obiektów sportowych, tworzenie infrastruktury sportowo-rekreacyjnej na wsi. Środkiem zaradczym na powyższe braki w infrastrukturze, a jednocześnie szansą rozwoju ma być możliwość pozyskiwania środków zewnętrznych na rozwój regionu, rozbudowę infrastruktury i rozwój przedsiębiorczości.

9. Edukacja

Początkiem drogi edukacyjnej każdego dziecka jest wychowanie przedszkolne. Na terenie LGD Szlak Tatarski dostęp do wychowania przedszkolnego w roku szkolnym 2011/2012 zapewniało 27 placówek, do których uczęszczało 962 dzieci. W roku szkolnym 2012/2013 powstały 2 nowe placówki, a co za tym idzie liczba dzieci uczęszczających do przedszkola wzrosła o 5%.

Tabela 31. Wychowanie przedszkolne⁴

	placówki		miejsca w przed- szkolach	oddziały		dzieci	
	ogółem	w tym przed- szkola		ogółem	w tym w przed- szkolach	ogółem	w tym w przed- szkolach
Rok szkolny 2011/12							
Krynki	2	1	50	3	2	56	41
Kuźnica	1	1	89	3	3	89	89
Sidra	3	-	-	4	-	56	-
Sokółka	19	12	611	38	30	711	578
Szudziałowo	2	-	-	3	-	50	-
LGD Szlak Tatarski	27	14	750	51	35	962	708
Rok szkolny 2012/13							
Krynki	2	1	50	3	2	63	42
Kuźnica	1	1	85	3	3	85	85
Sidra	3	-	-	4	-	48	-
Sokółka	19	5	498	33	20	727	525
Szudziałowo	4	-	-	4	-	62	-
LGD Szlak Tatarski	29	7	633	47	25	985	652
Rok szkolny 2013/14							
Krynki	2	1	50	3	2	62	44
Kuźnica	1	1	89	3	3	89	89
Sidra	3	-	-	4	-	55	-
Sokółka	19	5	550	35	22	753	573
Szudziałowo	4	-	-	4	-	54	-
LGD Szlak Tatarski	29	7	689	49	27	1 013	706

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Na obszarze Stowarzyszenia LGD Szlak Tatarski w latach 2011 – 2014 znajdowało się 18 szkół podstawowych, 8 szkół gimnazjalnych oraz 3 szkoły ponadgimnazjalne i Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy. W każdej gminie funkcjonowały szkoły podstawowe: po jednej w gminie Krynki i Kuźnica, dwie w gminie Szudziałowo, trzy w gminie

⁴ Przedszkola, oddziały przedszkolne w szkołach podstawowych, zespoły wychowania przedszkolnego i punkty przedszkolne; łącznie z dziećmi przebywającymi przez cały rok szkolny w placówkach wykonujących działalność leczniczą.

Sidra i najwięcej w gminie Sokółka – 11 placówek. W roku szkolnym 2011/2012 do szkół podstawowych uczęszczało 2 190 uczniów. W kolejnych latach liczba uczniów zmalała o 7%.

Najwięcej szkół gimnazjalnych (aż 4) funkcjonowało w gminie Sokółka. Kolejne 4 placówki mieściły się w gminie Krynki, Kuźnica, Sidra i Szudziałowo. Z analizy danych wynika, że do szkół gimnazjalnych w roku szkolnym 2013/2014 uczęszczało 1 119 uczniów (jest to o 136 uczniów mniej niż w roku 2011/2012).

Tabela 32. Szkoły podstawowe⁵ i gimnazja

Wyszczególnienie	szkoły podstawowe			gimnazja		
	szkoły	oddziały	uczniowie	szkoły	oddziały	uczniowie
Rok szkolny 2011/12						
Krynki	1	7	151	1	4	83
Kuźnica	1	12	237	1	6	147
Sidra	3	17	228	1	5	100
Sokółka	11	86	1 398	4	38	834
Szudziałowo	2	12	176	1	6	91
LGD Szlak Tatarski	18	134	2 190	8	59	1 255
Rok szkolny 2012/13						
Krynki	1	7	143	1	3	68
Kuźnica	1	12	230	1	6	143
Sidra	3	17	220	1	4	88
Sokółka	11	83	1 368	4	35	757
Szudziałowo	2	12	166	1	5	90
LGD Szlak Tatarski	18	131	2 127	8	53	1 146
Rok szkolny 2013/14						
Krynki	1	7	131	1	3	69
Kuźnica	1	12	219	1	6	134
Sidra	3	17	197	1	4	81
Sokółka	11	84	1 347	4	34	747
Szudziałowo	2	12	159	1	5	88
LGD Szlak Tatarski	18	132	2 053	8	52	1 119

Zródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Na terenie LGD Szlak Tatarski szkoły ponadgimnazjalne funkcjonują tylko w mieście Sokółka. W latach 2011-2014 funkcjonowały tu 4 szkoły ponadgimnazjalne i jedna poradnia psychologiczno-pedagogiczna. Największym zainteresowaniem wśród szkół ponadgimnazjalnych w roku szkolnym 2011/2012 cieszył się zawód Technik mechanik (147 uczniów) oraz Technik organizacji usług gastronomicznych (138 uczniów). W roku 2012/2013 uruchomiono profile Technik informatyk oraz Technik usług fryzjerskich, zaś w roku szkolnym 2012/2013 zlikwidowano profil Technik technologii drewna oraz Liceum profilowane – ochrona środowiska. Na przestrzeni lat spadło zainteresowanie zawodem Technik mechanik oraz Technik ekonomista. Natomiast coraz więcej uczniów wybierało oddział wielozawodowy i zawód Technik hotelarstwa, a także profil Dziennikarsko – społeczny, Politechniczno-informatyczny i Mundurowy. Stosunkowo niski spadek przyjęć do techników jest zjawiskiem pozytywnym dla gospodarki lokalnej, o ile osoby z tym wykształceniem pozostaną na obszarze LGD. Według mieszkańców, biorących udział w konsultacjach, priorytetem wydaje się nawiązanie współpracy szkół z przedsiębiorcami i otoczeniem biznesu, która pozwoli na dostosowanie procesu kształcenia do potrzeb rynku pracy poprzez m.in. dobór odpowiednich środków dydaktycznych oraz umożliwienie nauki zawodu na bardziej zaawansowanych maszynach niż te oferowane przez szkoły.

⁵ Bez dzieci w wieku 6 lat objętych edukacją w placówkach wychowania przedszkolnego.

Tabela 33. Szkoły ponadgimnazjalne i poradnie na terenie LGD Szlak Tatarski

Lp.	Nazwa zespołu	Nazwa szkoły		Rok szkolny 2011/2012	Rok szkolny 2012/2013	Rok szkolny 2013/2014
			Zawody / Profil	Liczba uczniów	Liczba uczniów	Liczba uczniów
1.	Zespół Szkół Zawodowych im. E. Orzeszkowej w Sokółce Osiedle Zielone 1A 16-100 Sokółka	Zasadnicza Szkoła Zawodowa Nr 1 w Sokółce	Oddział wielozawodowy	94	90	88
		Technikum Nr 1 w Sokółce	Technik mechanik	147	132	116
			Technik technologii drewna	16	-	-
			Technik informatyk	-	11	27
			Technik usług fryzjerskich	-	14	28
2.	Zespół Szkół w Sokółce ul. Mickiewicza 11 16-100 Sokółka	Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika w Sokółce	Dziennikarsko-społeczny/ społeczno-humanistyczny	85	89	91
			Politechniczno-informatyczny/ matematyczno-informatyczny	78	79	87
			Ekonomiczny	83	55	28
			Medyczny	47	57	57
			Turystyczno - sportowy	82	56	28
			Językowy	83	57	29
			Mundurowy	28	61	84
3.	Zespół Szkół Rolniczych im. mjra Hendryka Dobrzyńskiego Hubala w Sokółce ul. Polna 1 16-100 Sokółka	Technikum Nr 2 w Sokółce	Technik rolnik	68	86	62
			Technik hotelarstwa	90	99	96
			Technik ekonomista	96	65	38
			Technik organizacji usług gastronomicznych	138	158	120
		III Liceum profilowane w Sokółce	Ochrona środowiska	56	26	-
4.	Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy im. Janusza Korczaka w Sokółce	Szkoła Podstawowa Specjalna w Sokółce	-	16	21	22
		Gimnazjum Specjalne w Sokółce	-	32	22	22
		Zasadnicza Szkoła Zawodowa Specjalna	-	16	9	5

	Osiedle Zielone 1A 16-100 Sokółka	Nr 3 w Sokółce				
		Szkoła Specjalna Przysposabiająca do Pracy w Sokółce	-	14	23	26
		Uzupełniające liceum ogólnokształcące	-	16	9	-

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych przesłanych przez szkoły

Dzieci i młodzież niepełnosprawna może uczęszczać do Specjalnego Ośrodka Szkolno-Wychowawczego im. Janusza Korczaka w Sokółce. Zadaniem placówki jest przygotowanie dzieci i młodzieży upośledzonej umysłowo do samodzielnego udziału w życiu społecznym, integracji ze środowiskiem oraz tworzenie warunków do prawidłowego rozwoju tych osób.

W roku szkolnym 2011/2012 w SOSW było 94 uczniów. Najwięcej uczniów uczęszczało do gimnazjum (32 osób), najmniej do Szkoły Specjalnej Przysposabiającej do Pracy (14 osób). W kolejnych latach liczba uczniów zmniejszała się i tak w roku szkolnym 2012/2013 do SOSW uczęszczało 84 uczniów, zaś 75 w roku 2013/2014. W roku szkolnym 2013/2014 nie przyjęto uczniów do Uzupełniającego Liceum Ogólnokształcącego, natomiast Szkoła Specjalna Przysposabiająca do pracy przyjęła o 12 uczniów więcej niż w roku 2011/2012.

Poddając analizie statystyki z kilku ostatnich lat można zauważyć, że nastąpił spadek liczby uczniów uczęszczających do szkół podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych, co może być efektem negatywnych zjawisk demograficznych obserwowanych na obszarze LGD.

Spotkania ze społecznością lokalną pokazały, że w opinii mieszkańców edukacja szkolna i przedszkolna jest na zadowalającym poziomie. Szkoły na terenie LGD Szlak Tatarski są dość dobrze wyposażone w materiały dydaktyczne i pomocnicze oraz zauważalny jest wzrost poziomu wykształcenia mieszkańców miast i wsi.

Badanie ankietowe obejmujące obszar LGD Szlak Tatarski nakreśliły główne potrzeby i problemy mieszkańców dotyczące edukacji. Respondenci wskazywali głównie na potrzebę zwiększenia liczby miejsc w przedszkolach z uwzględnieniem dzieci niepełnosprawnych (np. poprzez otwieranie oddziałów przy szkołach wiejskich), utworzenie żłobków, specjalistycznych oddziałów żłobkowych dla niepełnosprawnych dzieci, zapewnienie pomocy dydaktycznych do zajęć z dziećmi niepełnosprawnymi, poprawę jakości nauczania (polepszenie środków naukowych, doposażenie szkół i przedszkoli np. w sprzęt komputerowy), stworzenie nowych lub dodatkowych form nauczania (warsztaty techniczne, nauka nowych technologii, nauka języków obcych, nauka przedsiębiorczości, zajęcia sportowe, logopedyczne, koła zainteresowań, warsztaty rozwijające kreatywność i samodzielne myślenie), a także m.in. zatrudnienie w placówkach specjalistów psychologiczno-pedagogicznych.

W niektórych gminach problemem jest także brak środków na zajęcia pozalekcyjne i słabe wyposażenie szkół i przedszkoli w nowoczesny sprzęt, materiały dydaktyczne i pomoce naukowe zarówno dla dzieci zdrowych jak i niepełnosprawnych. Rozszerzenie oferty edukacyjnej w szkołach spowoduje podniesienie kompetencji grupy defaworyzowanej, którą stanowią dzieci i młodzież. Kolejnym problemem zauważonym przez mieszkańców jest niedostateczne zagospodarowanie terenów wokół placówek szkolnych oraz zły stan techniczny budynków.

Mieszkańcy obszaru zauważyli, że znaczący wpływ na rozwój edukacji będą miały środki unijne, które mogą przyczynić się do polepszenia sytuacji placówek edukacyjnych w zakresie nauczania (zwiększenie liczby miejsc w przedszkolach, wyspecjalizowanie kadry nauczycielskiej), wyposażenia (zakup pomocy naukowych i dydaktycznych), remontu i budowy infrastruktury edukacyjnej (zagospodarowanie miejsc wokół szkół, remont budynków i dostosowanie ich do potrzeb osób niepełnosprawnych). Niewątpliwym wkładem w edukację będą także wysokiej jakości szkolenia i poradnictwa zawodowe poparte analizą rynku, a także współpraca przedsiębiorców ze szkołami w celu dostosowania profili kształcenia do wymagań lokalnego rynku pracy.

10. Kultura, sport i rekreacja

Na terenie LGD Szlak Tatarski funkcjonują miejskie i gminne ośrodki kultury odpowiedzialne za rozwijanie i zaspokajanie potrzeb kulturalnych środowiska oraz upowszechnianie i promowanie kultury. Należą do nich:

- ✓ Gminny Ośrodek Kultury w Krynkach,

- ✓ Gminny Ośrodek Kultury i Sportu w Kuźnicy,
- ✓ Gminny Ośrodek Kultury w Sidrze,
- ✓ Sokólski Ośrodek Kultury, w tym:
 - Dom Kultury
 - Kino „Sokół”
 - Muzeum Ziemi Sokólskiej
 - Wiejski Klub Kultury w Starej Kamionce,
- ✓ Gminny Ośrodek Animacji, Kultury i Rekreacji w Szudziałowie.

Ponadto jednostkami promującymi kulturę i sport są:

- ✓ Świetlice i kluby wiejskie w Wierzchlesiu, Wojnowcach i Zubrzycy Wielkiej (gm. Szudziałowo),
- ✓ Muzeum przyrodnicze „Galeria na skraju puszczy”,
- ✓ Biblioteki szkolne i publiczne,
- ✓ Ośrodek Sportu i Rekreacji w Sokółce,
- ✓ Ośrodek Sportu i Rekreacji w Krynkach
- ✓ Uczniowskie Kluby Sportowe,
- ✓ Kluby sportowe.

Teren LGD jest bogaty w infrastrukturę sportową i rekreacyjną. Należą do niej między innymi: hale sportowe, sale gimnastyczne, boiska sportowe, stadion Miejski w Sokółce, zalewy z kąpieliskami (Sokółka, Sidra Krynki), place zabaw, siłownia, skate park, siłownie zewnętrzne, kort tenisowy, kryty basen w Sokółce, dwa baseny otwarte (Krynki, Sidra), stadniny konne, ośrodki jeździeckie, kryta ujeżdżalnia.

W każdej gminie działają biblioteki publiczne i szkolne (po jednej w Krynkach, Kuźnicy i Sidrze, dwie w Szudziałowie i osiem w Sokółce). Obserwuje się jednak spadek liczby czytelników wypożyczających książki, spowodowany najprawdopodobniej rozwojem technik komunikacji elektronicznej (np. e-book, internet).

Gminy wchodzące w skład LGD Szlak Tatarski posiadają bogaty kalendarz imprez, z których znaczna część, mająca charakter ponadlokalny, opisywana jest w wydawanym corocznie (od 1999 r.) kalendarzu imprez powiatowych i ponadpowiatowych powiatu sokólskiego. Liczne imprezy organizowane są z wykorzystaniem np. koni sokólskich, hodowanych na terenie LGD oraz w jego okolicy. W badaniu ankietowym lokalna społeczność zwróciła jednak uwagę na konieczność zwiększenia liczby inicjatyw promocyjnych z wykorzystaniem lokalnych walorów i utworzenia kalendarza wydarzeń kulturalnych, sportowych i rekreacyjnych na terenie LGD (w celu uniknięcia pokrywania się imprez).

Pomimo zadowalającej infrastruktury kulturalnej i sportowej, mieszkańcy wyrażają zapotrzebowanie na wyposażenie, remont lub adaptację pomieszczeń służących działalności kulturalnej i spotkaniom społecznym oraz zauważają brak ogólnodostępnego miejsca dostosowanego do potrzeb osób niepełnosprawnych, w którym można organizować imprezy o ponadgminnym zasięgu. Lokalna społeczność zwróciła także uwagę na: zwiększenie i wzbogacenie ilości wydarzeń kulturalnych, sportowych i regionalnych, uatrakcyjnienie oferty spędzania czasu wolnego dla dzieci i młodzieży, organizację mniejszych imprez kulturalnych skierowanych do określonych grup (np. amatorskie grupy artystyczne) oraz kultywowanie dawnych zwyczajów i organizowanie konkursów nawiązujących do tradycji. Kolejną potrzebą jest zwiększenie i wykwalifikowanie kadry pracowników oraz dofinansowanie Gminnych Ośrodków Kultury. Działania te z pewnością przyczynią się do polepszenia pracy GOKów, wzbogacą oferty kulturalne, a także będą miały duży wpływ na rozwój utalentowanych mieszkańców obszaru.

11. Walory przyrodnicze i ochrona środowiska

Obszar pod względem przyrodniczym cechuje wzrastający procent lesistości, będący skutkiem zalesiania gruntów porolnych i nieużytków. Lasy wpływają pozytywnie na rozwój lokalnych ekosystemów i są znaczącym elementem rozwoju przedsiębiorczości opartej na pozyskiwaniu i przetwórstwie drewna. Z uwagi na unikatowe wartości przyrodnicze cały powiat sokólski, a tym samym gminy należące do LGD, jest włączony do ekoregionu „Zielone Płuca Polski”.

Na obszarze przeważają gleby wytworzone z piasków i glin, czarne ziemie i gleby bagienne. Szczególnie bogate są zasoby piasku, żwiru i kruszywa naturalnego. Skalne surowce mineralne eksploatuje się metodami odkrywkowymi. Według niektórych mieszkańców, szczególnie w okolicach gminy Sokółka eksploatacja złóż żwiru jest nadmierna i przyczynia się do degradacji krajobrazu i zanikania wód gruntowych.

W Krynkach natomiast występują źródła artezyjskie, które są największym bogactwem naturalnym miasta. Od 1945 roku funkcjonuje tu rozlewnia naturalnej wody wydobywanej ze źródła „Krynka” z głębokości 70 m.

Bogactwo krajobrazu, fauny i flory, czyste powietrze, unikatowy klimat, występowanie licznych chronionych i rzadkich gatunków roślin i zwierząt świadczą o wyjątkowości tego terenu. Występuje tu wiele obszarów przyrodniczych prawnie chronionych, np.:

- ✓ Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej im. Prof. Witolda Sławińskiego,
- ✓ Obszar Krajobrazu Chronionego Wzgórz Sokólskich,
- ✓ Obszar sieci ekologicznej NATURA 2000: Ostoja Knyszyńska, Puszcza Knyszyńska, Źródłiska Wzgórz Sokólskich,
- ✓ Rezerваты przyrody: Nietupa w gminie Krynki; w gminie Szudziałowo: Piszczana Góra, Stare Biele, Stara Dębina, Woronicza, Międzyrzecze, Bahno w Borkach oraz Kozłowy Ług w gminie Sokółka,
- ✓ Pomniki przyrody, głównie drzewa i ich grupy oraz głązy,
- ✓ Parki podworskie np. w: Krynkach, Rudakach, Żyliczach, Górcie (gm. Krynki), Łosośnie Małej, Łosośnie Wielkiej, Pawłowiczach, Tołoczkach Małych (gm. Kuźnica), Makowlanach (gm. Sidra), Zubowszczyźnie, Zubrzyca Wielkiej, (gm. Szudziałowo), Kundzinie Kościelnym, Lebedzinie (gm. Sokółka).

Obszar jest także ostoją dla rzadkich i ginących gatunków ssaków takich jak: żubr, łось, jeleń, ryś, bóbr, wydra oraz ptaków, do których można zaliczyć bociana czarnego, żurawia, orlika krzykliwego, dzięcioła trójpalczastego oraz cietrzewia. W okolicach Kruszynian znajduje się jedna z ostatnich w Polsce populacji tego niezwykle rzadkiego ptaka. Obszar pokryty jest siecią czystych rzek bogatych w różne gatunki ryb.

Bogactwo przyrodnicze regionu jest jego największym atutem, jednak mieszkańcy zauważają niedostatki w działaniach podejmowanych na rzecz ochrony środowiska. 33% procent osób, z którymi przeprowadzono wywiady pogłębione, uważa, że ochrona środowiska i ekologia wymagają niezwłocznej interwencji. Według nich należałoby zintensyfikować inicjatywy uświadamiające społeczeństwo pod względem ekologicznym (poczynając od dzieci i młodzieży w szkołach), promować ekologiczne technologie (OZE), gdyż - pomimo sprzyjających warunków do ich zastosowania - nie są zbyt popularne, oraz podejmować działania zmniejszające zanieczyszczenie środowiska (zaśmiecone lasy, zanieczyszczenie powietrza, utylizacja niebezpiecznych materiałów i odpadów). Nakładów finansowych wymagają inwestycje z zakresu rozbudowy sieci wodociągowych i kanalizacyjnych, ewentualnie budowy przydomowych oczyszczalni ścieków. Ponadto wielu respondentów uważa, że obszar powinien rozwijać się w kierunku ekoturystyki i ekologii, a wśród elementów, które w przyszłości mogłyby stać się wyróżnikiem obszaru, wymieniane są: Silvarium, Puszcza Knyszyńska, woda „Krynka”, Zielone Płuca Polski, Wzgórz Sokólskie, bogactwo naturalne.

12. Dziedzictwo kulturowe i historyczne

Oprócz walorów przyrodniczych jednym z głównych atutów obszaru (wskazywanym przez mieszkańców podczas konsultacji społecznych i w badaniach ankietowych) jest dziedzictwo kulturowe i historyczne obszaru, a w szczególności jego wielokulturowość i zabytki. Umiejętne wykorzystanie tego potencjału może znacząco wpłynąć na jego rozwój i promocję. Obecnie obszar zamieszkują obok Polaków: Białorusini, Litwini, Tatarzy i Romowie (dawniej Żydzi, Rosjanie oraz Niemcy). Różnorodność etniczna i narodowościowa znajduje swoje odbicie w zabytkach architektury, kulturze i tradycji. Do dnia dzisiejszego na terenie LGD można podziwiać funkcjonujące obiekty sakralne (świątynie, cmentarze) wyznawców katolicyzmu, prawosławia i islamu. Nie należy zapominać o obiektach historycznych, np. synagogach i kirkutach żydowskich, ruinach zboru kalwińskiego w Sidrze czy cerkwi w „Wierszalinie”, wzniesionej przez wyznawców sekty proroka Ilji (Eliasa Klimowicza). Tradycje wielokulturowe są podtrzymywane przez władze lokalne i mieszkańców poprzez organizację wielu tematycznych imprez.

Do najważniejszych obiektów architektonicznych dziedzictwa kulturowego, wpisanych decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków do rejestru Zabytków lub znajdujących się w wykazie obiektów zabytkowych, można zaliczyć:

- ✓ Meczet tatarski z 2 poł. XIX w. i cmentarz muzułmański (mizar) w Bohonikach (gm. Sokółka),
- ✓ Układ urbanistyczny Sokółki z XVII-XVIII w.,
- ✓ Kościół parafialny pw. św. Antoniego w Sokółce z 2 poł. XIX w.,
- ✓ Cerkiew parafialną pw. św. Antoniego Newskiego w Sokółce z 2 poł. XIX w.,
- ✓ Meczet tatarski z końca XVIII w. i mizar w Kruszynianach (gm. Krynki),
- ✓ Układ urbanistyczny Krynek (XV-XVIII w.),
- ✓ Kirkut (cmentarz żydowski) w Krynkach XVII-XIX w.,
- ✓ 2 synagogi („kaukaska” i „chasydzka”) w Krynkach,

- ✓ Zespoły dworskie w Górcie i Żyliczach (gm. Krynki),
- ✓ Cerkiew pw. Jana Chrzciciela w Starej Grzybowszczyźnie 1930 r. (gm. Krynki),
- ✓ Wiatrak koźlak we wsi Minkowce z 1900 r. (gm. Szudziałowo),
- ✓ Kościół parafialny pw. Opatrzności Bożej z cmentarzem przykościelnym w Kuźnicy,
- ✓ Kościół parafialny pw. Św. Trójcy i św. Dominika z cmentarzem w Klimówce (gm. Kuźnica),
- ✓ Dwór drewniany w Łosośnie Małej (gm. Kuźnica),
- ✓ Młyn wodny kamiennieo-drewniany w Łosośnie Wielkiej (gm. Kuźnica)
- ✓ Pałac Wołowiczów w Pawłowiczach (gm. Kuźnica),
- ✓ Układ urbanistyczny Sidry z XVI-XVIII w.,
- ✓ Ruiny zboru kalwińskiego w miejscowości Sidra,
- ✓ Zespół kościoła parafialnego pw. św. Trójcy z XVIII w. w miejscowości Sidra,
- ✓ Pozostałości zespołu podworskiego z parkiem w Makowlanach (gm. Sidra),
- ✓ Układ przestrzenny z XVII w. we wsi Zalesie (gm. Sidra),
- ✓ Zespół kościoła parafialnego pw. Matki Bożej Pocieszenia we wsi Zalesie (gm. Sidra.).

Na obszarze znajdują się także ciekawe stanowiska archeologiczne, należą do nich m.in.:

Grodzisko wczesnośredniowieczne w Miejskich Nowinach,
 Cmentarzysko we wsi Harkowicze,
 Cmentarzysko we wsi Knyszewicze,
 Średniowieczny gród strażniczy w Łosośnie Wielkiej,
 Cmentarzysko ze Stellami we wsi Łowczyki.

W badaniu ankietowym duża część mieszkańców zwracała uwagę na brak dbałości o zabytki (szczególnie o te pozostające w rękach prywatnych), ich zły stan techniczny, a także na potrzebę stworzenia opracowania (mapy) z wykazem obiektów zabytkowych wymagających ochrony i odnowienia. Należałoby zwiększyć promocję historii i pobudzić lokalną tożsamość poprzez np. wyeksponowanie miejsc istotnych pod względem historycznym, utworzenie ścieżek/szlaków edukacyjnych oraz rekonstrukcję wydarzeń historycznych. Mieszkańcy widzą szansę w pozyskiwaniu środków unijnych przez właścicieli/dzierżawców itp. na remont i ochronę zabytków.

13. Produkty lokalne

Poza zabytkami architektonicznymi przejawem dziedzictwa kulturowego są produkty wytwarzane w tradycyjny sposób, zgodnie z dawną recepturą i z wykorzystaniem najlepszej jakości składników pozyskiwanych lokalnie. Na terenie objętym diagnozą wytwarza się potrawy/produkty zarejestrowane na Liście Produktów Tradycyjnych. Wiele z nich można skosztować w gospodarstwach agroturystycznych bądź nabyć w sklepach garmazeryjnych. Pod tym względem do najszybszych producentów produktów lokalnych należą:

- ✓ Pani Dżenneta Bogdanowicz, serwująca w swoim gospodarstwie agroturystycznym „Tatarska Jurta” pieriekaczewnik, czyli tradycyjny tatarski pieróg z farszem (np. mięsnym, serowym, jabłkowym).
- ✓ Pan Łukasz Ancypo, produkujący wielokrotnie nagradzany w różnych konkursach Kumpiak Podlaski i Kindziuk Sokółski (wędliny dojrzewające) oraz dojrzewający suszony ser podlaski. Wszystkie produkty można nabyć w gospodarstwie agroturystycznym Pana Łukasza lub sklepie garmazeryjnym „Pod Sokołem”.
- ✓ Pan Bogdan Potocki, który w prowadzonej przez siebie agroturystyce Zajazd Tatarski „Na Końcu Świata” serwuje: babkę ziemniaczaną z cukinią i kurkami, „kartoflaniki” (pierogi z gotowanymi ziemniakami jajkiem, natką pietruszki, koprem i przyprawami), knysze z kapustą i grzybami, wątróbkę barania i herbatę z liści mięty. Wiele z tych produktów było laureatem konkursu „Nasze Kulinarne Dziedzictwo”.

Produkty lokalne w niewielkim stopniu są wykorzystywane do promocji terenów, z których pochodzą. Ich promocją zajmują się głównie wytwórcy produktów. Mieszkańcy wskazują potrzebę utworzenia targowiska, na którym będzie można zaprezentować i zarazem kupić wszystkie produkty lokalne pochodzące z pobliskich gmin.

14. Turystyka

Opisywane w poprzednich rozdziałach walory przyrodnicze i kulturowe sprawiają, że obszar Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski jest regionem atrakcyjnym turystycznie zarówno dla osób ceniących kontakt z przyrodą i szukających wyciszenia, jak i osób chcących czynnie spędzić czas. Nie bez znaczenia jest także ogólnonarodowy trend związany z propagowaniem i prowadzeniem zdrowego, aktywnego stylu życia. Powyższe okoliczności stwarzają szansę

na rozwój turystyki kwalifikowanej, krajoznawczej, agroturystyki, ekoturystyki, turystyki aktywnej, np. konnej i rowerowej, a także - za sprawą cudu w Sokółce - turystyki sakralnej. Na podstawie danych dotyczących liczby osób odwiedzających Muzeum Ziemi Sokólskiej można stwierdzić, że zainteresowanie obszarem wzrasta.

Tabela 34. Ruch turystyczny:

Rok	2012	2013	2014
Liczba turystów	2003	3325	3046

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych przesłanych przez Muzeum Ziemi Sokólskiej

Obszar pokryty jest rowerowymi, pieszymi i konnymi szlakami turystycznymi. Do najważniejszych z nich można zaliczyć:

- ✓ Duży i Mały Szlak Tatarski
- ✓ Szlak Pamięci Narodowej – Granica 1944-1948
- ✓ Wielki Gościńiec Litewski
- ✓ Szlak Śladami Powstania Styczniowego
- ✓ Szlak Napoleoński

O rozwoju bazy okołoturystycznej terenu świadczyć może zauważalny wzrost liczby gospodarstw agroturystycznych. Ogromne znaczenie w powstawaniu i rozwoju gospodarstw agroturystycznych na terenie LGD miało wdrażanie przez Stowarzyszenie Osi 4 LEADER w ramach PROW 2007-2013. Ogółem 16 gospodarstw z terenu otrzymało wsparcie na rozwój istniejącego bądź nowego gospodarstwa, czyli 31% gospodarstw ogółem zarejestrowanych w 2015 r. Natomiast 42 procent projektów zrealizowanych przez beneficjentów dotyczyło rozwoju bazy turystycznej, sportowej i rekreacyjnej.

Tabela 35. Gospodarstwa agroturystyczne na terenie LGD Szlak Tatarski

Gmina	Liczba gospodarstw
Krynki	16
Kuźnica	2
Sokółka	22
Sidra	7
Szudziałowo	5
Łącznie	52

Źródło: Rejestry Urzędów Gmin

Stowarzyszenie w ramach swojej działalności realizowało zadania nastawione na rozwój turystyki i promocję regionu, m.in. wydało mapy promujące obszar, katalog gospodarstw agroturystycznych, album promocyjny, utworzyło portal informacyjny i mapę interaktywną oraz ustawiło tablice informacyjne z mapami w 5 miejscowościach obszaru.

Na początku maja 2015 r. w Sokółce został utworzony Punkt Informacji Turystycznej. Znikoma liczba punktów turystycznych i słabe wyposażenie istniejącego punktu jest dużym problemem nie tyle dla mieszkańców obszaru, co dla turystów, którzy niejednokrotnie szukają pomocy i informacji w biurze LGD.

Lokalna społeczność zauważa rangę turystyki w rozwoju lokalnym. Jednak, pomimo rozwoju turystyki i infrastruktury turystycznej, definiuje także niedostatki i braki, które powodują, że potencjał turystyczny obszaru nie jest w pełni wykorzystany. Głównym problemem jest niedostateczna promocja regionu poza jego granicami. Brak materiałów promocyjnych i informacyjnych oraz profesjonalnych punktów informacji turystycznej są elementami, które według mieszkańców powinny zostać jak najszybciej poprawione. Powinno się także wyznaczyć lub zatrudnić wykwalifikowane osoby, które będą pełniły obowiązki przewodników turystycznych. Rozwój turystyczny obszaru nie będzie możliwy bez rozwoju infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i sportowej, gdyż ta, obecnie istniejąca, jest niewystarczająca. Szczególną uwagę zwraca się na konieczność wyznaczenia nowych szlaków turystycznych, a także lepszego oznakowania tych istniejących, budowy ścieżek rowerowych i infrastruktury towarzyszącej, przez co będzie mogło powstać więcej wypożyczalni rowerów itp.

W trzech miejscowościach LGD Szlak Tatarski znajdują się zalewy wodne (w Sokółce, Sidrze i Krynkach), stanowiące potencjalny teren na zagospodarowanie turystyczne i wypoczynkowe. O ile w Sokółce teren wokół zalewu z roku na

rok jest w większym stopniu zagospodarowywany, to w Sidrze i Krynkach obiekty te są zaniedbane.

Ponadto powinna powstać kompleksowa, np. weekendowa oferta spędzenia czasu na obszarze, skierowana do turysty zagranicznego i polskiego, z wymienionymi zabytkami obszaru, miejscami noclegowymi, małą infrastrukturą turystyczną i propozycjami aktywnego spędzenia czasu np. „turystyka z koniem w tle” (stajnie, ośrodki jeździeckie, parki linowe, mapy szlaków turystycznych, wypożyczalnie sprzętu sportowego, kąpieliska, baseny) i innymi atrakcjami turystycznymi (w formie drukowanej broszury lub w formie portalu informacyjnego). Wspólna oferta doprowadziłaby do rozwoju współpracy między podmiotami działającymi w branży turystycznej.

IV. Analiza SWOT

Analiza SWOT LGD Szlak Tatarski została opracowana w oparciu o przeprowadzoną diagnozę obszaru, jednak najistotniejszy wpływ na jej kształt miała opinia społeczności lokalnej wyrażona podczas spotkań (konsultacji społecznych) organizowanych w sierpniu 2015 r. w każdej z gmin członkowskich LGD. Każde spotkanie było podzielone na dwie części. Część merytoryczną, w której pracownicy biura przedstawiali wyniki diagnozy obszaru oraz część praktyczną, podczas której uczestnicy w oparciu o diagnozę definiowali słabe i mocne strony, szanse i zagrożenia. Analiza została uzupełniona o aspekty nie uwzględnione podczas spotkań a wskazane w badaniach ankietowych.

MOCNE STRONY	Odniesienie do diagnozy
1. Położenie obszaru	Rozdział III.2 diagnozy
2. Rozwijające się rolnictwo	Rozdział III.5 diagnozy
3. Rosnąca aktywność społeczna mieszkańców, rozwijający się wolontariat	Rozdział III.6 diagnozy
4. Dostatecznie wyposażone szkoły i rosnący poziom wykształcenia mieszkańców	Rozdział III. 9 diagnozy
5. Unikatowe walory przyrodnicze	Rozdział III.11 diagnozy
6. Bogate dziedzictwo kulturowe i historyczne	Rozdział III.12 diagnozy
7. Rozwijająca się turystyka	Rozdział III.14 diagnozy
SLABE STRONY	Odniesienie do diagnozy
1. Rosnące problemy demograficzne: mały przyrost naturalny, starzejące się społeczeństwo, migracja zarobkowa	Rozdział III.3 diagnozy
2. Brak poradnictwa zawodowego	Rozdział III.4 diagnozy
3. Niski poziom dochodów mieszkańców	Rozdział III.4 diagnozy
4. Wysoki poziom bezrobocia, szara strefa i przemysł	Rozdział III.4 diagnozy Rozdział III.5 diagnozy
5. Niedostosowanie oferty edukacyjnej do potrzeb rynku pracy	Rozdział III.4 diagnozy
6. Słabo zróżnicowana gospodarka i przemysł	Rozdział III.5 diagnozy
7. Rozdrobnienie gospodarstw rolnych, niewiele gospodarstw specjalistycznych i niewykorzystany potencjał w rolnictwie ekologicznym	Rozdział III.5 diagnozy
8. Brak przetwórstwa rolno-spożywczego.	Rozdział III.5 diagnozy
9. Niewiele organizacji społecznych, zbyt mało lokalnych liderów	Rozdział III.6 diagnozy
10. Brak CIS lub KIS i przedsiębiorstw ekonomii społecznej	Rozdział III.6 diagnozy
11. Brak współpracy pomiędzy organizacjami społecznymi a JST	Rozdział III.6 diagnozy
12. Narastające problemy społeczne, uzależnienie od pomocy społecznej	Rozdział III.7 diagnozy

13. Niewystarczające i nieskuteczne działania aktywizujące osoby wykluczone	Rozdział III.7 diagnozy
14. Utrudniony dostęp do usług medycznych i opiekuńczych	Rozdział III.7 diagnozy
15. Brak dziennych i całodobowych ośrodków opieki nad osobami zależnymi	Rozdział III.7 diagnozy
16. Niedostosowanie architektoniczne obiektów do potrzeb osób niepełnosprawnych	Rozdział III.7 diagnozy
17. Utrudniony dostęp komunikacyjny do miejscowości, zły stan infrastruktury drogowej	Rozdział III.8 diagnozy
18. Zły stan infrastruktury oświatowej (budynki i zagospodarowanie terenu) niedostateczne wyposażenie szkół i przedszkoli	Rozdział III.8 diagnozy
19. Brak dostępu do Internetu i sieci telekomunikacyjnej, w szczególności w miejscowościach peryferyjnych	Rozdział III.8 diagnozy
20. Niska estetyka miejscowości	Rozdział III.8 diagnozy
21. Wysokie koszty oświetlania ulicznego	Rozdział III.8 diagnozy
22. Mało instalacji OZE	Rozdział III.8 diagnozy Rozdział III.11 diagnozy
23. Niedostateczna liczba miejsc w przedszkolach	Rozdział III.9 diagnozy
24. Brak środków na zajęcia pozalekcyjne	Rozdział III.9 diagnozy
25. Niskie nakłady na kulturę	Rozdział III.10 diagnozy
26. Słabe wyposażenie ośrodków kultury i świetlic	Rozdział III.10 diagnozy
27. Niewystarczająca oferta spędzania wolnego czasu dla dzieci i młodzieży	Rozdział III.10 diagnozy
28. Mało miejsc przeznaczonych na organizację spotkań i innych wydarzeń skierowanych do mieszkańców	Rozdział III.10 diagnozy
29. Małe zainteresowanie kulturą	Rozdział III.10 diagnozy
30. Niszczące zabytki	Rozdział III.12 diagnozy
31. Brak targowisk lokalnych	Rozdział III.13 diagnozy
32. Niedostatecznie wykorzystany potencjał turystyczny obszaru i niewystarczająca infrastruktura turystyczna, rekreacyjna, sportowa	Rozdział III.14 diagnozy
SZANSE	
Odniesienie do diagnozy	
1. Modernizująca się linia kolejowa i drogi	Rozdział III.2 diagnozy Rozdział III.5 diagnozy
2. Możliwości rozwoju wynikające z przygranicznego położenia	Rozdział III.5 diagnozy
3. Włączenie obszaru do suwalskiej strefy ekonomicznej	Rozdział III.5 diagnozy
4. Moda na tradycyjną, regionalną i ekologiczną żywność	Rozdział III.5 diagnozy Rozdział III.13 diagnozy
5. Promocja gmin poza obszarem LGD pod względem turystycznym i gospodarczym	Rozdział III.5 diagnozy Rozdział III.14 diagnozy
6. Nowoczesne technologie OZE do zastosowania w instytucjach publicznych i gospodarstwach domowych oraz modernizacja oświetlenia ulicznego.	Rozdział III.8 diagnozy
7. Utrzymujący się wizerunek obszaru- Zielone Płuca Polski	Rozdział III.11 diagnozy
8. Moda na zdrowy tryb życia i aktywny wypoczynek	Rozdział III.14 diagnozy

9. Zwiększające się zainteresowanie obszarem wśród turystów	Rozdział III.14 diagnozy
10. Możliwości pozyskiwania środków zewnętrznych na rozwój regionu, rozbudowę infrastruktury i rozwój przedsiębiorczości	
ZAGROZENIA	Odniesienie do diagnozy
1. Zła polityka rządu wobec samorządu i rolnictwa	Rozdział III.5 diagnozy
2. Obciążenia firm (ZUS), wysoki poziom fiskalizmu	Rozdział III.5 diagnozy
3. Niejasne i często zmieniające się przepisy podatkowe i prawne	Rozdział III.5 diagnozy
4. Niestabilne ceny produktów (np. energia, paliwo, opał)	Rozdział III.5 diagnozy
5. Słabe warunki do rozwoju przedsiębiorczości (brak ulg podatkowych)	Rozdział III.5 diagnozy
6. Czynniki klimatyczne zagrażające uprawom	Rozdział III.5 diagnozy
7. Wzrost populacji dzikich zwierząt zagrażających uprawom i hodowli	Rozdział III.5 diagnozy
8. Utrudnienia w ruchu granicznym	Rozdział III.5 diagnozy
9. Niekontrolowany handel używkami (przemyt z Białorusi)	Rozdział III.5 diagnozy
10. Brak korzystnych uwarunkowań prawnych związanych ze sprzedażą bezpośrednią	Rozdział III.5 diagnozy
11. Zwiększający się ruch ciężarowy na niedostosowanych drogach	Rozdział III.8 diagnozy
12. Zanieczyszczenie środowiska i degradacja krajobrazu	Rozdział III.11 diagnozy

V. Cele i wskaźniki

Proces formułowania celów Lokalnej Strategii Rozwoju Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski został przeprowadzony w oparciu o badania ankietowe i wywiady pogłębione, które służyły zbadaniu potrzeb i problemów mieszkańców. Dodatkowo zostały przeprowadzone warsztaty, podczas których wypracowano propozycje celów ogólnych i szczegółowych do zdiagnozowanych problemów. Arkusz pomysłu projektu i nadesłane propozycje operacji pomogły z kolei w opracowaniu planowanych przedsięwzięć. W ten sposób Zespół ds. opracowania LSR wyszczególnił 3 obszary tematyczne, które stanowią podstawę do sformułowania celów i przedsięwzięć.

Zaplanowane przez LGD przedsięwzięcia przyczynią się do realizacji wskaźników rezultatu EFS: liczba osób pracujących 6 miesięcy po opuszczeniu programu (łącznie z pracującymi na własny rachunek) na poziomie 35% oraz wskaźnika liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym poszukujących pracy po opuszczeniu programu, którego wartość będzie wynosiła 40%.

Tabela 36. Matryca logiczna powiązań diagnozy obszaru i ludności, analizy SWOT oraz celów i wskaźników wraz z opisem.

Cel ogólny	1. <u>Zwiększenie włączenia społecznego i rozwój przedsiębiorczości</u> Cel ten będzie służył ogólnej poprawie stanu gospodarki obszaru LGD Szlak Tatarski i niwelacji zjawiska wykluczenia społecznego, w szczególności odnoszącego się do osób defaworyzowanych ze względu na dostęp do rynku pracy.		
Wskaźnik oddziaływania	Wzrost liczby zarejestrowanych podmiotów gospodarczych (wskaźnik własny)		
Cel szczegółowy	1.1 <u>Aktywizacja zawodowa mieszkańców i pobudzenie przedsiębiorczości</u> Rozwój gospodarczy obszaru nie będzie możliwy bez wsparcia powstających i istniejących przedsiębiorstw, a także bez intensywnych działań mających na celu informowanie o możliwościach finansowania inwestycji, zwiększanie kwalifikacji i zdobywanie nowych umiejętności, m.in. przez osoby planujące rozpoczęcie działalności dodatkowej do działalności rolniczej oraz osoby odchodzące z rolnictwa. W ramach tego celu LGD będzie aktywizowała bezrobotnych, grupy defaworyzowane, nawiąże współpracę z przedsiębiorcami i podmiotami zaangażowanymi w pracę z grupami defaworyzowanymi.		
Problem/wyzwanie zawarte w diagnozie/SWOT	Przedsięwzięcia	Wskaźnik produktu	Wskaźnik rezultatu
- brak poradnictwa zawodowego - niski poziom dochodów - słabo zróżnicowana gospodarka i przemysł - bezrobocie, szara strefa, przemysł - brak miejsc pracy - brak przetwórstwa rolno-spożywczego - rozdrobnienie gospodarstw rolnych, niewiele gospodarstw specjalistycznych i niewykorzystany potencjał w rolnictwie ekologicznym	1.1.1 <u>Wsparcie na rzecz rozwoju i zakładania działalności gospodarczej i działania szkoleniowe</u> Przedsięwzięcie obejmuje wszelkie działania wspierające rozwój działalności gospodarczych – nowopowstających i istniejących, w tym między innymi zakup niezbędnego wyposażenia, urządzeń, maszyn, remont i budowę budynków a także wszelkie działania szkoleniowe służące podnoszeniu kompetencji osób z obszaru LGD w szczególności osób defaworyzowanych.	Liczba zrealizowanych operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa (EFRROW)	Liczba utworzonych miejsc pracy (ogółem) (EFRROW)
		Liczba zrealizowanych operacji polegających na rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa (EFRROW)	
		Liczba zrealizowanych operacji ukierunkowanych na innowacje (EFRROW)	

- niewielkie przetwórstwo produktów rolnych - mała aktywność ludności - niewystarczające i nieskuteczne działania aktywizujące osoby wykluczone		Liczba szkoleń (EFRROW)	Liczba osób przeszkolonych (EFRROW)
			Liczba osób oceniających szkolenia jako adekwatne do oczekiwań (EFRROW)
	1.1.2 Inkubatory przetwórstwa lokalnego Przedsięwzięcie przewiduje budowę inkubatora przetwórstwa produktów lokalnych w postaci przedsiębiorstwa spożywczego, w którym będzie prowadzona działalność w zakresie produkcji, przetwarzania, dystrybucji lub wprowadzania na rynek żywności pochodzenia zwierzęcego lub roślinnego.	Liczba nowych inkubatorów (centrów) przetwórstwa lokalnego (EFRROW)	Liczba podmiotów korzystających z infrastruktury służącej przetwarzaniu produktów rolnych rocznie (EFRROW)
	1.1.3 Bezzwrotne wsparcie dla osób zamierzających rozpocząć prowadzenie działalności gospodarczej Planowane wsparcie obejmuje m.in. wypłatę dotacji inwestycyjnej osobom planującym rozpoczęcie działalności gospodarczej (w szczególności osobom pozostającym bez pracy). (Typ projektu 3)	Liczba osób pozostających bez pracy, które otrzymały bezzwrotne środki na podjęcie działalności gospodarczej w programie (EFS)	Liczba utworzonych miejsc pracy w ramach udzielonych ze EFS środków na podjęcie działalności gospodarczej (EFS)
	1.1.4 Szkolenia dla organów zaangażowanych we wdrażanie LSR oraz działania informacyjno-animacyjne LGD Przedsięwzięcie to przewiduje realizację szkoleń dla pracowników biura LGD oraz członków organu decyzyjnego, działania animacyjne i doradztwo świadczone przez LGD.	Liczba osobodni szkoleń dla pracowników LGD (EFS) Liczba osobodni szkoleń dla organów LGD (EFS) Liczba podmiotów, którym udzielono indywidualnego doradztwa (EFS) Liczba spotkań informacyjno-konsultacyjnych LGD z mieszkańcami (EFS)	Liczba wnioskodawców, którym udzielono indywidualnego doradztwa i którzy zawarli umowy o przyznanie pomocy/ dofinansowanie (EFS) Liczba uczestniczących w spotkaniach informacyjno-konsultacyjnych (EFS) Liczba osób zadowolonych ze spotkań przeprowadzonych przez LGD (EFS)
Cel szczegółowy	1.2 Zmniejszenie wykluczenia społecznego Cel skupiony jest na osobach zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym i ma służyć integracji tych osób z otoczeniem.		

- narastające problemy społeczne, uzależnienie od pomocy społecznej - niewystarczające i nieskuteczne działania aktywizujące osoby wykluczone - bezrobocie - niski poziom dochodów - mało organizacji społecznych	1.2.1 Projekty aktywności lokalnej Przedsięwzięcie kierowane do środowisk zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym. Wsparcie wykorzystuje instrumenty aktywnej integracji o charakterze społecznym, zawodowym, edukacyjnym i zdrowotnym. Przedsięwzięcie może być skierowane do lokalnych społeczności na obszarach zdegradowanych objętych rewitalizacją. (Typ projektu 6a, 6b, 6c, 6d)	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie (EFS)	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, które uzyskały kwalifikacje lub nabyły kompetencje po opuszczeniu programu (EFS)
Cel szczegółowy	1.3 Wsparcie usług społecznych Cel obejmuje wsparcie i rozwój szerokorozumianych usług społecznych na rzecz osób niepełnosprawnych, rodzin z problemami, dzieci i młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym oraz działania inwestycyjne w obszarze infrastruktury społecznej.		
- mała liczba ośrodków pielęgnacyjnych, medycznych i opiekuńczych - niedostateczna ilość działań na rzecz osób niepełnosprawnych - narastające problemy społeczne (przemoc, alkoholizm, ubóstwo, bezradność życiowa), uzależnienie od pomocy społecznej - niewystarczające i nieskuteczne działania aktywizujące osoby wykluczone - słabe wyposażenie ośrodków kultury i świetlic - niewystarczająca oferta spędzania wolnego czasu dla dzieci i młodzieży	1.3.1 Usługi opiekuńcze dla osób zależnych W ramach przedsięwzięcia przewidziane jest wsparcie jednostek opiekuńczych osób niepełnosprawnych oraz wsparcie innych usług zwiększających mobilność, autonomię i bezpieczeństwo tych osób. (Typ projektu 9a-e)	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami społecznymi świadczonymi w interesie ogólnym w programie (EFS)	Liczba wspartych w programie miejsc świadczenia usług społecznych istniejących po zakończeniu projektu (EFS)
	1.3.2 Wsparcie rodzin z trudnościami oraz młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym Przedsięwzięcie przewiduje wsparcie dla tworzenia i funkcjonowania środowiskowych placówek wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży i działania w zakresie wsparcia rodzin w rozwoju i samodzielnym wypełnianiu funkcji społecznych. (Typ projektu 10a i 10b)	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami społecznymi świadczonymi w interesie ogólnym w programie (EFS)	
	1.3.3 Inwestycje w infrastrukturę społeczną Przedsięwzięcie będzie obejmować projekty inwestycyjne w infrastrukturę związaną z integracją społeczną oraz aktywizacją zawodową lub w infrastrukturę służącą wsparciu osób niepełnosprawnych oraz dostosowanie obiektów świadczących usługi społeczne/zdrowotne do potrzeb osób niepełnosprawnych (Typ projektu 8)	Liczba wybudowanych/przebudowanych obiektów, w których realizowane są usługi aktywizacji społeczno-zawodowej (EFRR) Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami (EFRR)	Liczba osób korzystających z wybudowanych/przebudowanych obiektów, w których realizowane są usługi aktywizacji społeczno-zawodowej (wskaźnik własny)

Cel szczegółowy	1. 4 Wyrównanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży w szczególności niepełnosprawnych Cel kładzie nacisk na zwiększenie dostępności wychowania przedszkolnego, rozwój oferty edukacyjnej w szkołach i przedszkolach (w tym zajęcia dodatkowe i specjalistyczne), zwiększanie kompetencji nauczycieli, wyposażenie szkół i inwestycje w infrastrukturę szkolną, w tym dostosowanie budynków do potrzeb osób niepełnosprawnych.		
- niedostateczna liczba miejsc w przedszkolach - brak środków na zajęcia pozalekcyjne - słaba oferta opieki żłobkowej i przedszkolnej - zły stan infrastruktury przedszkolnej - niedostosowanie budynków do potrzeb osób niepełnosprawnych - brak środków na zajęcia pozalekcyjne - zły stan infrastruktury edukacyjnej i sportowej w tym słabe wyposażenie szkół, przedszkoli, obiektów sportowych	1.4.1 Zwiększenie dostępności do edukacji przedszkolnej Przedsięwzięcie obejmuje dostosowanie istniejących miejsc wychowania przedszkolnego do potrzeb dzieci z niepełnosprawnościami, rozszerzenie oferty edukacyjnej o zajęcia zwiększające szanse edukacyjne w zakresie wyrównania deficytów, zajęcia z zakresu kształtowania i rozwijania kompetencji kluczowych oraz wzrost kompetencji nauczycieli. (Typ projektu 4b, 4c, 4d, 4e, 4f)	Liczba dzieci objętych w ramach programu dodatkowymi zajęciami zwiększającymi ich szanse edukacyjne w edukacji przedszkolnej (EFS)	Liczba nauczycieli, którzy uzyskali kwalifikacje lub nabyli kompetencje po opuszczeniu programu (EFS)
		Liczba miejsc wychowania przedszkolnego dofinansowanych w programie (EFS)	
	1.4.2 Wyrównanie szans dzieci i młodzieży W ramach przedsięwzięcia będą realizowane przede wszystkim działania rozwijające kompetencje kluczowe i niezbędne na rynku pracy u uczniów, zakup wyposażenia, w tym narzędzia TIK, pomocy dydaktycznych dla dzieci niepełnosprawnych wraz z doskonaleniem umiejętności nauczycieli. (Typ projektu 5a, 5b, 5c, 5d, 5e)	Liczba uczniów objętych wsparciem w zakresie rozwijania kompetencji kluczowych lub umiejętności uniwersalnych w programie (EFS)	Liczba uczniów, którzy nabyli kompetencje kluczowe lub umiejętności uniwersalne po opuszczeniu programu (EFS)
		Liczba szkół, których pracownie przedmiotowe zostały wyposażone w programie (EFS)	Liczba szkół, w których pracownie przedmiotowe wykorzystują wyposażenie do prowadzenia zajęć edukacyjnych (EFS)
		Liczba szkół i placówek systemu oświaty wyposażonych w ramach programu w sprzęt TIK do prowadzenia zajęć edukacyjnych (EFS)	
	1.4.3 Rozbudowa infrastruktury przedszkolnej i dostosowanie jej do potrzeb dzieci niepełnosprawnych Przedsięwzięcie obejmuje przede wszystkim rozbudowę, przebudowę lub remont infrastruktury, adaptację i remont pomieszczeń, zagospodarowanie terenu i dostosowanie infrastruktury do potrzeb dzieci niepełnosprawnych. (Typ projektu 10)	Liczba wspartych obiektów infrastruktury przedszkolnej (EFRR)	Potencjał objętej wsparciem infrastruktury w zakresie opieki nad dziećmi lub infrastruktury edukacyjnej (EFRR)
		Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami (EFRR)	

Cel szczegółowy	1.5 Rozwój społeczeństwa informacyjnego Cel zakłada rozwój społeczeństwa informacyjnego w obszarze edukacji ekologicznej, turystyki oraz rozwoju kompetencji cyfrowych osób starszych.		
- słaby przepływ informacji między UG a społeczeństwem - mało działań aktywizujących seniorów	1.5.1 Rozwój kompetencji cyfrowych Przedsięwzięcie obejmuje realizację projektów szkoleniowych m.in. w zakresie rozwoju kompetencji cyfrowych i projektów udostępniających usługi publiczne on-line. (Typ projektu 6)	Liczba osób objętych szkoleniami/doradztwem w zakresie rozwoju kompetencji cyfrowych, O/K/M (EFRR) Liczba usług publicznych udostępnionych on-line o stopniu dojrzałości (EFRR)	Liczba osób, które nabyły lub rozwinęły kompetencje cyfrowe w wyniku udzielonego wsparcia (wskaźnik własny)
Cel ogólny	2. Rozwój turystyki, sportu i rekreacji z wykorzystaniem walorów przyrodniczych, historycznych i kulturowych Cel przewiduje rozwój turystyki na obszarze LGD poprzez stworzenie bazy noclegowej, atrakcji turystycznych, zadbanie o zabytki i obiekty kulturalne, ochronę środowiska, promocję obszaru i rozbudowę infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej.		
Wskaźnik oddziaływania	Liczba osób odwiedzających obszar (wskaźnik własny) Liczba osób uczestniczących w wydarzeniach i korzystających z przebudowanych lub wyposażonych obiektów (wskaźnik własny)		
Cel szczegółowy	2.1 Rozwój oferty turystycznej Cel skupiony jest na rozbudowie bazy noclegowej na obszarze LGD oraz rozwoju oferty spędzania czasu – atrakcje ze szczególnym naciskiem na pobudzenie współpracy pomiędzy podmiotami funkcjonującymi w branży turystycznej.		
Problem/wyzwanie zawarte w diagnozie/SWOT	Przedsięwzięcia	Wskaźnik produktu	Wskaźnik rezultatu
- niedostatecznie wykorzystany potencjał turystyczny obszaru i niewystarczająca infrastruktura gastronomiczno-noclegowa - brak współpracy	2.1.1 Wsparcie powstawania nowych miejsc noclegowych W ramach przedsięwzięcia realizowane będą projekty z zakresu tworzenia nowych miejsc noclegowych w nowopowstających obiektach świadczących usługi noclegowe. Wskaźnik będzie liczony jako pojedyncze miejsce noclegowe (łóżko) w istniejących lub nowopowstających obiektach noclegowych.	Liczba nowych miejsc noclegowych (EFRROW) Liczba zrealizowanych operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa (EFRROW)	Liczba osób, które skorzystały z miejsc noclegowych w ciągu roku (EFRROW) Liczba utworzonych miejsc pracy (ogółem) (EFRROW)
	2.1.2 Inicjowanie i wspieranie współpracy pomiędzy podmiotami działającymi w sferze turystycznej Przedsięwzięcie obejmuje projekty informacyjne i szkoleniowe z zakresu tworzenia sieci i nawiązywania współpracy pomiędzy podmiotami działającymi w sferze turystyki, wsparcie wprowadzenia na rynek wspólnej oferty turystycznej i jej funkcjonowania.	Liczba sieci w zakresie usług turystycznych, które otrzymały wsparcie w ramach realizacji LSR (EFRROW)	Liczba osób, które skorzystały z więcej niż jednej usługi turystycznej objętej siecią, która otrzymała wsparcie w ramach realizacji LSR (EFRROW)

Cel szczegółowy	<u>2.2 Zachowanie i kultywowanie dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego i historycznego.</u> Realizacja celu przyczyni się do ochrony zabytków sakralnych i innych obiektów zabytkowych znajdujących się na obszarze LGD, ponadto wpłynie na ich promocję i poprawę funkcjonalności i bezpieczeństwa. Ponadto działania informacyjne i promocyjne planowane do realizacji w ramach celu przyczynią się do promocji obszaru i zwiększenia świadomości mieszkańców.		
- brak dbałości o zabytki - niszczące zabytki - brak dbałości o zachowanie dziedzictwa przyrodniczego i historycznego - słabe wyposażenie - słaba promocja obszaru	<u>2.2.1 Remont zabytków sakralnych i kultu religijnego (z wyłączeniem zagospodarowania terenu)</u> Przedsięwzięcie obejmuje inwestycje na zabytkowych obiektach sakralnych (np. kościoły, cerkwie, meczety, kaplice cmentarne) lub kultu religijnego (nagrobki, krzyże, kapliczki przydrożne, itp.) ważnych dla społeczności lokalnej.	Liczba zabytków poddanych pracom konserwatorskim lub restauratorskim (EFRROW)	Liczba osób odwiedzających zabytki i obiekty (EFRROW)
	<u>2.2.2 Wyposażenie obiektów kulturalnych</u> Przedsięwzięcie obejmuje budowę, modernizację i wyposażenie obiektów i instytucji kultury (np. ośrodki kultury, świetlice, kluby wiejskie).	Liczba operacji obejmujących wyposażenie podmiotów działających w sferze kultury (EFRROW)	
	<u>2.2.3 Działania promocyjne i informacyjne z zakresu kultury i ochrony środowiska</u> W ramach przedsięwzięcia organizowane będą wydarzenia promocyjne i informacyjne (np. szkolenia, warsztaty, eventy, imprezy kulturalne) wykorzystujące walory kulturowe obszaru oraz działania mające na celu ochronę środowiska i zwiększanie świadomości ekologicznej mieszkańców obszaru LGD.	Liczba podmiotów działających w sferze kultury, które otrzymały wsparcie w ramach realizacji LSR (EFRROW)	Liczba projektów skierowanych do następujących grup docelowych: mieszkańcy (EFRROW)
		Liczba zrealizowanych projektów współpracy (EFRROW)	
	<u>2.2.4 Inwestycje przy obiektach zabytkowych</u> W ramach przedsięwzięcia realizowane będą projekty z zakresu prac konserwatorskich, restauratorskich, odbudowy i przebudowy przy obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru lub ewidencji zabytków. Projekty będą mogły dotyczyć także budowy infrastruktury technicznej, informacyjnej, zagospodarowania terenu, dostosowania obiektów do potrzeb osób niepełnosprawnych, zabezpieczenia obiektów na wypadek zagrożeń, dostosowania obiektów do działalności kulturalnej, konserwacji zabytków ruchomych i dostosowania pomieszczeń do ich przechowywania	Liczba zabytków nieruchomych/ruchomych objętych wsparciem (EFRR)	Wzrost oczekiwanej liczby odwiedzin w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa kulturalnego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne (EFRR)
		Liczba instytucji kultury objętych wsparciem (EFRR)	

	oraz zakupu wyposażenia wpływającego na unowocześnienie obiektów. (Typ projektu 7)		
Cel szczegółowy	<u>2.3 Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej.</u> Cel obejmuje budowę lub modernizację infrastruktury turystycznej odpowiadającej na potrzeby mieszkańców i turystów odwiedzających obszar LGD Szlak Tatarski.		
- niedostatecznie wykorzystany potencjał turystyczny obszaru i niewystarczająca infrastruktura turystyczna, rekreacyjna i sportowa	<u>2.3.1 Inwestycje w infrastrukturę turystyczną i rekreacyjną</u> W ramach przedsięwzięcia przewiduje się budowę nowej infrastruktury rekreacyjnej i turystycznej lub modernizację istniejącej infrastruktury (np. siłownie zewnętrzne, place zabaw, parkingi, oznakowanie szlaków turystycznych i budowa infrastruktury towarzyszącej).	Liczba nowych lub przebudowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej (EFRROW)	Liczba osób korzystających z obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej (EFRROW)
Cel ogólny	<u>3. Poprawa stanu infrastruktury w tym infrastruktury na rzecz ochrony środowiska</u> Cel będzie służył poprawie stanu infrastruktury na obszarze LGD Szlak Tatarski, przyczyni się do polepszenia jakości życia mieszkańców poprzez minimalizację wyłączenia społecznego (m.in. za pomocą budowy i remontu dróg) i udostępnianie terenów mieszkańcom oraz nadawanie zdegradowanych terenom/obiektom nowych funkcji. Duży nacisk będzie kładziony na ochronę środowiska (wykorzystanie rozwiązań ekologicznych w inwestycjach).		
Wskaźnik oddziaływania	Liczba operacji wpływających na poprawę stanu infrastruktury i związanych z ochroną środowiska (wskaźnik własny)		
Cel szczegółowy	<u>3.1 Poprawa stanu infrastruktury drogowej na rzecz włączenia społecznego.</u> Cel kładzie nacisk na realizację inwestycji drogowych umożliwiających zwiększenie włączenia społecznego poprzez skrócenie dystansu lub czasu dojazdu do obiektów, w których świadczone są usługi społeczne, zdrowotne, opiekuńcze, wychowawcze lub edukacyjne lub połączenie ich z siecią dróg publicznych.		
- zbyt duże natężenie ruchu samochodów ciężarowych - utrudniony dostęp komunikacyjny do miejscowości - zły stan infrastruktury drogowej - utrudniony dostęp do komunikacji publicznej	<u>3.1.1 Budowa infrastruktury drogowej na rzecz włączenia społecznego</u> Przedsięwzięcie obejmuje realizację inwestycji drogowych.	Długość wybudowanych lub przebudowanych dróg (EFRROW)	Liczba osób korzystających z nowej lub przebudowanej infrastruktury drogowej w zakresie włączenia społecznego (EFRROW)
Cel szczegółowy	<u>3.2 Poprawa estetyki i funkcjonalności przestrzeni publicznej.</u> Realizacja celu obejmuje rewitalizację małej skali służącą mieszkańcom.		
- niska estetyka miejscowości - brak wsparcia rewitalizacji upadłych obszarów wiejskich	<u>3.2.1 Kształtowanie przestrzeni publicznej</u> W ramach przedsięwzięcia będą realizowane projekty z zakresu uporządkowania i zagospodarowania przestrzeni publicznej, modernizacja	Powierzchnia zrewitalizowanych obszarów (EFRR)	Otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowana na obszarach miejskich (EFRR)

- niedostateczna funkcjonalność przestrzeni publicznej	oświetlenia ulicznego, zwiększająca bezpieczeństwo publiczne, obejmujące przebudowę i adaptację zdegradowanych obiektów, terenów, przestrzeni w celu przywrócenia lub nadania im nowych funkcji kulturalnych, społecznych, edukacyjnych, projekty mające na celu ulepszenie estetyki oraz nadanie walorów funkcjonalnych przestrzeni i projekty służące udostępnianiu terenów dla mieszkańców. Konkretnie zadania wymagające rewitalizacji zostaną wskazane w przyjętych przez Gminy Planach Rewitalizacyjnych. (Typ projektu 9, 11)	Liczba wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach (EFRR)	
		Liczba nowych/zmodernizowanych punktów w oświetleniu ulicznym	

Tabela 37. Cele i wskaźniki

1.0	CEL OGÓLNY	Zwiększenie włączenia społecznego i rozwój przedsiębiorczości				
1.1	CELE SZCZEGÓŁOWE	Aktywizacja zawodowa mieszkańców i pobudzenie przedsiębiorczości				
1.2		Zmniejszenie wykluczenia społecznego				
1.3		Wsparcie usług społecznych				
1.4		Wyrównanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży w szczególności niepełnosprawnych				
1.5		Rozwój społeczeństwa informacyjnego				
		Wskaźniki oddziaływania dla celu ogólnego	Jednostka miary	Stan początkowy 2014 rok	Plan 2023 rok	Źródło danych/sposób pomiaru
W.1.0.1	Wzrost liczby zarejestrowanych podmiotów gospodarczych (wskaźnik własny)		sztuka	2 516	2 550	GUS
		Wskaźniki rezultatu dla celów szczegółowych	Jednostka miary	Stan początkowy 2015 rok	Plan 2023 rok	Źródło danych sposób pomiaru
W 1.1	Liczba utworzonych miejsc pracy (ogółem) (EFRROW)		sztuka	0	28	Sprawozdania beneficjentów/dokumentacja LGD
W 1.1	Liczba osób przeszkolonych (EFRROW)		osoba	0	3	Sprawozdania beneficjentów/dokumentacja LGD
W 1.1	Liczba osób oceniających szkolenia jako adekwatne do oczekiwań		osoba	0	6	Ankieta zadowolenia ze szkolenia
W 1.1	Liczba podmiotów korzystających z infrastruktury służącej przetwarzaniu produktów rolnych rocznie (EFRROW)		sztuka	0	4	Sprawozdania beneficjentów/dokumentacja LGD
W.1.1	Liczba utworzonych miejsc pracy w ramach udzielonych ze EFS środków na podjęcie działalności gospodarczej (EFS)		sztuka	0	20	Sprawozdania beneficjentów z SL za pośrednictwem IZ/dokumentacja LGD/
W.1.1	Liczba wnioskodawców, którym udzielono indywidualnego doradztwa i którzy zawarli umowy o przyznanie pomocy/dofinansowanie		osoba	0	50	Sprawozdanie z realizacji LSR, Ewidencja udzielonego doradztwa Karty doradztwa indywidualnego
W.1.1	Liczba uczestniczących w spotkaniach informacyjno-konsultacyjnych		osoba	0	100	Sprawozdania ze spotkań

	(EFS)							
W.1.1	Liczba osób zadowolonych ze spotkań przeprowadzonych przez LGD (EFS)	osoba	0	60	Arkusz oceny szkolenia			
W.1.2	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, które uzyskały kwalifikacje lub nabyły kompetencje po opuszczeniu programu (EFS)	osoba	0	30	Sprawozdania beneficjentów z SL za pośrednictwem IZ/ dokumentacja LGD			
W.1.3	Liczba wspartych w programie miejsc świadczenia usług społecznych istniejących po zakończeniu projektu (EFS)	sztuka	0	2	Sprawozdania beneficjentów z SL za pośrednictwem IZ /dokumentacja LGD			
W.1.3	Liczba osób korzystających z wybudowanych/ przebudowanych obiektów, w których realizowane są usługi aktywizacji społeczno-zawodowej (wskaźnik własny)	osoba	0	60	Sprawozdania beneficjentów z SL za pośrednictwem IZ /dokumentacja LGD			
W.1.4	Liczba nauczycieli, którzy uzyskali kwalifikacje lub nabyli kompetencje po opuszczeniu programu (EFS)	osoba	0	10	Sprawozdania beneficjentów z SL za pośrednictwem IZ /dokumentacja LGD			
W.1.4	Liczba uczniów, którzy nabyli kompetencje kluczowe lub umiejętności uniwersalne po opuszczeniu programu (EFS)	osoba	0	150	Sprawozdania beneficjentów z SL za pośrednictwem IZ /dokumentacja LGD			
W.1.4	Liczba szkół, w których pracownie przedmiotowe wykorzystują wyposażenie do prowadzenia zajęć edukacyjnych (EFS)	sztuka	0	5	Sprawozdania beneficjentów z SL za pośrednictwem IZ /dokumentacja LGD			
W.1.4	Potencjał objętej wsparciem infrastruktury w zakresie opieki nad dziećmi lub infrastruktury edukacyjnej (EFRR)	osoba	0	100	Sprawozdania beneficjentów z SL za pośrednictwem IZ /dokumentacja LGD			
W.1.5	Liczba osób, które nabyły lub rozwinęły kompetencje cyfrowe w wyniku udzielonego wsparcia (wskaźnik własny)	osoba	0	15	Sprawozdania beneficjentów z SL za pośrednictwem IZ /dokumentacja LGD			
Przedsięwzięcia		Grupy docelowe	Sposób realizacji	Wskaźniki produktu				
				nazwa	Jednostka miary	Wartość		Źródło danych/sposób pomiaru
						Początkowa 2015 rok	Końcowa 2023 rok	

1.1.1	Wsparcie na rzecz rozwoju i zakładania działalności gospodarczej i działania szkoleniowe	Przedsiębiorcy i osoby chcące rozpocząć prowadzenie działalności gospodarczej, w tym osoby defaworyzowane	Konkurs	Liczba zrealizowanych operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa (EFRROW)	sztuka	0	10	Sprawozdania beneficjentów/dokumentacja LGD
				Liczba zrealizowanych operacji polegających na rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa (EFRROW)	sztuka	0	18	Sprawozdania beneficjentów/dokumentacja LGD
				Liczba zrealizowanych operacji ukierunkowanych na innowacje (EFRROW)	sztuka	0	1	Sprawozdania beneficjentów/dokumentacja LGD
				Liczba szkoleń (EFRROW)	sztuka	0	3	Sprawozdania beneficjentów/dokumentacja LGD, listy obecności, certyfikaty/dokumentacja LGD
1.1.2	Inkubatory przetwórstwa lokalnego	Społeczność lokalna zamieszkująca obszar objęty Lokalną Strategią Rozwoju w tym producenci lokalni	Konkurs	Liczba nowych inkubatorów (centrów) przetwórstwa lokalnego (EFRROW)	sztuka	0	1	Sprawozdania beneficjentów/dokumentacja LGD

1.1.3	Bezzwrotne wsparcie dla osób zamierzających rozpocząć prowadzenie działalności gospodarczej	Osoby bezrobotne, powyżej 30 i 50 roku życia, osoby bierne zawodowo, kobiety, osoby z niepełnosprawnościami, osoby o niskich kwalifikacjach i długotrwale bezrobotne	Konkurs	Liczba osób pozostających bez pracy, które otrzymały bezzwrotne środki na podjęcie działalności gospodarczej w programie (EFS)	osoba	0	20	Sprawozdania beneficjentów z SL za pośrednictwem IZ /dokumentacja LGD
1.1.4	Szkolenia dla organów zaangażowanych we wdrażanie LSR oraz działania informacyjno-animacyjne LGD	Pracownicy biura LGD, członkowie Rady Mieszkańcy obszaru, Potencjalni wnioskodawcy, Beneficjenci realizujący projekty	Aktywizacja/koszt bieżące	Liczba osobodni szkoleń dla pracowników LGD (EFS)	osobodzień	0	60/osobodni	Listy obecności, certyfikaty, zaświadczenia, itp.
				Liczba osobodni szkoleń dla organów LGD (EFS)	osobodzień	0	110/osobodni	Listy obecności, certyfikaty, zaświadczenia, itp.
				Liczba podmiotów, którym udzielono indywidualnego doradztwa (EFS)	sztuka	0	100	Karty udzielonego doradztwa
				Liczba spotkań informacyjno-konsultacyjnych LGD z mieszkańcami (EFS)	sztuka	0	30	Listy obecności, sprawozdania z wydarzeń
1.2.1	Projekty aktywności lokalnej	Społeczność lokalna zamieszkująca obszar objęty Lokalną Strategią Rozwoju	Konkurs	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym	osoba	0	70	Sprawozdania beneficjentów z SL za pośrednictwem IZ /dokumentacja LGD

				objętych wsparciem w programie (EFS)				
1.3.1	Usługi opiekuńcze dla osób zależnych	Osoby niesamodzielne i niepełnosprawne	Konkurs	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami społecznymi świadczonymi w interesie ogólnym w programie (EFS)	osoba	0	64	Sprawozdania beneficjentów z SL za pośrednictwem IZ /dokumentacja LGD
1.3.2	Wsparcie rodzin z trudnościami oraz młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym	Społeczność lokalna zamieszkująca obszar objęty Lokalną Strategią Rozwoju w tym rodziny z trudnościami, dzieci i młodzież zagrożona wykluczeniem społecznym	Konkurs	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami społecznymi świadczonymi w interesie ogólnym w programie (EFS)	osoba	0	92	Sprawozdania beneficjentów z SL za pośrednictwem IZ /dokumentacja LGD
1.3.3	Inwestycje w infrastrukturę społeczną	Społeczność lokalna zamieszkująca obszar objęty Lokalną Strategią Rozwoju w tym rodziny z trudnościami, dzieci i młodzież zagrożona wykluczeniem społecznym	Konkurs	Liczba wybudowanych/przebudowanych obiektów, w których realizowane są usługi aktywizacji społeczno-zawodowej (EFRR)	sztuka	0	3	Sprawozdania beneficjentów z SL za pośrednictwem IZ /dokumentacja LGD

				Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami (EFRR)	sztuka	0	3	Sprawozdania beneficjentów z SL za pośrednictwem IZ /dokumentacja LGD
1.4.1	Zwiększenie dostępności do edukacji przedszkolnej	Społeczność lokalna zamieszkująca obszar objęty Lokalną Strategią Rozwoju w tym dzieci w wieku przedszkolnym (w tym niepełnosprawne)	Konkurs	Liczba dzieci objętych w ramach programu dodatkowymi zajęciami zwiększającymi ich szanse edukacyjne w edukacji przedszkolnej (EFS)	osoba	0	100	Sprawozdania beneficjentów z SL za pośrednictwem IZ /dokumentacja LGD
				Liczba miejsc wychowania przedszkolnego dofinansowanych w programie (EFS)	sztuka	0	8	Sprawozdania beneficjentów z SL za pośrednictwem IZ /dokumentacja LGD
1.4.2	Wyrównanie szans dzieci i młodzieży	Społeczność lokalna zamieszkująca obszar objęty Lokalną Strategią Rozwoju w tym uczniowie małych szkół	Konkurs	Liczba uczniów objętych wsparciem w zakresie rozwijania kompetencji kluczowych lub umiejętności uniwersalnych w programie (EFS)	osoba	0	150	Sprawozdania beneficjentów z SL za pośrednictwem IZ /dokumentacja LGD
				Liczba szkół, których pracownie przedmiotowe	sztuka	0	5	Sprawozdania beneficjentów z SL za pośrednictwem

				zostały doposażone w programie (EFS)				IZ /dokumentacja LGD
				Liczba szkół i placówek systemu oświaty wyposażonych w ramach programu w sprzęt TIK do prowadzenia zajęć edukacyjnych (EFS)	sztuka	0	8	Sprawozdania beneficjentów z SL za pośrednictwem IZ /dokumentacja LGD
1.4.3	Rozbudowa infrastruktury przedszkolnej i dostosowanie jej do potrzeb dzieci niepełnosprawnych	Społeczność lokalna zamieszkująca obszar objęty Lokalną Strategią Rozwoju w tym dzieci w wieku przedszkolnym w tym niepełnosprawne	Konkurs	Liczba wspartych obiektów infrastruktury przedszkolnej (EFRR)	sztuka	0	4	Sprawozdania beneficjentów z SL za pośrednictwem IZ /dokumentacja LGD
				Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami (EFRR)	sztuka	0	4	Sprawozdania beneficjentów z SL za pośrednictwem IZ /dokumentacja LGD
1.5.1	Rozwój kompetencji cyfrowych	Społeczność Lokalna zamieszkująca obszar objęty Lokalną Strategią Rozwoju	Operacja własna	Liczba osób objętych szkoleniami/doradztwem w zakresie rozwoju kompetencji cyfrowych, O/K/M (EFRR)	osoba	0	15	Sprawozdania beneficjentów z SL za pośrednictwem IZ /dokumentacja LGD
				Liczba usług publicznych udostępnionych online o stopniu	sztuka	0	1	Sprawozdania beneficjentów z SL za pośrednictwem

				dojrzałości (EFRR)				IZ /dokumentacja LGD
--	--	--	--	-----------------------	--	--	--	-------------------------

2.0	CEL OGÓLNY	Rozwój turystyki, sportu i rekreacji z wykorzystaniem walorów przyrodniczych, historycznych i kulturowych				
2.1	CELE SZCZEGÓŁOWE	Rozwój oferty turystycznej				
2.2		Zachowanie i kultywowanie dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego i historycznego				
2.3		Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej				
		Wskaźniki oddziaływania dla celu ogólnego	Jednostka miary	Stan początkowy 2015 rok	Plan 2023 rok	Źródło danych/sposób pomiaru
W 2.0.1	Liczba osób odwiedzających obszar (wskaźnik własny)		osoba	2500	3000	Sprawozdania beneficjentów/dokumentacja LGD
W 2.0.2	Liczba osób uczestniczących wydarzeniach i korzystających z przebudowanych lub wyposażonych obiektów (wskaźnik własny)		osoba	0	4500	Sprawozdania beneficjentów/dokumentacja LGD
		Wskaźniki rezultatu dla celów szczegółowych	Jednostka miary	Stan początkowy 2015 rok	Plan 2023 rok	Źródło danych sposób pomiaru
W 2.1	Liczba osób, które skorzystały z miejsc noclegowych w ciągu roku (EFRROW)		osoba	0	50	Sprawozdania beneficjentów/dokumentacja LGD
W 2.1	Liczba utworzonych miejsc pracy (ogółem) (EFRROW)		sztuka	0	4	Sprawozdania beneficjentów/dokumentacja LGD
W 2.1	Liczba osób, które skorzystały z więcej niż jednej usługi turystycznej objętej siecią, która otrzymała wsparcie w ramach realizacji LSR (EFRROW)		osoba	0	100	Sprawozdania beneficjentów/dokumentacja LGD
W 2.2	Liczba osób odwiedzających zabytki i obiekty (EFRROW)		osoba	0	1 200	Sprawozdania beneficjentów/dokumentacja LGD

W 2.2	Liczba projektów skierowanych do następujących grup docelowych: mieszkańcy (EFRROW)			sztuka	0	2	Dokumentacja LGD	
W 2.2	Wzrost oczekiwanej liczby odwiedzin w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa kulturalnego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne (EFRR)			osoba	0	1 000	Sprawozdania beneficjentów z SL za pośrednictwem IZ /dokumentacja LGD	
W.2.3	Liczba osób korzystających z obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej (EFRROW)			osoba	0	500	Sprawozdania beneficjentów /dokumentacja LGD	
Przedsięwzięcia		Grupy docelowe	Sposób realizacji	Wskaźniki produktu				
				nazwa	Jednostka miary	Wartość		Źródło danych/sposób pomiaru
						Początkowa 2015 rok	Końcowa 2023 rok	
2.1.1	Wsparcie powstawania nowych miejsc noclegowych	Turyści, podmioty działające w branży turystycznej	Konkurs	Liczba nowych miejsc noclegowych (EFRROW)	sztuka	0	15	Sprawozdania beneficjentów/dokumentacja LGD
				Liczba zrealizowanych operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa (EFRROW)	sztuka	0	3	
2.1.2	Inicjowanie i wspieranie współpracy pomiędzy podmiotami działającymi w sferze turystycznej	Turyści, podmioty działające w branży turystycznej	Konkurs	Liczba sieci w zakresie usług turystycznych, które otrzymały wsparcie w ramach realizacji LSR (EFRROW)	sztuka	0	1	Sprawozdania beneficjentów/dokumentacja LGD
2.2.1	Remont zabytków sakralnych i kultu religijnego (z wyłączeniem	Turyści, społeczność lokalna zamieszkująca obszar objęty Lokalną Strategią Rozwoju	Konkurs	Liczba zabytków poddanych pracom konserwatorskim	sztuka	0	6	Sprawozdania beneficjentów/dokumentacja LGD

	zagospodarowania terenu)			lub restauratorskim (EFRROW)				
2.2.2	Wypożyczenie obiektów kulturalnych	Turyści, społeczność lokalna zamieszkująca obszar objęty Lokalną Strategią Rozwoju	Konkurs	Liczba operacji obejmujących wyposażenie podmiotów działających w sferze kultury (EFRROW)	sztuka	0	4	Sprawozdania beneficjentów/dokumentacja LGD
2.2.3	Działania promocyjne i informacyjne z zakresu kultury i ochrony środowiska	Turyści, społeczność lokalna zamieszkująca obszar objęty Lokalną Strategią Rozwoju	Konkurs	Liczba podmiotów działających w sferze kultury, które otrzymały wsparcie w ramach realizacji LSR (EFRROW)	sztuka	0	4	Sprawozdania beneficjentów/dokumentacja LGD
			Projekt grantowy		sztuka	0	10	Sprawozdania beneficjentów/dokumentacja LGD
			Projekt współpracy	Liczba zrealizowanych projektów współpracy (EFRROW)	sztuka	0	5	Dokumentacja LGD
				Liczba LGD uczestniczących w projektach współpracy (EFRROW)	sztuka	0	13	Dokumentacja LGD
2.2.4	Inwestycje przy obiektach zabytkowych	Turyści, społeczność lokalna zamieszkująca obszar objęty Lokalną Strategią Rozwoju	Konkurs	Liczba zabytków nieruchomych/ruchomych objętych wsparciem (EFRR)	sztuka	0	8	Sprawozdania beneficjentów z SL za pośrednictwem IZ /dokumentacja LGD
				Liczba instytucji kultury objętych wsparciem (EFRR)	sztuka	0	1	Sprawozdania beneficjentów z SL za pośrednictwem

								IZ /dokumentacja LGD
2.3.1	Inwestycje w infrastrukturę turystyczną i rekreacyjną	Turyści, społeczność lokalna zamieszkująca obszar objęty Lokalną Strategią Rozwoju	Konkurs	Liczba nowych lub przebudowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej (EFRROW)	sztuka	0	10	Sprawozdania beneficjentów/dokumentacja LGD

3.0	CEL OGÓLNY	Poprawa stanu infrastruktury w tym infrastruktury na rzecz ochrony środowiska					
3.1	CELE SZCZEGÓŁOWE	Poprawa stanu infrastruktury drogowej na rzecz włączenia społecznego					
3.2		Poprawa estetyki i funkcjonalności przestrzeni publicznej					
		Wskaźniki oddziaływania dla celu ogólnego	Jednostka miary	Stan początkowy 2015 rok	Plan 2023 rok	Źródło danych/sposób pomiaru	
W 3.0	Liczba operacji wpływających na poprawę stanu infrastruktury i związanych z ochroną środowiska (wskaźnik własny)		sztuka	0	13	Sprawozdania beneficjentów/dokumentacja LGD	
		Wskaźniki rezultatu dla celów szczegółowych	Jednostka miary	Stan początkowy 2015 rok	Plan 2023 rok	Źródło danych sposób pomiaru	
W 3.1	Liczba osób korzystających z nowej lub przebudowanej infrastruktury drogowej w zakresie włączenia społecznego (EFRROW)		osoba	0	100	Sprawozdania beneficjentów/dokumentacja LGD	
W 3.2	Otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowana na obszarach miejskich (EFRR)		m²	0	15 000	Sprawozdania beneficjentów z SL za pośrednictwem IZ /dokumentacja LGD	
Przedsięwzięcia		Grupy docelowe	Sposób realizacji	Wskaźniki produktu			
				nazwa			Wartość

					Jednostka miary	Początkowa 2015 rok	Końcowa 2023 rok	Źródło danych/sposób pomiaru
3.1.1	Budowa infrastruktury drogowej na rzecz włączenia społecznego	Społeczność lokalna zamieszkująca obszar objęty Lokalną Strategią Rozwoju	Konkurs	Długość wybudowanych lub przebudowanych dróg (EFRROW)	Kilometr	0	0,96	Sprawozdania beneficjentów/dokumentacja LGD
3.2.1	Kształtowanie przestrzeni publicznej	Społeczność lokalna zamieszkująca obszar objęty Lokalną Strategią Rozwoju	Konkurs	Powierzchnia zrewitalizowanych obszarów (EFRR)	ha	0	1,5	Sprawozdania beneficjentów z SL za pośrednictwem IZ /dokumentacja LGD
				Liczba wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na zrewitalizowanych obszarach (EFRR)	sztuka	0	6	Sprawozdania beneficjentów z SL za pośrednictwem IZ /dokumentacja LGD
				Liczba nowych/zmodernizowanych punktów w oświetleniu ulicznym	sztuka	0	90	Sprawozdania beneficjentów z SL za pośrednictwem IZ /dokumentacja LGD

Tabela 38. Zgodność celów LSR z celami PROW 2014-2020

Cele ogólne LSR	Cel Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich	Cele szczegółowe LSR	Zgodność z priorytetami PROW
1. Zwiększenie włączenia społecznego i rozwój przedsiębiorczości	Wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich	1.1 Aktywizacja zawodowa mieszkańców, pobudzenie przedsiębiorczości	Wspieranie włączenia społecznego, ograniczenia ubóstwa i rozwoju gospodarczego na obszarach wiejskich
		1.2 Zmniejszenie wykluczenia społecznego	
		1.3 Wsparcie usług społecznych	
		1.4 Wyrównanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży w szczególności niepełnosprawnych	
		1.5 Rozwój społeczeństwa informacyjnego	
2. Rozwój turystyki, sportu i rekreacji z wykorzystaniem walorów przyrodniczych, historycznych i kulturowych		2.1 Rozwój oferty turystycznej	Wspieranie włączenia społecznego, ograniczenia ubóstwa i rozwoju gospodarczego na obszarach wiejskich
		2.2 Zachowanie i kultywowanie dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego i historycznego	
		2.3 Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	
3. Poprawa stanu infrastruktury w tym infrastruktury na rzecz ochrony środowiska		3.1 Poprawa stanu infrastruktury drogowej na rzecz włączenia społecznego	Wspieranie włączenia społecznego, ograniczenia ubóstwa i rozwoju gospodarczego na obszarach wiejskich
		3.2 Poprawa estetyki i funkcjonalności przestrzeni publicznej	

Tabela 39. Zgodność celów LSR z celami RPOWP na lata 2014-2020

Cele ogólne LSR	Cel RPOWP	Cele szczegółowe LSR	Uzasadnienie zgodności
1. Zwiększenie włączenia społecznego i rozwój przedsiębiorczości	- Wzrost partycypacji społecznej w realizacji lokalnych strategii rozwoju. - Niwelowanie różnic w dostępie do usług społecznych i zatrudnienia poprzez realizację Lokalnych Strategii Działania - Wzrost poziomu zatrudnienia w gminach, których rozwój uwarunkowany jest siecią Natura 2000. - Zwiększenie aktywności i mobilności zawodowej oraz zdolności do zatrudnienia osób bezrobotnych, poszukujących pracy i nieaktywnych zawodowo - Wzrost samozatrudnienia i przedsiębiorczości	1.1 Aktywizacja zawodowa mieszkańców, pobudzenie przedsiębiorczości	Cel 1 LSR w pełni wpisuje się w realizację celów RPOWP. Niniejsza strategia podobnie jak RPOWP zakłada realizację przedsięwzięć w zakresie włączenia społecznego, zmniejszenia zjawiska ubóstwa, zwiększenia dostępności do
		1.2 Zmniejszenie wykluczenia społecznego	

	- Dostosowanie kompetencji i kwalifikacji pracowników na rzecz podniesienia konkurencyjności przedsiębiorstw z sektora MŚP - Poprawa sytuacji na rynku pracy osób zwolnionych lub zagrożonych zwolnieniem z przyczyn zakładu pracy - Wzrost upowszechnienia wysokiej jakości edukacji przedszkolnej wśród dzieci w wieku 3-4 lata - Podniesienie jakości oferty edukacyjnej w zakresie kształcenia ogólnego ukierunkowanej na rozwój kompetencji kluczowych oraz rozwijanie indywidualnego podejścia do ucznia, szczególnie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi - Uzupełnienie kompetencji kadry pedagogicznej na rzecz poprawy jakości kształcenia ogólnego - Podniesienie kompetencji i kwalifikacji osób dorosłych poprzez wzrost uczestnictwa w kształceniu ustawicznym - Podniesienie kompetencji uczniów szkół zawodowych zwiększających szanse na regionalnym rynku pracy - Zwiększenie aktywizacji społecznej i zawodowej osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji na rzecz poprawy i wzmocnienia ich zdolności do zatrudnienia - Poprawa dostępu do wysokiej jakości usług społecznych, w szczególności usług środowiskowych, opiekuńczych oraz usług wsparcia rodziny i pieczy zastępczej dla osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym - Tworzenie miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych - Zwiększenie poziomu korzystania z usług publicznych świadczonych drogą elektroniczną - Zwiększona dostępność do edukacji przedszkolnej - Lepsze warunki kształcenia zawodowego i ustawicznego - Poprawa dostępności i wystandaryzowanie usług społecznych w obszarze ochrony zdrowia i usług socjalnych	1.3 Wsparcie usług społecznych	usług publicznych i społecznych, tworzenia nowych miejsc pracy, aktywizacji zawodowej i społecznej mieszkańców zamieszkujących obszar objęty LSR ze szczególnym uwzględnieniem osób z grup de faworyzowanych ze względu na dostęp do rynku pracy, ubóstwo lub wykluczenie społeczne w tym osób niepełnosprawnych i zależnych. Uzupełnieniem powyższych działań będą inwestycje w infrastrukturę społeczną i szkolną.
		1.4 Wyrównanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży w szczególności niepełnosprawnych	
		1.5 Rozwój społeczeństwa informacyjnego	
2. Rozwój turystyki, sportu i rekreacji	- Niwelowanie różnic w dostępie do usług społecznych i zatrudnienia poprzez realizację Lokalnych Strategii Działania	2.1 Rozwój oferty turystycznej	Cel szczegółowy 2.2 oraz obejmujący go cel ogólny 2 są

z wykorzystaniem walorów przyrodniczych, historycznych i kulturowych	- Efektywne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego i instytucji kultury	2.2 Zachowanie i kultywowanie dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego i historycznego	w pełni zgodne z celami RPOWP i wpisują się w założenia Priorytetu inwestycyjnego 6c. Zaplanowane w ramach strategii inwestycje w kulturę podobnie jak przedsięwzięci RPOWP zapewnią zachowanie unikatowego na skalę kraju dziedzictwa kulturowego LGD (wielokulturowość obszaru) oraz wpłynął pozytywnie na rozwój tożsamości i budowanie kapitału społecznego.
		2.3 Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	
3. Poprawa stanu infrastruktury w tym infrastruktury na rzecz ochrony środowiska	- Niwelowanie różnic w dostępie do usług społecznych i zatrudnienia poprzez realizację Lokalnych Strategii Działania - Zwiększona dostępność transportowa regionu w ruchu drogowym - Zwiększony udział rozproszonej produkcji energii ze źródeł odnawialnych - Zachowanie cennych zasobów przyrodniczych regionu - Rewitalizacja fizyczna, gospodarcza i społeczna obszarów zmarginalizowanych	3.1 Poprawa stanu infrastruktury drogowej na rzecz włączenia społecznego	Założenia obu programów (PROW i RPOWP) kładą duży nacisk na działania z zakresu poprawy stanu środowiska, jego ochrony oraz popularyzacji instalacji OZE (np. priorytet inwestycyjny 4a RPOWP). Podobnie niniejsza LSR przewiduje szereg działań mających na celu ochronę środowiska naturalnego i zmniejszenie jego zanieczyszczenia. Kolejnym istotnym elementem w ramach 3 celu ogólnego są inwestycje w przestrzeń publiczną. Podobne przedsięwzięcia przewiduje np. pi 9b RPOWP. W ramach LSR
		3.2 Poprawa estetyki i funkcjonalności przestrzeni publicznej	

			będą realizowane operacje polegające na budowie nowych lub modernizacji istniejących punktów oświetlenia ulicznego oraz inwestycje mające na celu przywrócenie funkcji społecznych, publicznych lub gospodarczych w oparciu o lokalne dokumenty z zakresu rewitalizacji.
--	--	--	--

Tabela 40. Źródła finansowania celów

Cele ogólne LSR	Źródło finansowania	Cele szczegółowe LSR/	Źródło finansowania
1. Zwiększenie włączenia społecznego i rozwój przedsiębiorczości	PROW (EFRROW) RPO (EFS) RPO (EFRR)	1.1 Aktywizacja zawodowa mieszkańców, pobudzenie przedsiębiorczości	PROW (EFRROW) RPO (EFS)
		1.2 Zmniejszenie wykluczenia społecznego	RPO (EFS)
		1.3 Wsparcie usług społecznych	RPO (EFS) RPO (EFRR)
		1.4 Wyrównanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży w szczególności niepełnosprawnych	RPO (EFS) RPO (EFRR)
		1.5 Rozwój społeczeństwa informacyjnego	RPO (EFRR)
2. Rozwój turystyki, sportu i rekreacji z wykorzystaniem walorów przyrodniczych, historycznych i kulturowych	PROW (EFRROW) RPO (EFRR)	2.1 Rozwój oferty turystycznej	PROW (EFRROW)
		2.2 Zachowanie i kultywowanie dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego i historycznego	PROW (EFRROW) RPO (EFRR)
		2.3 Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	PROW (EFRROW)
3. Poprawa stanu infrastruktury w tym infrastruktury na rzecz ochrony środowiska	PROW (EFRROW) RPO (EFRR)	3.1 Poprawa stanu infrastruktury drogowej na rzecz włączenia społecznego	PROW (EFRROW)
		3.2 Poprawa estetyki i funkcjonalności przestrzeni publicznej	RPO (EFRR)

VI. Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru

Rozwiązania formalno-instytucjonalne w procesie decyzyjnym.

Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski w ramach wdrażania LSR przewiduje realizację następujących typów operacji:

1. operacje realizowane indywidualnie przez beneficjentów innych niż LGD i wybieranych przez organ decyzyjny, a następnie przedkładanych do weryfikacji do ZW,
2. projekty grantowe,
3. operacje własne LGD, których beneficjentem i realizatorem jest LGD,
4. projekty współpracy.

Rozwiązania formalno-instytucjonalne, dotyczące sposobu wyboru i oceny powyższych operacji oraz sposobu ustanawiania kryteriów, określają następujące dokumenty: Regulamin Rady, Procedura uzgadniania terminu i warunków naboru, Procedura ustalania lub zmiany kryteriów oceny operacji, Procedura oceny wniosków i wyboru operacji oraz ustalania kwot wsparcia w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020, Procedura oceny wniosków i wyboru operacji oraz ustalania kwot wsparcia w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego, Procedura oceny i wyboru grantów w ramach projektów grantowych, Procedura wyboru operacji własnych. Proces postępowania z konkursem, oceną i wyborem wniosków można podzielić na następujące kluczowe etapy, oceny zgodności z celami LSR, w ramach którego finansowana ma być dana operacja oraz wybór operacji w ramach lokalnych kryteriów wyboru i ustalenie kwoty wsparcia przez Radę.

Każdy wnioskodawca będzie miał prawo do wycofania złożonego wniosku oraz prawo do wniesienia protestu od negatywnej oceny Rady. Protest będzie wnoszony do ZW za pośrednictwem LGD.

Lokalne kryteria wyboru.

Lokalne kryteria wyboru zostały opracowane przez Zespół ds. opracowania LSR na podstawie diagnozy obszaru i ludności, analizy SWOT i badania ankietowego wśród mieszkańców. W końcowym etapie kryteria były także konsultowane ze społecznością lokalną za pośrednictwem strony internetowej Stowarzyszenia. Ankieta zawierała kilkadziesiąt przykładowych kryteriów wyboru, którym respondenci mogli przyznać ocenę od 1 (kryterium nieważne) do 4 (kryterium bardzo ważne). Przeważająca liczba respondentów przyznała ocenę 3 w przypadku niemal 100% kryteriów. Jedynie kryterium o nazwie „Operacja jest realizowana w miejscowości innej niż siedziba Urzędu Gminy” otrzymała ocenę 2. Lokalne kryteria wyboru podzielono na następujące rodzaje operacji:

1. operacje realizowane przez podmioty inne niż LGD:
 - a) operacje finansowane ze środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich:
 - operacje w zakresie rozwoju przedsiębiorczości na obszarze wiejskim,
 - operacje z zakresu infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej, kulturalnej lub drogowej, gwarantującej spójność terytorialną w zakresie włączenia społecznego,
 - b) operacje finansowane ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego lub Europejskiego Funduszu Społecznego,
 - c) operacje finansowane ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego,
2. projekty grantowe,
3. operacje własne LGD.

W ramach danego naboru będą stosowane jednakowe kryteria wyboru. Złożone wnioski będą oceniane za pomocą kart oceny wniosku i wyboru operacji stanowiących załączniki do Procedury oceny wniosków i wyboru operacji oraz ustalania kwot wsparcia w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020, Procedury oceny wniosków i wyboru operacji oraz ustalania kwot wsparcia w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego, Procedury wyboru i oceny grantów w ramach projektów grantowych, Procedury oceny i wyboru operacji własnych. Opracowane kryteria są powiązane z diagnozą obszaru, mają obiektywny, niedyskryminujący i przejrzysty charakter (określono szczegółowe zasady punktowania kryteriów w tym opis minimalnych i maksymalnych wartości). Ponadto kryteria pozwalają na wybór operacji, które osiągną zaplanowane w LSR wskaźniki. LGD przewiduje premiowanie operacji, które: generują nowe miejsca pracy, są innowacyjne, oddziałują na grupy defaworyzowane (określone w LSR), pozytywnie wpływają na środowisko oraz operacje o

wkładzie własnym, przekraczającym intensywność pomocy określonej w poszczególnych programach.

LGD przewiduje możliwość zmiany lokalnych kryteriów zgodnie z przyjętą procedurą.

Innowacyjność.

Pod pojęciem innowacyjności LGD rozumie zastosowanie lub wprowadzenie nowych lub ulepszonych produktów, procesów (technologii), metod organizacji lub marketingu poprzez praktyczne wykorzystanie lokalnych zasobów unikalnych i charakterystycznych na obszarze LSR (przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych). Innowacyjne może być ich nietypowe, niestandardowe wykorzystanie czy promocja. Kryterium innowacyjności jest oceniane na poziomie obszaru LGD, gminy członkowskiej LGD. Dla operacji z zakresu podejmowania lub rozwoju przedsiębiorczości innowacyjne może być, np. wprowadzenie nowego produktu bądź usługi, procesu produkcji, metody marketingowej, modelu organizacyjnego. W przypadku operacji inwestycyjnych innowacyjne mogą być zastosowane rozwiązania architektoniczne, technologiczne, budowlane, także zastosowanie niestandardowych rozwiązań proekologicznych. W pozostałych przypadkach może to być innowacyjne zastosowanie partnerstwa międzysektorowego, służącego realizacji celów, niekonwencjonalne wykorzystanie lokalnych zasobów, zastosowanie nowych metod szkoleniowych i nauczania, a także nowatorskie podejście do potrzeb i problemów odnoszących się do grup defaworyzowanych, określonych w LSR. W każdym przypadku udowodnienie innowacyjności jest obowiązkiem wnioskodawcy i ma wynikać z opisu wniosku.

Projekty grantowe, operacje własne i projekty współpracy.

LGD przewiduje możliwość realizacji projektu grantowego w ramach przedsięwzięcia 2.2.3 Działania promocyjne i informacyjne z zakresu kultury i ochrony środowiska. Na realizację projektu grantowego zostanie przeznaczony 100 000,00 zł, a wartość pojedynczego grantu nie będzie niższa niż 5 000,00 zł i nie wyższa niż 50 000,00 zł.

W celu zapewnienia pełnego i sprawnego wdrażania LSR, LGD Szlak Tatarski zakłada realizację operacji własnej w zakresie przedsięwzięcia: 1.5.1 Rozwój kompetencji cyfrowych. Wsparcie na jej realizację nie będzie wyższe od 100 000,00 zł. Konieczność realizacji powyższego przedsięwzięcia w formie operacji własnej jest podyktowana potrzebami m.in. osób starszych, które w badaniach ankietowych wskazały na brak możliwości dokształcania się w zakresie umiejętności cyfrowych, co w następstwie powoduje trudności np. ze znalezieniem zatrudnienia czy funkcjonowaniem w społeczeństwie.

Ponadto LGD planuje realizację dwóch krajowych projektów współpracy oraz jednego międzynarodowego. Pierwszy projekt współpracy będzie realizowany z jednym partnerem – Stowarzyszeniem „Sąsiedzi” w ramach przedsięwzięcia 2.2.3 Działania promocyjne i informacyjne z zakresu kultury i ochrony środowiska. Projekt będzie miał na celu zachowanie dziedzictwa kulinarnego i promocję obszaru. Cel zostanie osiągnięty poprzez opracowanie i wydruk publikacji promocyjnych, organizację konkursów i imprez promocyjnych oraz wyjazdu studyjnego i warsztatów.

Drugi projekt będzie realizowany w partnerstwie z 4 krajowymi Lokalnymi Grupami Działania (LGD „Lider w EGO”, LGD „Puszcza Knyszyńska” oraz Sejneńsko-Suwalska LGD, LGD Brama na Podlasie) w ramach przedsięwzięcia 2.2.3 Działania promocyjne i informacyjne z zakresu kultury i ochrony środowiska. W ramach przedsięwzięcia zostanie zrealizowany innowacyjny projekt współpracy na rzecz tworzenia lokalnych miejsc ekspozycji i upowszechniania rozwiązań w zakresie OZE – punktów ekspozycji energii odnawialnej w wybranych obiektach infrastruktury. W ramach projektu w każdej z lokalnych grup działania zostanie zrealizowana inwestycja polegająca na modelowo-ekspozycyjnej instalacji wybranych urządzeń OZE. Zostaną także zrealizowane dwa seminaria tematyczne, konferencja podsumowująco-promująca oraz wizyty studyjne.

Projekt międzynarodowy będzie realizowany w partnerstwie z 3 krajowymi partnerami (LGD „Lider w EGO”, Suwalsko-Sejneńska LGD, LGD Brama na Podlasie) i jednym partnerem zagranicznym (LGD z Litwy). Projekt realizowany będzie w ramach przedsięwzięcia 2.2.3 Działania promocyjne i informacyjne z zakresu kultury i ochrony środowiska. Przedsięwzięcie obejmie realizację innowacyjnego projektu współpracy z zakresu wykorzystania i wspólnej promocji dziedzictwa pogranicza polsko-litewskiego w rozwoju turystyki kwalifikowanej m.in. promocję walorów przyrodniczych i kulturowych (w tym kulinarnych) obszarów lokalnych grup działania biorących udział w projekcie. Projektem zostaną objęte następujące działania: dwie konferencje, dwa szkolenia warsztatowe dziedzictwa kulinarnego.

Wysokość wsparcia na poszczególne przedsięwzięcia.

Stowarzyszenie określiło następujące poziomy wsparcia przewidziane dla poszczególnych przedsięwzięć finansowanych w ramach:

1. Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 (Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich):

- ✓ dla operacji z zakresu podejmowania działalności gospodarczej pomoc przyznawana jest w formie premii w wysokości 60 tys. zł dla działalności z zakresu handlu i usług, w pozostałych przypadkach 100 tys. zł.,
- ✓ dla operacji z zakresu tworzenia lub rozwoju inkubatorów przetwórstwa lokalnych produktów pomoc przyznawana jest w wysokości do 100% kosztów kwalifikowanych w zależności od formy prawnej wnioskodawcy zgodnie z zapisami rozporządzenia MRiRW w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach poddziałania „Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020, a maksymalna kwota wsparcia wynosi 500 000,00 zł,
- ✓ do 70 % kosztów kwalifikowanych- w przypadku podmiotu wykonującego działalność gospodarczą, do której stosuje się przepisy ustawy z dnia 6 marca 2018 r. Prawo przedsiębiorców
- ✓ do 70% kosztów kwalifikowalnych przy operacjach realizowanych z zakresu wspierania współpracy między podmiotami wykonującymi działalność gospodarczą na obszarze wiejskim objętym LSR
- ✓ dla pozostałych typów operacji pomoc jest przyznawana w wysokości do 90% kosztów kwalifikowanych,
- ✓ w przypadku jednostek sektora finansów publicznych pomoc przyznawana jest w wysokości nie wyższej niż 63,63% kosztów kwalifikowanych operacji.

We wszystkich wyżej wymienionych przypadkach pomoc jest przyznawana jeżeli minimalna całkowita wartość operacji wynosi nie mniej niż 50 tys. złotych.

2. Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020:

- ✓ dla operacji realizowanych w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego pomoc jest przyznawana w wysokości do 95% kosztów kwalifikowanych
- ✓ dla operacji realizowanych w ramach Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego pomoc jest przyznawana w wysokości do 85% kosztów kwalifikowanych.

VII. Plan Działania

Plan Działania jest powiązany z matrycą logiczną LSR oraz celami i wskaźnikami, ponadto jest zgodny z zapisami PROW 2014-2020 i zapisami Szczegółowych Opisów Osi Priorytetowych RPOWP. W Planie Działania ujęto wszystkie adekwatne wskaźniki określone w powyższych dokumentach oraz uzupełniono o wskaźniki własne.

Wartości osiągania wskaźników produktu i rezultatu wskazano z podziałem na trzyletnie okresy.

LGD przewiduje, że do końca roku 2018 35% projektów w ramach RPOWP 2014-2020 będzie realizowanych częściowo przez partnerów społecznych lub organizacje pozarządowe zaś do roku 2023 wartość ta będzie wynosiła 50%. Przez operacje realizowane w pełni lub częściowo przez partnerów społecznych lub organizacje pozarządowe rozumie się te operacje, które otrzymały punkty w ramach oceny operacji zgodnie z lokalnymi kryteriami wyboru w następującym kryterium: Wnioskodawca jest organizacją pozarządową lub projekt realizowany będzie w partnerstwie z organizacją pozarządową.

Do końca roku 2018 r. LGD planuje wykorzystać minimum 20% środków finansowych na wsparcie operacji w ramach LSR a do roku 2021 co najmniej 50% tych środków.

Co najmniej 50% środków z PROW będzie przeznaczane na przedsięwzięcia dedykowane tworzeniu i utrzymaniu miejsc pracy: Przedsięwzięcie 1.1.1 Wsparcie na rzecz rozwoju i zakładania działalności gospodarczej i działania szkoleniowe oraz Przedsięwzięcie 1.1.2 Inkubator przetwórstwa lokalnego.

VIII. Budżet LSR

Lokalna Strategia Rozwoju Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski będzie finansowana z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 oraz Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020. Szczegółowy podział środków na poszczególne Fundusze przedstawia budżet stanowiący załącznik do LSR. Wysokość kosztów związanych z realizacją LSR (m.in. wynagrodzenia pracowników, koszty związane z utrzymaniem biura) i aktywizacji (animowanie, szkolenia, działania informacyjno-promocyjne i wspierające lokalnych liderów) oraz środków na realizację projektów współpracy określono zgodnie z przepisami unijnymi i krajowymi.

Decyzją Zarządu Województwa Podlaskiego (nr uchwały 33/441/2019 z dnia 9 kwietnia 2019 r.) Stowarzyszenie LGD Szlak Tatarski otrzymało dodatkowe środki finansowe na wsparcie realizacji operacji w ramach Lokalnej Strategii Rozwoju w wysokości **2 754 148,80 zł**. Otrzymaną kwotę podzielono według potrzeb zgłaszanych przez mieszkańców oraz przedstawicieli samorządów wchodzących w skład LGD. Przeprowadzone konsultacje społeczne pokazały potrzebę realizacji projektów rewitalizacyjnych, dotyczących dziedzictwa kulturowego, modernizacji infrastruktury przedszkolnej i społecznej. Najwięcej środków przeznaczono na działania z zakresu rewitalizacji małej skali w kwocie 1 504 148,80 zł oraz infrastruktury przedszkolnej w kwocie 700 000,00 zł. Równie ważna okazała się ochrona zabytków, na ten cel przydzielono kwotę 250 000,00 zł. Środki zabezpieczono również na utworzenie bądź modernizację infrastruktury społecznej w kwocie 300 000,00 zł. Zwiększony budżet jeszcze bardziej pomoże w osiągnięciu założonych w LSR celów i przyczyni się do dalszego rozwoju lokalnej społeczności.

Decyzją Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi dotyczącą zwiększenia budżetu działania LEADER, Stowarzyszenie LGD Szlak Tatarski otrzymało dodatkowe środki finansowe na wsparcie realizacji operacji w ramach Lokalnej Strategii Rozwoju w wysokości 600 000,00 zł. Przeprowadzone konsultacje społeczne i potrzeby zgłaszane przez mieszkańców oraz przedstawicieli samorządów wchodzących w skład LGD pokazały potrzebę realizacji projektów dotyczących rozwoju przedsiębiorczości na obszarze realizacji LSR Szlak Tatarski. Zwiększony budżet pomoże w osiągnięciu założonych w LSR celów i przyczyni się do dalszego rozwoju przedsiębiorczości w tym na utworzenie nowych miejsc pracy.

Plan finansowy uwzględnia wielkość wkładu w podziale na wkład EFRROW, budżet państwa (dla beneficjentów innych niż jednostki sektora finansów publicznych) oraz wkład własny, który jest wkładem krajowych środków publicznych dla beneficjentów będących jednostkami sektora finansów publicznych.

Tabela 41. Powiązanie budżetu z celami LSR

CEL OGÓLNY	BUDŻET NA REALIZACJĘ CELU	POWIĄZANIA BUDŻETU Z CELAMI
1. Zwiększenie włączenia społecznego i rozwój przedsiębiorczości	EFS – 5 624 536 zł EFS (koszty bieżące) – 612 500 euro EFRR 2 640 248 zł EFRROW 843 626,46 euro	Cel 1 obejmuje najszerzy zakres interwencji skierowany do mieszkańców w aspekcie gospodarczym (działania wspierające rozwój lokalnej przedsiębiorczości – dofinansowanie nowych i istniejących przedsiębiorstw, szkolenia zwiększające kwalifikacje zawodowe) społecznym (wsparcie usług społecznych i działania skierowane do osób niepełnosprawnych, zwiększające włączenie społeczne) i edukacyjnym (zwiększenie oferty edukacyjnej szkół i przedszkoli poprzez dodatkowe zajęcia, wyposażenie placówek i działania inwestycyjne w obiektach). Jest to obszar, który - według mieszkańców - wymagał podjęcia zintensyfikowanych działań. W związku z przekrojowym podejściem do realizacji celu będzie on finansowany z EFRROW, EFS, EFRR.
2. Rozwój turystyki, sportu i rekreacji z wykorzystaniem	EFRR – 1 060 000 zł	Turystyka była wskazywana przez mieszkańców jako jeden z głównych kierunków rozwoju obszaru LGD dlatego Stowarzyszenie przewidziało przedsięwzięcia umożliwiające

walorów przyrodniczych, historycznych i kulturowych	EFROW – 668 505,53 euro, 165 000 EURO (Współpraca)	rozwój bazy noclegowej obszaru, inwestycje w zabytki i obiekty kulturalne, przedsięwzięcia promocyjne i rozbudowę infrastruktury turystycznej. W ramach interwencji wsparcie będzie pochodziło z dwóch funduszy: EFROW, EFRR.
3. Poprawa stanu infrastruktury na rzecz ochrony środowiska	EFRR – 3 644 148,80 zł EFROW – 137 868,01 euro	Szczególnie istotne z punktu widzenia mieszkańców jest zwiększenie włączenia społecznego, polegające na poprawie dostępności komunikacyjnej niektórych miejscowości, dlatego też w ramach interwencji obejmującej cel 3 zaplanowano inwestycje w infrastrukturę drogową. Mając na względzie dbałość o środowisko i konieczność ograniczenia emisji gazów cieplarnianych, w ramach powyższego celu będą realizowane inwestycje w infrastrukturę na rzecz ochrony środowiska. Przewidziano także inwestycje z zakresu kształtowania przestrzeni publicznej. Wsparcie będzie pochodziło z dwóch funduszy: EFROW i EFRR.

IX. Plan komunikacji

Plan komunikacji Stowarzyszenia LGD Szlak Tatarski został skonstruowany w oparciu o badania ankietowe, dzięki którym mieszkańcy określili problemy i potrzeby w obszarze komunikacji, a także wskazali, jakie informacje powinny być im przekazywane, za pomocą jakich środków przekazu i działań komunikacyjnych LGD powinna komunikować się ze społecznością. Poproszono także o wskazanie sposobu komunikowania się z osobami wykluczonymi/defaworyzowanymi ze względu na dostęp do rynku pracy. Wszystkie dane posłużyły do skonstruowania planu komunikacji (Załącznik nr 5 do LSR), obejmującego między innymi elementy takie jak: cele komunikacji, działania komunikacyjne i środki przekazu.

Do wypracowania celów komunikacyjnych było niezbędne poznanie problemów i potrzeb komunikacyjnych. Jedynie 15% respondentów ankiet wskazało problemy w komunikacji z LGD. Należą do nich: słaby dostęp respondenta do Internetu, brak dostatecznej informacji, za mało prezentacji dobrych praktyk, brak informacji z wyprzedzeniem, za mało poświęconego czasu na omawianie pomysłów, planów i sposobów realizacji projektów.

Badanie ankietowe pomogło określić najistotniejsze z punktu widzenia mieszkańców cele komunikacyjne. Cel: informowanie o stanie realizacji LSR, w tym stopień osiągania celów i wskaźników został oceniony na 4 i 5 (przy czym „pięć” oznacza ocenę najwyższą) przez 55% respondentów, cel: informowanie potencjalnych wnioskodawców o zasadach i kryteriach udzielania wsparcia z budżetu LSR (np. o kategoriach preferowanych operacji w największym stopniu realizujących założenia LSR) przez 75% respondentów, cel: promocja dobrych praktyk osiąganych w innych regionach kraju lub za granicą, prezentowana z założeniem ich oddziaływania na kolejne operacje zgłaszane do LGD przez 62,5% ankietowanych, cel: zwiększenie zaangażowania mieszkańców w działalność LGD przez 75% respondentów. Ostatecznymi celami komunikacyjnymi zawartymi w planie komunikacja są:

1. bieżące informowanie mieszkańców obszaru LGD o LSR (jej celach, stopniu realizacji LSR, wprowadzonych zmianach w treści dokumentu) i inicjatywach podejmowanych przez LGD,
2. informowanie o ogłaszanych konkursach i ich wynikach, zasadach przyznawania pomocy w ramach poszczególnych typów projektów, zasadach rozliczania i realizacji operacji,
3. aktywizowanie lokalnej społeczności i zachęcanie jej do współrealizacji LSR,
4. promowanie dobrych praktyk wnioskodawców, realizujących projekty za pośrednictwem LGD i innych organizacji w tym także spoza obszaru objętego LSR,
5. poznanie opinii o jakości działań podejmowanych przez LGD i usług doradczych świadczonych przez pracowników biura,
6. tworzenie pozytywnego i profesjonalnego wizerunku LGD.

Przeprowadzone badania ankietowe pomogły także określić, które z działań komunikacyjnych będą najskuteczniejszą formą dotarcia do mieszkańców (połączono wyniki oceny 4 i 5). I tak 90% respondentów wskazało kampanie informacyjne, 77,50% szkolenia i seminaria, 67,5% warsztaty tematyczne, 52,5 konferencje, 30% badania satysfakcji. W opracowanym planie komunikacji postanowiono wykorzystać następujące działania komunikacyjne:

- ✓ kampanie informacyjno-promocyjne,
- ✓ warsztaty tematyczne,
- ✓ badania satysfakcji i jakości,
- ✓ spotkania nt. zasad oceniania i wyboru operacji przez LGD,

Wskaźnikami działań komunikacyjnych będą: liczba ogłoszeń na stronach internetowych, liczba informacji zamieszczanych w ramach poradnika beneficjenta, liczba informacji na portalu społecznościowym, liczba ogłoszeń w prasie lokalnej, liczba plakatów zamieszczonych w instytucjach, liczba spotkań informacyjnych, liczba ulotek/broszur informacyjnych, liczba udzielonych poradnictwa, liczba wykonanych badań ewaluacyjnych, liczba spotkań w ramach konkursu, którego odbiorcami są osoby defaworyzowane, liczba ankiet wypełnionych przez uczestników szkoleń.

Grupami docelowymi powyższych działań komunikacyjnych będą: wnioskodawcy, beneficjenci realizujący operacje, mieszkańcy obszaru LGD, pracownicy biura LGD oraz członkowie Stowarzyszenia i jego organów.

X. Zintegrowany charakter LSR

Zastosowanie zintegrowanego podejścia przejawiało się już na etapie opracowywania LSR. LGD wykorzystało rozbudowany proces konsultacji, który angażował - oprócz mieszkańców obszaru - reprezentantów sektora publicznego, społecznego i gospodarczego. Pozyskane podczas procesu informacje pozwoliły LGD określić cele i przedsięwzięcia spójne i kompleksowe ze specyfiką obszaru, a przede wszystkim odpowiadające na potrzeby i problemy zdefiniowane w diagnozie i analizie SWOT.

Zgodnie z założeniami instrumentu RLKS, Lokalna Strategia Rozwoju Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski posiada charakter zintegrowany. Oznacza to, że łączy działania, zasoby i możliwości rozwojowe przedstawicieli różnych sektorów. Działania, które dotąd były rozproszone dzięki wdrażaniu Lokalnej Strategii Rozwoju, będą się uzupełniać i wzajemnie stymulować. Zintegrowanie LSR opiera się na spójności pomiędzy poszczególnymi celami i przedsięwzięciami, związkami pomiędzy podmiotami uczestniczącymi w jej realizacji oraz na wykorzystaniu lokalnych zasobów przyrodniczych, kulturowych i historycznych do realizacji przyjętych celów strategicznych. LSR jest spójna z dokumentami wyższej rangi, np. z programami w ramach, których będzie finansowana. Jej cele korespondują z celami regionalnych dokumentów planistycznych, w związku z powyższym realizacja operacji w ramach LSR zapewni komplementarne i zintegrowane wsparcie dla obszaru objętego LSR. Przykładowo LSR, podobnie jak Strategia Województwa Podlaskiego do roku 2020, zakłada prowadzenie działań w kierunku wzrostu przedsiębiorczości w szczególności w sektorze pozarolniczym i wzrostu konkurencyjności gospodarki w połączeniu z rozwojem kompetencji przedsiębiorców i zwiększeniem wykorzystania innowacyjnych rozwiązań. Przygraniczne położenie LGD sprzyja rozwojowi międzynarodowych powiązań społeczno-gospodarczych regionu, ale nie bez znaczenia są powiązania krajowe, o których mowa w Strategii Województwa Podlaskiego. Nawiązanie współpracy w ramach realizacji LSR może przyczynić się do poszerzenia kontaktów, promocji regionu, pozyskania zewnętrznych inwestorów, wymiany wiedzy i informacji oraz do dobrych praktyk. Strategia Województwa, podobnie jak LSR opracowana przez LGD, kładzie duży nacisk na wzrost jakości życia mieszkańców, rozumiany jako wsparcie osób zależnych i osób starszych (rozwój usług opiekuńczych), wsparcie osób wykluczonych społecznie lub zagrożonych wykluczeniem, wsparcie rodzin dysfunkcyjnych lub przeżywających problemy, wsparcie ekonomii społecznej. W ramach wzrostu jakości życia mieszkańców Strategia Województwa ujmuje działania w kierunku ochrony środowiska i racjonalnego gospodarowania jego zasobami, podobnie jak LSR, w ramach której będą realizowane działania w zakresie budowy przydomowych oczyszczalni ścieków, utylizacji materiałów niebezpiecznych, instalacji OZE, edukacji ekologicznej i ochrony zasobów przyrodniczych.

W tabeli poniżej przedstawiono zgodność LSR z kluczowymi dokumentami planistycznymi określającymi główne priorytety rozwojowe:

Nazwa dokumentu nadrzędnego/lokalnego dokumentu strategicznego	Cele ogólne Lokalnej Strategii Rozwoju Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski na lata 2015-2020		
	Zwiększenie włączenia społecznego i rozwój przedsiębiorczości	Rozwój turystyki, sportu i rekreacji z wykorzystaniem walorów przyrodniczych, historycznych i kulturowych	Poprawa stanu infrastruktury w tym infrastruktury na rzecz ochrony środowiska

Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020	Zgodność z celami strategicznymi: 1. Konkurencyjna gospodarka 3. Jakość życia Zgodność z celami operacyjnymi: 1.1 Rozwój przedsiębiorczości 1.2 Wzrost innowacyjności podlaskich przedsiębiorstw 1.3 Rozwój kompetencji do pracy i wsparcie aktywności zawodowej mieszkańców regionu 1.4 Kapitał społeczny jako katalizator procesów rozwojowych 3.1 Zmniejszenie negatywnych skutków problemów demograficznych 3.2 Poprawa spójności społecznej	Zgodność z celami strategicznymi: 1. Konkurencyjna gospodarka 2. Powiązania krajowe i międzynarodowe Zgodność z celami operacyjnymi: 1.1 Rozwój przedsiębiorczości 1.4 Kapitał społeczny jako katalizator procesów rozwojowych 2.2 Poprawa atrakcyjności inwestycyjnej województwa	Zgodność z celami strategicznymi: 1. Konkurencyjna gospodarka 2. Powiązania krajowe i międzynarodowe 3. Jakość życia Zgodność z celami operacyjnymi: 1.5 Efektywne korzystanie z zasobów naturalnych 2.2 Poprawa atrakcyjności inwestycyjnej województwa 2.5 Podniesienie zewnętrznej i wewnętrznej dostępności komunikacji regionu 3.4 Ochrona środowiska i racjonalne gospodarowanie jego zasobami
Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój na lata 2014-2020	Zgodność z celami szczegółowymi: Zwiększenie możliwości zatrudnienia osób młodych do 29 roku życia bez pracy, w tym w szczególności osób, które nie uczestniczą w kształceniu, szkoleniu (tzw. młodzież NEET) Wzmocnienie potencjału instytucji działających na rzecz włączenia społecznego Podniesienie jakości działań realizowanych przez publiczne i niepubliczne podmioty na rzecz aktywizacji społeczno-zawodowej osób niepełnosprawnych Zwiększenie możliwości zatrudnienia osób w szczególnym stopniu zagrożonym wykluczeniem społecznym		

Program Rozwoju Powiatu Sokólskiego na lata 2015-2020	Zgodność z celami: 2. Jakość życia – uefektywnienie systemu ochrony zdrowia i pomocy społecznej 3. Rozwój przedsiębiorczości – wsparty zintegrowanym systemem kształcenia.		Zgodność z celami: 1. Dostępność Powiatu – usprawnienie infrastruktury komunikacyjnej
Strategia Rozwoju Gminy Kuźnica na lata 2015-2020	Zgodność z celami: 6. Strefa społeczna – edukacja, aktywizacja zawodowa, zapobieganie wykluczeniu społecznemu	Zgodność z celami: 5 Ochrona zabytków i dziedzictwa narodowego 6. Strefa społeczna – edukacja, aktywizacja zawodowa, zapobieganie wykluczeniu społecznemu 4. Kształtowanie przestrzeni publicznej	Zgodność z celami: 1. Modernizacja gospodarki wodno-ściekowej na terenie gminy Kuźnica 2. Modernizacja infrastruktury drogowej 3. Modernizacja i termomodernizacja budynków instytucji publicznych 4. Kształtowania przestrzeni publicznej
Strategia Integracji i Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Sokółka na lata 2011-2016	Zgodność z celami strategicznymi: 2. Wsparcie rodzin z dziećmi a w szczególności zapobieganie patologiom 3. Budowa systemu wsparcia na rzecz osób i rodzin znajdujących się w stanie ubóstwa m.in. z uwagi na brak pracy ze szczególnym uwzględnieniem ich aktywacji i przedsięwzięć ograniczających skutki życia w biedzie 4. Rozwijanie zintegrowanego systemu wsparcia na rzecz osób		

	starszych i niepełnosprawnych, zapewniające im właściwą opiekę.		
Gminna Strategia Rozwiązywania problemów społecznych w gminie Kuźnica na lata 2012-2020	Zgodność z celami głównymi: 1. Rozwój przedsiębiorczości 4. Znaczenie metod aktywizujących w pracy socjalnej 5. Aktywizacja mieszkańców w rozwiązywaniu problemów społecznych		3. Podniesienie świadomości ekologicznej mieszkańców

Zintegrowany charakter LSR przejawia się także w spójności i kompleksowości celów, przedsięwzięć, operacji oraz włączeniu partnerów z różnych sektorów i zasobów lokalnych w realizację LSR.

a) Opis spójności w zakresie celów i przedsięwzięć określonych w LSR.

Cele szczegółowe i przedsięwzięcia, określone w LSR, przyczyniają się do realizacji celów ogólnych, wspólnie na siebie oddziałują, wzajemnie się uzupełniają oraz tworzą logiczną całość, dając efekt synergii, przykładowo:

- ogólnie rozumiana aktywizacja zawodowa i społeczna mieszkańców będzie osiągnięta nie tylko dzięki realizacji wszystkich celów szczegółowych w ramach celu ogólnego 1 Zwiększenie włączenia społecznego i rozwój przedsiębiorczości, ale także dzięki realizacji przedsięwzięć odpowiadających celowi szczegółowemu 2.1 Rozwój oferty turystycznej, tj. Przedsięwzięcia 2.1.1. Wsparcie powstawania nowych miejsc noclegowych i Przedsięwzięcia 2.1.2 Inicjowanie i wspieranie współpracy pomiędzy podmiotami działającymi w sferze turystycznej. W ramach przedsięwzięcia 2.1.1 wspierane będą projekty z zakresu tworzenia nowych miejsc noclegowych, czyli będą one polegały na wsparciu nowo powstającego obiektu, np. gospodarstwa agroturystycznego. W związku z tym, że usługi noclegowe są oferowane w ramach działalności gospodarczej rejestrowanej lub - w przypadku gospodarstw agroturystycznych - zgłaszanej w Urzędzie Gminy, będą to operacje de facto wpływające na wzrost dochodów właścicieli tych obiektów. Inicjowanie współpracy pomiędzy podmiotami działającymi w sferze turystycznej to przedsięwzięcie, w ramach którego będą realizowane projekty informacyjne i szkoleniowe z zakresu tworzenia sieci i nawiązywania współpracy pomiędzy podmiotami działającymi w sferze turystyki oraz wspierające wprowadzanie na rynek wspólnej oferty turystycznej i jej funkcjonowania, czyli będą to także projekty potencjalnie wpływające na wzrost dochodów i rozwój przedsiębiorczości wśród podmiotów działających w branży turystycznej,

- rozwój potencjału turystycznego obszaru będzie wspierany przez przedsięwzięcia odpowiadające celom szczegółowym w ramach celu ogólnego 2. Rozwój turystyki, sportu i rekreacji z wykorzystaniem walorów przyrodniczych, historycznych i kulturowych, a także, pośrednio, przez korespondujący z nimi cel szczegółowy 3.3 Poprawa estetyki i funkcjonalności przestrzeni publicznej, w ramach którego będą realizowane inwestycje kształtujące ogólnodostępną przestrzeń publiczną. Poprawa stanu, funkcjonalności i estetyki obiektów i terenów będą miały znaczenie zarówno dla mieszkańców jak i dla odwiedzających obszar turystów.

Zintegrowanie Lokalnej Strategii widoczne jest w spójności kompleksowości przedsięwzięć zaplanowanych w ramach celów szczegółowych, np. w ramach celu szczegółowego 1.1 Aktywizacja zawodowa mieszkańców pobudzenie przedsiębiorczości wyróżnia się:

- **zintegrowanie metod stosowanych do osiągnięcia celu:** w ramach planowanych przedsięwzięć przewiduje się realizację inicjatyw szkoleniowych, warsztatów, prowadzenie wsparcia doradczego i psychologicznego osobom poszukującym pracy, a także wsparcie finansowe nowo powstających działalności gospodarczych, wsparcie finansowe istniejących działalności, wsparcie powstawania centrów

przetwórstwa lokalnego, bezzwrotne wsparcie finansowe dla osób pozostających bez pracy chcących rozpocząć prowadzenie działalności gospodarczej.

- **zaangażowanie różnych sektorów i partnerów:** w działania będą zaangażowani przedstawiciele sektora społecznego, np. organizacje pozarządowe realizujące projekty na rzecz osób defaworyzowanych/pozostających bez pracy, sektora publicznego, np. instytucje wsparcia GOPsy, PUP, Urzędy Gmin, sektora gospodarczego, np. rolnicy skupieni wokół inkubatora przetwórstwa lokalnego, nowi i istniejący przedsiębiorcy, a także osoby defaworyzowane, w tym osoby chcące rozpocząć prowadzenie działalności gospodarczej.

- **zaangażowanie różnych branż działalności gospodarczej:** między innymi w przedsięwzięcia będą mogły być zaangażowane podmioty działające w ramach sekcji A (rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo), sekcji G (handel hurtowy i detaliczny), sekcji I (działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi), sekcji O (administracja publiczna i obrona narodowa, obowiązkowe zabezpieczenia społeczne).

Zrealizowane w ramach powyższego celu przedsięwzięcia będą zaspokajały potrzeby i niwelowały problemy, braki zdefiniowane przez mieszkańców w procesie opracowywania diagnozy i SWOT. Do obszarów wymagających interwencji zalicza się: brak poradnictwa zawodowego, niski poziom dochodów mieszkańców, słabo zróżnicowana gospodarka i przemysł, brak miejsc pracy, bezrobocie, niewystarczające i nieskuteczne działania aktywizujące osoby wykluczone, niewielkie przetwórstwo produktów rolnych.

b) Opis spójności w zakresie wykorzystania zasobów lokalnych.

Lokalne zasoby kulturowe, przyrodnicze i historyczne będą wykorzystywane w ramach realizacji przedsięwzięć wpływających na podniesienie atrakcyjności turystycznej terenów objętych LSR tj. cele szczegółowe i przedsięwzięcia przypisane do celu ogólnego 2. Rozwój turystyki, sportu i rekreacji z wykorzystaniem walorów przyrodniczych, historycznych i kulturowych. Bogactwo przyrodnicze i historyczne będzie podstawą powstawania nowej bazy noclegowej, infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej, promocji obszaru oraz rozwoju turystyki poznawczej, organizacji wydarzeń kulturalnych lub innych spotkań promujących obszar LGD oraz działań informujących w zakresie ochrony środowiska. Wyremontowane zabytki będą zachęcały turystów do odwiedzenia obszaru LGD.

c) Opis integrowania partnerów z poszczególnych sektorów uczestniczących w realizacji LSR.

Realizacja niektórych przedsięwzięć sprzyja, a w niektórych przypadkach wymaga włączenia się partnerów, podmiotów z sektora społecznego, gospodarczego czy publicznego. W celu kompleksowej realizacji przedsięwzięć przypisanych celom LSR zakłada się współpracę różnych podmiotów wykonujących cząstkowe zadanie i operacje składające się na dane przedsięwzięcie. Projekty realizowane w partnerstwie dzięki zaangażowaniu różnych stron będą miały charakter kompleksowy, a ich skutki będą bardziej efektywne. Współpraca może być nawiązana w ramach realizacji m.in.:

- Przedsięwzięcia 1.1.3 Bezzwrotne wsparcie dla osób zamierzających rozpocząć prowadzenie działalności gospodarczej może zakładać współpracę podmiotów sektora gospodarczego i publicznego. Przykładowo Powiatowy Urząd Pracy w partnerstwie z firmą coachingową i przedsiębiorcą z obszaru LGD zrealizuje projekt, mający na celu aktywizację mieszkańców do rozwoju i zakładania działalności gospodarczej poprzez: szkolenia, warsztaty, konsultacje, spotkania doradcze, staże.

- Przedsięwzięcia 1.1.2 Inkubatory przetwórstwa lokalnego, w którym będą przetwarzane produkty rolne wyprodukowane przez lokalnych rolników, przedsiębiorców.

- Przedsięwzięcia 1.2.2 Projekty aktywności lokalnej, umożliwiającego nawiązanie współpracy pomiędzy sektorem społecznym, publicznym i gospodarczym. Przykładowo stowarzyszenie lub fundacja realizuje projekt dla osób zagrożonych ubóstwem, wykluczeniem społecznym lub osób z niepełnosprawnościami, w którym Ośrodek Pomocy Społecznej pomaga w rekrutacji tych osób oraz prowadzi wspólne działania w zakresie szkoleń, warsztatów, kursów podnoszących kwalifikacje, spotkań ze specjalistami a przedsiębiorca z obszaru LGD organizuje staż ww. osobom.

XI. Monitoring i ewaluacja

Aby zapewnić prawidłowe funkcjonowanie LGD i wdrażanie LSR, Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski będzie prowadziła analizę podejmowanych działań z wykorzystaniem metod badawczych, jakimi są monitoring i ewaluacja. Szczegółowe zasady ich stosowania opisuje Procedura monitoringu i ewaluacji (załącznik nr 2 do niniejszej Strategii). W opracowanie dokumentu był zaangażowany Zespół ds. opracowania LSR, a w końcowym etapie społeczność lokalna, która mogła zgłosić swoje uwagi poprzez formularz zamieszczony na stronie internetowej Stowarzyszenia. Nie wpłynęła żadna opinia społeczności lokalnej.

Proces monitorowania będzie odbywał się na bieżąco w całym procesie wdrażania LSR i będą za niego odpowiedzialni pracownicy Biura LGD. Głównymi elementami podlegającymi monitorowaniu będą: harmonogram ogłaszanych konkursów, budżet, realizacja wskaźników, zadowolenie z udzielonego doradztwa, zainteresowanie konkursami, szkoleniami i innymi przedsięwzięciami podejmowanymi przez LGD. Zarząd LGD będzie prowadził monitoring w zakresie oceny pracy biura.

Ewaluacja będzie przeprowadzana raz w roku przez Zarząd LGD w pierwszym kwartale roku następującego po roku ocenianym. Natomiast po roku 2018, 2021 i 2023 zostanie przeprowadzona ewaluacja przez podmiot zewnętrzny (niezależnych ekspertów), na podstawie zlecenia Zarządu LGD. Ocenie ewaluacyjnej będą podlegać następujące elementy: efektywność działalności LGD (aktywizacji i promocji), efektywność pracowników Biura LGD, efektywność organu decyzyjnego, przebieg konkursów, efektywność współpracy, stopień realizacji celów, wskaźników, przedsięwzięć, budżetu, jakości procedur i kryteriów.

XII. Strategiczna ocena oddziaływania na środowisko

Zapisy Lokalnej Strategii Rozwoju Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski zostały poddane analizie pod kątem spełniania kryteriów kwalifikujących do przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko. W wyniku analizy Stowarzyszenie stwierdziło, że nie jest wymagane przeprowadzenie powyższej oceny, jednak w celu potwierdzenia tej opinii Lokalna Grupa Działania wystąpiła z wnioskiem o zajęcie stanowiska w tej sprawie do Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska i Wojewódzkiej Stacji Sanitarno-Epidemiologicznej w Białymstoku.

Przywołując zapisy art. 47 w związku z art. 49, art. 48 ust 1 i ust. 2, w związku z art. 58 ust.1 pkt 2, art. 57 ust 1 pkt. 2, art. 131 ust. 1 pkt. 1 ustawy z dnia 3 października 2008 roku o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. Nr 199, poz. 1227, ze zm.) Stowarzyszenie wykazało, że LSR - w ramach Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność - jest narzędziem umożliwiającym realizację założeń Strategii Województwa Podlaskiego do roku 2020 poprzez wykorzystanie środków unijnych, w tym środków z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich, Europejskiego Funduszu Społecznego i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego. Ponadto LGD wykazało, że cele oraz działania planowane do realizacji w ramach LSR są w pełni zgodne z założeniami dokumentów przyjętych na poziomie lokalnym (np. Programem Rozwoju Powiatu Sokólskiego, strategiami rozwoju poszczególnych gmin) oraz nadrzędnych dokumentów strategicznych, m.in. Strategią Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020, Regionalnym Programem Operacyjnym Województwa Podlaskiego 2014-2020. Przeprowadzona dla tych dokumentów strategiczna ocena oddziaływania na środowisko wykazała wszystkie możliwe zagrożenia i oddziaływania na środowisko, w tym obszary Natura 2000, nie stwierdzając negatywnego wpływu ich realizacji na stan środowiska naturalnego.

Ponadto Stowarzyszenie zwróciło uwagę na koncepcyjny charakter strategii, wskazujący jedynie obszary, na które zostanie ukierunkowana interwencja z poszczególnych funduszy europejskich w ramach przewidzianych w nich celów tematycznych i priorytetów inwestycyjnych, co uniemożliwia doprecyzowanie szczegółowych parametrów przedsięwzięć inwestycyjnych, takich jak ich lokalizacja, typ, skala czy powierzchnia zabudowy, a tym samym ilościowe ujęcie oddziaływań.

Stowarzyszenie stwierdziło, że charakter projektowanego dokumentu (LSR) oraz przewidzianych w nim działań nie wyznacza nowych ram do realizacji przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko, a jego realizacja nie spowoduje znaczącego negatywnego oddziaływania na środowisko.

W odpowiedzi na powyższe Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska stwierdził brak konieczności przeprowadzania strategicznej oceny oddziaływania na środowisko, zaś Podlaski Państwowy Wojewódzki Inspektor Sanitarny w Białymstoku stwierdził, że zachodzą okoliczności uzasadniające odstąpienie od przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko Lokalnej Strategii Rozwoju.

PROCEDURA AKTUALIZACJI LSR

Cel procedury. Celem procedury jest sformalizowanie procesu dokonywania zmian w Lokalnej Strategii Rozwoju Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski na lata 2014-2020 (dalej LSR).

Zakres procedury. Procedura obejmuje opis czynności związanych ze zgłaszaniem, analizowaniem i przyjmowaniem zmian w zapisach Lokalnej Strategii Rozwoju oraz formularze wykorzystywane w trakcie powyższego procesu.

Założenia ogólne.

- ✓ Proces wdrażania i aktualizacji Lokalnej Strategii Rozwoju odbywa się z możliwie jak najszerszym udziałem lokalnej społeczności (parterów LGD i wszystkich mieszkańców obszaru).
- ✓ Wszelkie działania LGD dotyczące realizacji LSR są jawne.
- ✓ LGD na bieżąco monitoruje postęp wdrażania LSR.
- ✓ Aktualizacja LSR będzie mogła następować:
 - a) okresowo – na początku każdego roku kalendarzowego, po dokonaniu podsumowania wykonania LSR za rok poprzedni (sprawozdanie Zarządu podczas Walnego Zebrania Członków),
 - b) doraźnie – jako skutek kluczowych zmian w sposobie wdrażania LSR:
 - konieczność dostosowania zapisów LSR do zmiany przepisów prawa w przedmiocie związanym z wdrożeniem LSR,
 - dostosowanie LSR do Wytycznych wydawanych w celu zapewnienia jednolitego i prawidłowego wykonywania przez LGD zadań związanych z realizacją LSR,
 - związanych ze zmianą danych statystycznych dotyczących obszaru LSR lub koniecznością dokonania zmian w treści LSR wynikających z wdrożenia wniosków i rekomendacji z ewaluacji lub wystąpień pokontrolnych właściwych organów bądź na wniosek Zarządu Województwa.
- ✓ Proces aktualizacji LSR obsługuje Biuro LGD.

Zakres zmian dokonywanych w ramach aktualizacji LSR.

LSR może być zmieniana w pełnym zakresie z zastrzeżeniem zmian wskazanych w § 10 ust. 3 Umowy ramowej.

Przebieg procedury.

1. Zgłoszenie wniosku w sprawie zmian zapisów w LSR.

- a) Wnioski w sprawie zmiany LSR mogą zgłaszać:
 - ✓ członkowie LGD,
 - ✓ organy Stowarzyszenia,
 - ✓ mieszkańcy obszaru,
 - ✓ kierownik Biura LGD.
- b) Wnioski w sprawie zmiany LSR składa się:
 - ✓ osobiście w biurze LGD,
 - ✓ na formularzu **Wniosek o aktualizację LSR** (Załącznik nr 1 do niniejszej Procedury) lub **Karta pomysłu projektu** (Załącznik nr 2 do niniejszej Procedury) udostępnionych na stronie internetowej Stowarzyszenia oraz w Biurze LGD.

2. Analiza proponowanych zmian i konsultacje zmian

Wnioski w sprawie aktualizacji LSR rozpatrywane są przez Zarząd LGD nie później niż w kwartale w którym zostały zgłoszone. Zarząd dokonuje potrzebnych analiz do wprowadzania zmian w LSR. Analizy te wykonywane są na bieżąco w ramach ciągłego monitoringu: analizy zgłaszanych do LGD wniosków, analizy otoczenia prawnego związanego z funkcjonowaniem LGD i wdrażaniem LSR oraz analizy uchwał organów Stowarzyszenia wnioskujących o zmiany, korzystając przy tym w razie szczególnie złożonych spraw z zewnętrznego wsparcia eksperckiego.

W celu zagwarantowania jawności procesu aktualizacji LSR będzie się on odbywał w trybie konsultacji społecznych. Na 7 dni przed zatwierdzeniem zmian w LSR przez właściwy organ, Stowarzyszenie będzie zamieszczało informację na swojej stronie internetowej, w której poinformuje mieszkańców o proponowanych zmianach do LSR (poprzez zamieszczenie dokumentu z naniesionymi zmianami) oraz zaprosi do przesyłania komentarzy/sugestii. W informacji zostanie określony termin zakończenia konsultacji społecznych.

Trybu konsultacji społecznych nie stosuje się w przypadku konieczności dostosowania zapisów LSR do znowelizowanych dokumentów nadrzędnych (rozporządzenia, wytyczne itp.) oraz zmian wynikających z wezwań IZ (np. uwzględnienie zaleceń z wystąpień pokontrolnych).

3. Dokonanie aktualizacji Lokalnej Strategii Rozwoju

Zgodnie ze Statutem Stowarzyszenia do kompetencji Zarządu należy uchwalanie zmian w LSR. Wprowadzone przez Zarząd zmiany w LSR dokonane w wyniku aktualizacji przedstawia się na najbliższym Walnym Zebraniu Członków w celu uzyskania opinii.

4. Informowanie o wprowadzonych zmianach.

Stowarzyszenie będzie informowało lokalną społeczność o każdej wprowadzonej zmianie poprzez zamieszczenie zaktualizowanego dokumentu na stronie internetowej Stowarzyszenia.

WNIOSEK O AKTUALIZACJĘ LSR	
Nr rozdziału/załącznika do LSR	
Obecny zapis	Proponowany zapis/zmiany
Cel dokonania zmian zapisu, opis efektów zmian	
Uwagi dodatkowe mogące mieć znaczenie podczas analizy proponowanych zmian	
Dane osoby składającej wniosek	
Imię i nazwisko	
Funkcja pełniona w LGD (o ile dotyczy)	
Dane kontaktowe (adres, telefon, e-mail)	
Liczba załączników	
Oświadczenie (dotyczy osób fizycznych) Zgodnie z ustawą z dnia 10.05.2018 r. o ochronie danych osobowych (tekst jednolity Dz.U.2018 poz. 1000): wyrażam zgodę/nie wyrażam zgody na przetwarzanie moich danych osobowych zawartych w niniejszym wniosku przez Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski w celu aktualizacji Lokalnej Strategii Rozwoju. <i>Podpis</i> wyrażam zgodę/nie wyrażam zgody na przetwarzanie moich danych osobowych zawartych w niniejszym wniosku przez Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski w celu informowania mnie o postępach w realizacji LSR i działaniach podejmowanych przez LGD w ramach jej wdrażania. <i>Podpis</i>	
Data	Podpis
Poświadczenie przyjęcia formularza przez LGD	

KARTA POMYSŁU PROJEKTU	
Nazwa projektu (tytuł)	
Miejsce realizacji (miejscowość, gmina)	
Opis problemu/potrzeby	
Cel projektu (w tym opis zgodności z celami LSR)	
Krótki opis (m.in. zakres działań w projekcie, adresaci projektu, opis planowanej współpracy)	
Szacunkowy koszt projektu	
Dane osoby składającej kartę	
Imię i nazwisko	
Nazwa reprezentowanego podmiotu	
Dane kontaktowe (adres, telefon, e-mail)	
Liczba załączników	
Oświadczenie (dotyczy osób fizycznych) Zgodnie z ustawą z dnia 10.05.2018 r. o ochronie danych osobowych (tekst jednolity Dz.U.2018 poz. 1000): wyrażam zgodę/nie wyrażam zgody na przetwarzanie moich danych osobowych zawartych w niniejszej karcie przez Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski w celu aktualizacji Lokalnej Strategii Rozwoju. <i>Podpis</i> wyrażam zgodę/nie wyrażam zgody na przetwarzanie moich danych osobowych zawartych w niniejszym wniosku przez Stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania Szlak Tatarski w celu informowania mnie o postępach w realizacji LSR i działaniach podejmowanych przez LGD w ramach jej wdrażania. <i>Podpis</i>	
Data	Podpis
Poświadczenie przyjęcia formularza przez LGD	

PRECEDURA DOKONYWANIA MONITORINGU I EWALUACJI

Cel procedury. Celem procedury jest ocena stopnia realizacji wskaźników i planowanych przedsięwzięć, weryfikacja założonych w LSR celów oraz określenie czy LSR jest wdrażana prawidłowo a jej realizacja przebiega zgodnie z założeniami, a także czy sposób funkcjonowania LGD przebiega w sposób gwarantujący wypełnianie nałożonych obowiązków.

Założenia ogólne monitorowania. Monitoring jest procesem systematycznego zbierania i analizowania informacji ilościowych i jakościowych na temat funkcjonowania LGD oraz stanu realizacji strategii w aspekcie finansowym i rzeczowym. Jego celem jest uzyskanie informacji na temat skuteczności i wydajności wdrażanej strategii, a także ocena zgodności realizacji operacji z wcześniej zatwierdzonymi założeniami i celami.

Przebieg procedury monitorowania.

- ✓ Monitorowanie prowadzone jest na bieżąco przez pracowników biura LGD oraz Zarząd Stowarzyszenia (w zakresie oceny pracy biura).
- ✓ Elementy monitorowane:
 - harmonogram ogłaszanych konkursów
 - budżet
 - realizacja wskaźników
 - zadowolenie z udzielonego doradztwa
 - zainteresowanie konkursami, szkoleniami i innymi przedsięwzięciami podejmowanymi przez LGD
- ✓ Do zbierania danych służą sprawozdania, ankiety, oświadczenia beneficjentów itp.

Sposoby realizacji badań – monitoring.

Zakres badania	Podmiot/organ wykonujący badanie	Sposób wykonania badania (źródła danych)	Czas i okres dokonywania pomiaru	Analiza i ocena danych
Harmonogram ogłaszanych konkursów	Biuro LGD (ocena własna) Zarząd LGD	✓ Rejestr ogłoszonych konkursów	Na bieżąco	✓ Zgodność ogłaszania konkursów z harmonogramem
Budżet LGD		✓ Dokumentacja własna LGD, informacje z IW		✓ Stopień wykorzystania funduszy
Wskaźniki realizacji LSR		✓ Ankiety monitorujące beneficjentów, dokumentacja własna LGD		✓ Wysokość zakontraktowanych środków
Funkcjonowanie Biura LGD		✓ Anonimowe ankiety odbiorców świadczonego doradztwa ✓ Rejestr doradztwa		✓ Stopień realizacji wskaźników produktu i rezultatu ✓ Ocena pracy pracowników ✓ Jakość i efektywność świadczonego doradztwa

Przebieg procedury ewaluacji.

- ✓ Warsztat refleksyjny przeprowadzony będzie zgodnie z Wytycznymi Ministra Rozwoju i Wsi. Ewaluacja przeprowadzana przez ekspertów zewnętrznych z możliwością wykorzystania elementów z tabeli „Sposoby realizacji badań – ewaluacja”.
- ✓ Elementy podlegające ewaluacji:
 - efektywność działalności LGD (aktywizacji i promocji)
 - efektywność pracowników biura LGD
 - efektywność organu decyzyjnego
 - przebieg konkursów
 - efektywność współpracy
 - stopień realizacji celów, wskaźników, przedsięwzięć, budżetu
 - jakość procedur i kryteriów
- ✓ Do zbierania danych służą sprawozdania, ankiety, statystyki, rejestry.

Sposoby realizacji badań - ewaluacja

Zakres badania	Podmiot/organ wykonujący badanie	Sposób wykonania badania (źródła danych)	Czas i okres dokonywania pomiaru	Analiza i ocena danych
Funkcjonowanie Lokalnej Grupy Działania				
Działalność LGD	Zarząd LGD	✓ Opinia kierownika biura nt. podległych pracowników	Czas pomiaru: I kwartał roku następującego po roku ocenianym	✓ Rzetelne i terminowe wypełnianie obowiązków wynikających z umowy
Pracownicy biura LGD	Niezależni eksperci (ocena zewnętrzna)	✓ Wywiad z wnioskodawcami	Okres objęty pomiarem:	✓ Realizacja LSR zgodnie z harmonogramem
Organ decyzyjny	Badanie z udziałem lokalnej społeczności	✓ Badania ankietowe	Cały rok kalendarzowy	✓ Uczestnictwo w posiedzeniach
		✓ Opinia Zarządu/ członków LGD		✓ Przestrzeganie Regulaminu
		✓ Opinia Komisji Rewizyjnej		✓ Jakość i skuteczność świadczonych usług
				✓ Efektywność promocji LGD i aktywizacji lokalnej społeczności
Wdrażanie LSR				
Cele określone w LSR	Ocena własna	✓ Analiza na podstawie ankiet, wywiadów przeprowadzonych z pracownikami LGD,	Czas pomiaru: I kwartał roku następującego po roku ocenianym	✓ Stopień realizacji poszczególnych celów
Procedura wyboru operacji	Niezależni eksperci (ocena zewnętrzna)	beneficjentami i wnioskodawcami	Okres objęty pomiarem:	✓ Stopień wykorzystania budżetu
Kryteria wyboru operacji	Ewaluacja z udziałem społeczności lokalnej			✓ Zgodność z harmonogramem

Harmonogram Budżet			Cały rok kalendarzowy	✓ Opinia społeczności lokalnej na temat wdrażania LSR oraz realizowanych projektów
-----------------------	--	--	--------------------------	--

Kryteria ewaluacyjne

- ✓ Trafność – oznaczająca adekwatność celów interwencji do zidentyfikowanych problemów grup docelowych.
- ✓ Użyteczność – podobnie jak w przypadku kryterium trafności określa adekwatność celów interwencji do zidentyfikowanych problemów grup docelowych, jednak analiza użyteczności jest prowadzona po zamknięciu interwencji lub w trakcie jej wdrażania.
- ✓ Skuteczność – określająca stopień realizacji założonych celów, skuteczność użytych działań w przełożeniu na efekty.
- ✓ Efektywność – porównująca stopień użytych nakładów (finansowych, ludzkich, poświęconego czasu) do uzyskanych wyników i rezultatów.
- ✓ Trwałość - kryterium pozwalające ocenić czy pozytywne efekty/zmiany będą widoczne po zakończeniu interwencji.

Wykorzystanie opinii i wniosków lokalnej społeczności. Wyniki przeprowadzonych ewaluacji i analiz danych monitoringowych pozyskanych również od lokalnej społeczności będą służyły, w razie konieczności, do wprowadzenia działań/planów naprawczych, zmiany kryteriów wyboru, aktualizacji harmonogramu ogłaszanych konkursów, modyfikacji budżetu czy sformułowania nowych celów.

PLAN DZIAŁANIA

CEL OGÓLNY nr 1 Zwiększenie włączenia społecznego i rozwój przedsiębiorczości	Lata 2016-2023			Fundusz	Poddziałanie/ zakres Programu
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	Planowane wsparcie		
Cel szczegółowy 1.1 Aktywizacja zawodowa mieszkańców i pobudzenie przedsiębiorczości					
Przedsięwzięcie 1.1.1 Wsparcie na rzecz rozwoju i zakładania działalności gospodarczej i działania szkoleniowe BONUS	Liczba zrealizowanych operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa	10 sztuk	755 583,25 euro	EFRROW	Realizacja LSR
	Liczba zrealizowanych operacji polegających na rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	18 sztuk			
	Liczba zrealizowanych operacji ukierunkowanych na innowacje	1 sztuka			
	Liczba szkoleń	3 sztuki			
Przedsięwzięcie 1.1.2 Inkubatory przetwórstwa lokalnego	Liczba nowych inkubatorów (centrów) przetwórstwa lokalnego	1 sztuka	88 043,21 euro	EFRROW	Realizacja LSR
Przedsięwzięcie 1.1.3 Bezzwrotne wsparcie dla osób zamierzających rozpocząć prowadzenie działalności gospodarczej (Typ 3)	Liczba osób pozostających bez pracy, które otrzymały bezzwrotne środki na podjęcie działalności gospodarczej w programie	20 osób	1 247 773,10 zł	EFS	Realizacja LSR
Przedsięwzięcie 1.1.4 Szkolenia dla organów zaangażowanych we wdrażanie LSR oraz działania informacyjno-animacyjne LGD (Typ 11)	Liczba osobodni szkoleń dla pracowników LGD	60 osobodni	612 500,00 euro	Fundusz wiodący EFS	Aktywizacja
	Liczba osobodni szkoleń dla organów LGD	110 osobodni			
	Liczba podmiotów, którym udzielono indywidualnego doradztwa	100 sztuk			

	Liczba spotkań informacyjno-konsultacyjnych LGD z mieszkańcami	30 sztuk			
Razem cel szczegółowy 1.1			843 626,46 euro	EFRROW	Realizacja LSR
			1 247 773,10 zł	EFS	Realizacja LSR
			612 500,00 euro	Fundusz wiodący EFS	Aktywizacja
Wskaźnik rezultatu 1.1	Liczba utworzonych miejsc pracy	28 sztuk		EFRROW	Realizacja LSR
	Liczba osób przeszkolonych	3 osoby			
	Liczba osób oceniających szkolenia jako adekwatne do oczekiwań	6 osób			
	Liczba podmiotów korzystających z infrastruktury służącej przetwarzaniu produktów rolnych rocznie	4 sztuki		EFRROW	Realizacja LSR
	Liczba utworzonych miejsc pracy w ramach udzielonych z EFS środków na podjęcie działalności gospodarczej (Typ 3)	20 osób		EFS	Realizacja LSR
	Liczba wnioskodawców, którym udzielono indywidualnego doradztwa i którzy zawarli umowy o przyznanie pomocy/dofinansowanie (Typ 11)	50 osób		Fundusz wiodący EFS	Aktywizacja
	Liczba uczestniczących w spotkaniach informacyjno-konsultacyjnych (Typ 11)	100 osób			
	Liczba osób zadowolonych ze spotkań przeprowadzonych przez LGD (Typ 11)	60 osób			

Cel szczegółowy 1.2 Zmniejszenie wykluczenia społecznego					
Przedsięwzięcie 1.2.1 Projekty aktywności lokalnej (Typ 6)	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie	70 osób	925 147,94 zł	EFS	Realizacja LSR
Razem cel szczegółowy 1.2			925 147,94 zł	EFS	Realizacja LSR
Wskaźnik rezultatu 1.2	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, które uzyskały kwalifikacje lub nabyły kompetencje po opuszczeniu programu	30 osób		EFS	Realizacja LSR
Cel szczegółowy 1.3 Wsparcie usług społecznych					
Przedsięwzięcie 1.3.1 Usługi opiekuńcze dla osób zależnych (Typ 9)	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami społecznymi świadczonymi w interesie ogólnym w programie	64 osoby	728 026,00 zł	EFS	Realizacja LSR
Przedsięwzięcie 1.3.2 Wsparcie rodzin z trudnościami oraz młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym (Typ 10)	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami społecznymi świadczonymi w interesie ogólnym w programie	92 osoby	632 992,50 zł	EFS	Realizacja LSR
Przedsięwzięcie 1.3.3 Inwestycje w infrastrukturę społeczną (Typ 8) BONUS	Liczba wybudowanych/przebudowanych obiektów, w których realizowane są usługi aktywizacji społeczno-zawodowej	3 sztuki	840 249 zł	EFRR	Realizacja LSR
	Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami	3 sztuki			
Razem cel szczegółowy 1.3			1 361 018,50 zł	EFS	Realizacja LSR
			840 249 zł	EFRR	Realizacja LSR

Wskaźnik rezultatu 1.3	Liczba wspartych w programie miejsc świadczenia usług społecznych istniejących po zakończeniu projektu (Typ 9 Typ 10)	2 sztuki		EFS	Realizacja LSR
	Liczba osób korzystających z wybudowanych/przebudowanych obiektów, w których realizowane są usługi aktywizacji społeczno-zawodowej	60 osób		EFRR	Realizacja LSR
Cel szczegółowy 1.4 Wyrównanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży w szczególności niepełnosprawnych					
Przedsięwzięcie 1.4.1 Zwiększenie dostępności do edukacji przedszkolnej (Typ 4b-f)	Liczba dzieci objętych w ramach programu dodatkowymi zajęciami zwiększającymi ich szanse edukacyjne w edukacji przedszkolnej	100 osób	1 050 000 zł	EFS	Realizacja LSR
	Liczba miejsc wychowania przedszkolnego dofinansowanych w programie	8 sztuk			
Przedsięwzięcie 1.4.2 Wyrównanie szans dzieci i młodzieży (Typ 5)	Liczba uczniów objętych wsparciem w zakresie rozwijania kompetencji kluczowych lub umiejętności uniwersalnych w programie	150 osób	1 040 596,46 zł	EFS	Realizacja LSR
	Liczba szkół, których pracownie przedmiotowe zostały wyposażone w programie	5 sztuk			
	Liczba szkół i placówek systemu oświaty wyposażonych w ramach programu w sprzęt TIK do prowadzenia zajęć edukacyjnych	8 sztuk			
Przedsięwzięcie 1.4.3 Rozbudowa infrastruktury przedszkolnej i dostosowanie jej do potrzeb dzieci niepełnosprawnych (Typ 10) BONUS	Liczba wspartych obiektów infrastruktury przedszkolnej	4 sztuki	1 699 999 zł	EFRR	Realizacja LSR
	Liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami	4 sztuki			

Razem cel szczegółowy 1.4			2 090 596,46	EFS	Realizacja LSR
			1 699 999 zł	EFRR	Realizacja LSR
Wskaźnik rezultatu 1.4	Liczba nauczycieli, którzy uzyskali kwalifikacje lub nabyli kompetencje po opuszczeniu programu	10 osób		EFS	Realizacja LSR
	Liczba uczniów, którzy nabyli kompetencje kluczowe lub umiejętności uniwersalne po opuszczeniu programu	150 osób		EFS	Realizacja LSR
	Liczba szkół, w których pracownie przedmiotowe wykorzystują doposażenie do prowadzenia zajęć edukacyjnych	5 sztuk			
	Potencjał objętej wsparciem infrastruktury w zakresie opieki nad dziećmi lub infrastruktury edukacyjnej (Typ 10)	100 osób		EFRR	Realizacja LSR
Cel szczegółowy 1.5 Rozwój społeczeństwa informacyjnego					
Przedsięwzięcie 1.5.1 Rozwój kompetencji cyfrowych (Typ 6)	Liczba osób objętych szkoleniami/doradztwem w zakresie rozwoju kompetencji cyfrowych, O/K/M	15 osób	100 000 zł	EFRR	Realizacja LSR
	Liczba usług publicznych udostępnionych on-line o stopniu dojrzałości	1 sztuka			
Razem cel szczegółowy 1.5			100 000 zł	EFRR	Realizacja LSR
Wskaźnik rezultatu 1.5	Liczba osób, które nabyły lub rozwinęły kompetencje cyfrowe w wyniku udzielonego wsparcia (wskaźnik własny)	15 osób		EFRR	Realizacja LSR
Razem cel ogólny 1			5 624 536 zł	EFS	Realizacja LSR

				612 500 euro	Fundusz wiodący EFS	Aktywizacja
				2 640 248 zł	EFRR	Realizacja LSR
				843 626,46 euro	EFROW	Realizacja LSR
CEL OGÓLNY nr 2 Rozwój turystyki, sportu i rekreacji z wykorzystaniem walorów przyrodniczych, historycznych i kulturowych	Lata 2016-2023				Fundusz	Poddziałanie/za kres Programu
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	Planowane wsparcie			
Cel szczegółowy 2.1 Rozwój oferty turystycznej						
Przedsięwzięcie 2.1.1 Wsparcie powstawania nowych miejsc noclegowych	Liczba nowych miejsc noclegowych	15 sztuk	43 172,31 euro	EFROW	Realizacja LSR	
	Liczba zrealizowanych operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa	3 sztuki				
Przedsięwzięcie 2.1.2 Inicjowanie i wspieranie współpracy pomiędzy podmiotami działającymi w sferze turystycznej	Liczba sieci w zakresie usług turystycznych, które otrzymały wsparcie w ramach realizacji LSR	1 sztuka	22 916,88 euro	EFROW		
Razem cel szczegółowy 2.1			66 089,19 euro	EFROW	Realizacja LSR	
Wskaźnik rezultatu 2.1	Liczba osób, które skorzystały z miejsc noclegowych w ciągu roku	50 osób		EFROW	Realizacja LSR	
	Liczba utworzonych miejsc pracy (ogółem)	4 sztuki				
		Liczba osób, które skorzystały z więcej niż jednej usługi turystycznej objętej siecią, która otrzymała wsparcie w ramach realizacji LSR	100 osób		EFROW	Realizacja LSR
Cel szczegółowy 2.2 Zachowanie i kultywowanie dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego i historycznego						

Przedsięwzięcie 2.2.1 Remont zabytków sakralnych i kultu religijnego (z wyłączeniem zagospodarowania terenu)	Liczba zabytków poddanych pracom konserwatorskim lub restauratorskim	6 sztuk	167 982,07 euro	EFROW	Realizacja LSR
Przedsięwzięcie 2.2.2 Wyposażenie obiektów kulturalnych	Liczba operacji obejmujących wyposażenie podmiotów działających w sferze kultury	4 sztuki	46 805,29 euro	EFROW	Realizacja LSR
Przedsięwzięcie 2.2.3 Działania promocyjne i informacyjne z zakresu kultury i ochrony środowiska	Liczba podmiotów działających w sferze kultury, które otrzymały wsparcie w ramach realizacji LSR	14 sztuk	75 000 euro	EFROW	Realizacja LSR
	Liczba zrealizowanych projektów współpracy	5 sztuk	165 000,00 euro	EFROW	Współpraca
	Liczba LGD uczestniczących w projektach współpracy	13 sztuk			
Przedsięwzięcie 2.2.4 Inwestycje przy obiektach zabytkowych (Typ 7) BONUS	Liczba zabytków nieruchomych/ruchomych objętych wsparciem	8 sztuk	1 060 000 zł	EFRR	Realizacja LSR
	Liczba instytucji kultury objętych wsparciem	1 sztuka			
Razem cel szczegółowy 2.2			1 060 000 zł	EFRR	Realizacja LSR
			289 787,36 euro	EFROW	Realizacja LSR
			165 000,00 euro	EFROW	Współpraca
Wskaźnik rezultatu 2.2	Liczba osób odwiedzających zabytki i obiekty	1000 osób		EFROW	Realizacja LSR
	Liczba projektów skierowanych do następujących grup docelowych: mieszkańcy	2 sztuki		EFROW	Współpraca
	Wzrost oczekiwanej liczby odwiedzin w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa kulturalnego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne (Typ 7)	1 000 osób		EFRR	Realizacja LSR

Cel szczegółowy 2.3 Rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej					
Przedsięwzięcie 2.3.1 Inwestycje w infrastrukturę turystyczną i rekreacyjną	Liczba nowych lub przebudowanych obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	10 sztuk	312 628,98 euro	EFROW	Realizacja LSR
Razem cel szczegółowy 2.3			312 628,98 euro	EFROW	Realizacja LSR
Wskaźnik rezultatu 2.3	Liczba osób korzystających z obiektów infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej	500 osób		EFROW	Realizacja LSR
Razem cel ogólny 2			1 060 000 zł	EFRR	Realizacja LSR
			668 505,53 euro	EFROW	Realizacja LSR
			165 000,00 euro	EFROW	Współpraca
CEL OGÓLNY nr 3 Poprawa stanu infrastruktury w tym infrastruktury na rzecz ochrony środowiska	Lata 2016-2023			Fundusz	Poddziałanie/za kres Programu
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	Planowane wsparcie		
Cel szczegółowy 3.1 Poprawa stanu infrastruktury drogowej na rzecz włączenia społecznego					
Przedsięwzięcie 3.1.1 Budowa infrastruktury drogowej na rzecz włączenia społecznego	Długość wybudowanych lub przebudowanych dróg	0,96 km	137 868,01 euro	EFROW	Realizacja LSR
Razem cel szczegółowy 3.1			137 868,01 euro	EFROW	Realizacja LSR
Wskaźnik rezultatu 3.1	Liczba osób korzystających z nowej lub przebudowanej infrastruktury drogowej w zakresie włączenia społecznego	100 osób		EFROW	Realizacja LSR
Cel szczegółowy 3.2 Poprawa estetyki i funkcjonalności przestrzeni publicznej					
Przedsięwzięcie 3.2.1 Kształtowanie przestrzeni publicznej	Powierzchnia zrewitalizowanych obszarów (Typ 9)	1,5 ha	3 644 148,80 zł	EFRR	Realizacja LSR

BONUS	Liczba wspartych obiektów infrastruktury zlokalizowanych na zrewitalizowanych obszarach (Typ 9)	6 sztuk			
	Liczba nowych/zmodernizowanych punktów w oświetleniu ulicznym (Typ 11)	90 sztuk			
Razem cel szczegółowy 3.2			3 644 148,80 zł	EFRR	Realizacja LSR
Wskaźniki rezultatu 3.2	Otwarta przestrzeń utworzona lub rekultywowana na obszarach miejskich	15 000 m ²		EFRR	Realizacja LSR
Razem cel ogólny 3			137 868,01 euro	EFROW	Realizacja LSR
			3 644 148,80 zł	EFRR	Realizacja LSR
Razem LSR			5 624 536,00 zł	EFS	Realizacja LSR
			612 500 euro	Fundusz wiodący EFS	Aktywizacja
			7 344 396,80 zł	EFRR	Realizacja LSR
			1 650 000 euro	EFROW	Realizacja LSR
			165 000,00 euro	EFROW	Współpraca

BUDŻET LSR

Wysokość wsparcia finansowego EFSI w ramach LSR w ramach poszczególnych poddziałań:

Zakres wsparcia	Wsparcie finansowe (PLN)			
	EFRROW	RPO		Fundusz wiodący
		EFS	EFRR	
Realizacja LSR (art. 35 ust 1 lit. b rozporządzenia nr 1303/2013)	1 650 000,00 euro	5 624 536,00	7 344 396,80	
Współpraca (art. 35 ust 1 lit. c rozporządzenia nr 1303/2013)	165 000,00 euro			
Koszty bieżące (art. 35 ust 1 lit. d rozporządzenia nr 1303/2013)				612 500 euro
Aktywizacja (art. 35 ust 1 lit. e rozporządzenia nr 1303/2013)				
Razem	1 650 000,00 euro 165 000,00 euro	5 624 536,00 zł	7 344 396,80 zł	612 500 euro

Plan finansowy w zakresie poddziałania 19.2 PROW 2014-2020

	Wkład EFRROW	Budżet państwa	Wkład własny będący wkładem krajowych środków publicznych	RAZEM
Beneficjenci inni niż jednostki sektora finansów publicznych	572 670,00 euro	327 330,00 euro		900 000,00 euro
Beneficjenci będący jednostkami sektora finansów publicznych	477 225,00 euro		272 775,00 euro	750 000,00 euro
Razem	1 049 895,00 euro	327 330,00 euro	272 775,00 euro	1 650 000,00 euro

PLAN KOMUNIKACJI

Cel opracowania planu komunikacji. Celem planu komunikacji jest zapewnienie obustronnej komunikacji pomiędzy LGD a społecznością lokalną w całym procesie wdrażania Lokalnej Strategii Rozwoju, pobudzenie współpracy, aktywności społecznej i kreowanie liderów, dzięki którym będzie możliwy rozwój obszaru i realizacja zaplanowanych celów. Plan komunikacji ma gwarantować przejrzystość działań podejmowanych przez LGD.

Założenia ogólne planu komunikacji. Plan komunikacji określa cele, działania komunikacyjne i środki przekazu (narzędzia) używane w procesie przekazywania informacji społeczności lokalnej, które będą stosowane przez LGD na każdym etapie wdrażania LSR. Ponadto określa planowane efekty działań komunikacyjnych oraz sposób badania ich skuteczności, sposób wykorzystania wniosków uzyskanych od lokalnej społeczności i budżet przewidziany na realizację planu komunikacji.

Cele działań komunikacyjnych. Do głównych celów działań komunikacyjnych podejmowanych przez LGD będzie należało:

1. bieżące informowanie mieszkańców obszaru LGD o LSR (jej celach, stopniu realizacji LSR, wprowadzonych zmianach w treści dokumentu) i inicjatywach podejmowanych przez LGD,
2. informowanie o ogłaszanych konkursach i ich wynikach, zasadach przyznawania pomocy w ramach poszczególnych typów projektów, zasadach rozliczania i realizacji operacji,
3. aktywizowanie lokalnej społeczności i zachęcanie jej do współrealizacji LSR,
4. promowanie dobrych praktyk wnioskodawców, realizujących projekty za pośrednictwem LGD i innych organizacji w tym także spoza obszaru objętego LSR,
5. poznanie opinii o jakości działań podejmowanych przez LGD i usług doradczych świadczonych przez pracowników biura,
6. tworzenie pozytywnego i profesjonalnego wizerunku LGD.

Rodzaje działań komunikacyjnych i środki przekazu. W celu zapewnienia jak najskuteczniejszego odbioru przekazywanych treści, LGD oprze się głównie na dotychczas stosowanych efektywnych działaniach komunikacyjnych oraz na metodach komunikacji wskazanych przez mieszkańców podczas konsultacji społecznych. Ciągłość i powtarzalność zaplanowanych do realizacji działań komunikacyjnych zapewni utrzymanie mobilizacji społecznej w całym procesie wdrażania LSR. Działania komunikacyjne i środki przekazu są dostosowane do poszczególnych grup odbiorców i realizują cele komunikacyjne zaś przekazywane treści będą czytelne i fachowe. Do działań komunikacyjnych stosowanych w opracowanym planie należą:

- ✓ **kampanie informacyjno-promocyjne**, realizowane za pomocą następujących środków przekazu: ogłoszeń i artykułów na stronach internetowych LGD i jej kluczowych partnerów; poradnika beneficjenta na stronie internetowej Stowarzyszenia; informację w formie plakatu zamieszczaną na tablicach ogłoszeń w kluczowych instytucjach; spotkań informacyjnych w gminach członkowskich LGD; ulotek/broszur informacyjnych; ogłoszeń/artkułów w prasie lokalnej; portali społecznościowych; wydarzeń promocyjnych i aktywizacyjnych; doradztwa w Biurze LGD.
Kampanie informacyjno-promocyjne będą realizowały następujące cele komunikacyjne: bieżące informowanie mieszkańców obszaru LGD o LSR (jej celach, stopniu realizacji LSR, wprowadzonych zmianach w treści dokumentu) i inicjatywach podejmowanych przez LGD; informowanie o ogłaszanych konkursach i ich wynikach; aktywizowanie lokalnej społeczności i zachęcanie jej do współrealizacji LSR; promowanie dobrych praktyk wnioskodawców, realizujących projekty za pośrednictwem LGD i innych organizacji w tym także spoza obszaru objętego LSR,
- ✓ **warsztaty tematyczne**, podczas których jako środki przekazu zostaną zastosowane prezentacje i materiały szkoleniowe. Warsztaty będą realizowały cele: informowanie o zasadach przyznawania pomocy w ramach poszczególnych typów projektów, zasadach rozliczania i realizacji operacji; aktywizowanie lokalnej społeczności i zachęcanie jej do współrealizacji LSR; poznanie opinii o jakości działań podejmowanych przez LGD i usług doradczych świadczonych przez pracowników biura.
- ✓ **badania satysfakcji i jakości**, realizowane za pomocą środków przekazu jakimi są: ankiety wypełniane przez wnioskodawców i beneficjentów po udzielonym doradztwie, ankiety elektroniczne wysyłane do beneficjentów poszczególnych typów operacji i kluczowych partnerów, ankiety wypełnianie przez uczestników szkoleń i innych wydarzeń organizowanych przez LGD, wywiady z organami i członkami Stowarzyszenia, wywiady z pracownikami biura LGD. Badanie satysfakcji i jakości będzie odbywało się w ramach bieżącego monitoringu i ewaluacji wewnętrznych (co rok) i zewnętrznych (co dwa lata) i będzie służyło realizacji celu

komunikacyjnego jakim jest poznanie opinii o jakości działań podejmowanych przez LGD i usług doradczych świadczonych przez pracowników biura.

- ✓ **spotkania nt. zasad oceniania i wyboru operacji przez LGD**, w ramach których zostaną użyte następujące środki przekazu: ulotka informacyjna przekazywana podczas szkoleń, prezentacje przygotowane przez członków Rady. Spotkania będą realizowały cel: informowanie o ogłaszanych konkursach i ich wynikach, zasadach przyznawania pomocy w ramach poszczególnych typów projektów, zasadach rozliczania i realizacji operacji, aktywizowanie lokalnej społeczności i zachęcanie jej do współrealizacji LSR, poznanie opinii o jakości działań podejmowanych przez LGD i usług doradczych świadczonych przez pracowników biura.

Wszystkie powyższe działania komunikacyjne prowadzone we właściwy i fachowy sposób przyczynią się do tworzenia pozytywnego i profesjonalnego wizerunku LGD, tj. osiągnięcia jednego z celów działań komunikacyjnych.

Z uwagi na szeroki zakres poszczególnych działań komunikacyjnych wszystkie z nich będą miały zastosowanie do wszystkich grup odbiorców, w tym do grup wykluczonych i defaworyzowanych ze względu na dostęp do rynku pracy opisanych szerzej w treści LSR.

Adresaci poszczególnych działań komunikacyjnych. Proponowane działania komunikacyjne oraz różnorodność środków przekazu zagwarantują społeczności lokalnej szeroki i otwarty udział w procesie komunikacyjnym. Grupę docelową poszczególnych działań komunikacyjnych tworzą:

- ✓ **wnioskodawcy** (np. JST, NGO, przedsiębiorcy, parafie i związki wyznaniowe, rolnicy, podmioty świadczące usługi opiekuńcze i pomoc społeczną, funkcjonujące na obszarze LGD) będący odbiorcami kampanii informacyjno-promocyjnych, badań satysfakcji i jakości, warsztatów tematycznych, spotkań nt. zasad oceniania i wyboru operacji przez LGD,
- ✓ **beneficjenci realizujący operacje** (np. JST, NGO, przedsiębiorcy, parafie i związki wyznaniowe, rolnicy, podmioty świadczące usługi opiekuńcze i pomoc społeczną, funkcjonujące na obszarze LGD) będący odbiorcami kampanii informacyjno-promocyjnych, badań satysfakcji i jakości, warsztatów tematycznych, spotkań nt. zasad oceniania i wyboru operacji przez LGD,
- ✓ **mieszkańcy obszaru** będący odbiorcami kampanii informacyjno-promocyjnych,
- ✓ **członkowie Stowarzyszenia i jego organów** będący odbiorcami kampanii informacyjno-promocyjnych, badań satysfakcji i jakości, warsztatów tematycznych, spotkań nt. zasad oceniania i wyboru operacji przez LGD,
- ✓ **pracownicy biura LGD** będący odbiorcami badań satysfakcji i jakości.

LGD realizując plan komunikacji musi mieć na względzie siłę opiniotwórczą poszczególnych odbiorców, dlatego informacje przekazywane do grup jakimi są wnioskodawcy i beneficjenci realizujący operacje powinny być precyzyjne, specjalistyczne i zarazem pobudzające do działania, co z kolei przełoży się na kreowanie pozytywnego wizerunku LGD i LSR. Nie bez znaczenia jest opinia ogółu społeczności lokalnej, która może być budowana podczas wszelkich inicjatyw LGD (szkolenia, wydarzenia promocyjne, itp.) czy w komunikatach zamieszczanych w mediach (prasa, Internet). Komunikaty te będą kreowały zarówno wizerunek LGD jako podmiotu wdrażającego fundusze europejskie jak i opinię na temat polityki rozwoju regionalnego, czy Unii Europejskiej.

Wskaźniki realizacji planu komunikacji

Termin	Cel komunikacji	Działanie komunikacyjne	Środki przekazu	Adresaci (grupy docelowe)	Wskaźnik
w sposób ciągły w okresie od 2016-2021	Poinformowanie mieszkańców obszaru LGD, w szczególności potencjalnych wnioskodawców	Kampania informacyjno-promocyjna	- ogłoszenia/artkuły na stronach internetowych (m.in. LGD i kluczowych partnerów) - poradnik dla beneficjenta na stronie internetowej Stowarzyszenia - informacja na portalu	- wszyscy potencjalni wnioskodawcy w szczególności grupy defaworyzowane - beneficjenci realizujący	- liczba ogłoszeń na stronach internetowych - minimum 1 ogłoszenie (dotyczy 1 roku) - liczba nowych informacji w ramach

	ów o LSR, jej głównych celach, zasadach przyznawania pomocy oraz typach operacji, na których realizację będzie można otrzymać wsparcie.		społecznościowym LGD - ogłoszenia w formie plakatów (na tablicach informacyjnych w instytucjach) - spotkania informacyjne w gminach - ulotka informacyjna - doradztwo w siedzibie Biura LGD	projekty - mieszkańcy obszaru	poradnika beneficjenta - minimum 1 informacja (dotyczy 1 roku) - liczba informacji na portalu społecznościowym - minimum 1 informacja (dotyczy 1 roku) - liczba plakatów w instytucjach -1 plakat w minimum 6 instytucjach (dotyczy 1 roku) - liczba spotkań informacyjnych – 5 (dotyczy 1 roku) - liczba ulotek – nakład 1000 szt. (dotyczy 1 roku) - liczba udzielonych poradnictw – 10 (dotyczy 1 roku)
II poł. 2016 r. 2017 r. 2018 r. 2019 r. 2020 r.	Poinformowanie mieszkańców obszaru LGD o planowanych konkursach i innych działaniach podejmowanych przez LGD oraz zwiększenie zaangażowania mieszkańców w działalność LGD, promocja	Kampania informacyjno-promocyjna	- ogłoszenia/artkuły na stronach internetowych (m.in. LGD i kluczowych partnerów) - poradnik dla beneficjenta na stronie internetowej Stowarzyszenia - informacja na portalu społecznościowym LGD - wydarzenia promocyjne i aktywizacyjne - ulotki/broszury - doradztwo w siedzibie Biura LGD	- wszyscy potencjalni wnioskodawcy w szczególności grupy defaworyzowane - beneficjenci realizujący projekty - mieszkańcy obszaru	- liczba ogłoszeń na stronach internetowych - minimum 1 ogłoszenie (dotyczy 1 roku) - liczba nowych informacji w ramach poradnika beneficjenta - minimum 1 informacja (dotyczy 1 roku) - liczba informacji na portalu społecznościowym

	dobrych praktyk LGD i innych organizacji				- minimum 1 informacja (dotyczy 1 roku) - liczba wydarzeń promocyjnych i aktywizujących – 3 (dotyczy 1 roku) - liczba broszur/ulotek - nakład 1000 szt. (dotyczy 1 roku) - liczba udzielonych poradnictw - 10 (dotyczy 1 roku)
w sposób ciągły w okresie od 2016-2021	Poinformowanie mieszkańców o ogłoszony konkursie i terminach przyjmowania wniosków	Kampania informacyjno-promocyjna	- ogłoszenia/artykuły na stronach internetowych (m.in. LGD i kluczowych partnerów) - ogłoszenia w formie plakatów (na tablicach informacyjnych w instytucjach) - ogłoszenia/artykuły w prasie lokalnej - poradnik dla beneficjenta na stronie internetowej Stowarzyszenia - wiadomość e-mailowa do osób z listy mailingowej LGD - informacja na portalu społecznościowym LGD	- wszyscy potencjalni wnioskodawcy w szczególności grupy defaworyzowane - beneficjenci realizujący projekty - mieszkańcy obszaru	- liczba ogłoszeń na stronach internetowych - 1 ogłoszenie dla danego konkursu - liczba plakatów w instytucjach - 1 plakat dla danego konkursu w minimum 6 instytucjach - liczba ogłoszeń w prasie lokalnej – 1 ogłoszenie dla danego konkursu - liczba nowych informacji w ramach poradnika beneficjenta - 1 informacja (dotyczy 1 roku) - liczba informacji na portalu społecznościowym - 1 informacja dla danego konkursu
w okresie	Informowanie o zasadach przyznawania	Spotkania nt. zasad oceniania i wyboru	- prezentacje przygotowane przez członków Rady	- wszyscy potencjalni wnioskodawcy	- liczba spotkań - liczba spotkań w

od 2017- 2020	pomocy w ramach poszczególnych typów operacji, zasadach rozliczania i realizacji projektów	operacji przez LGD Warsztaty tematyczne Badanie satysfakcji i jakości	- ulotka informacyjna przekazywana podczas spotkań - materiały szkoleniowe - ankiety wypełniane przez uczestników szkoleń - doradztwo w siedzibie Biura LGD	w szczególności grupy defaworyzowane -beneficjenci realizujący projekty - mieszkańcy obszaru	ramach konkursu, którego odbiorcami są osoby defaworyzowane - 1 spotkanie dla danego konkursu - liczba przekazanych ulotek (w zależności od liczby uczestników szkoleń) - % ankiet wypełnionych przez uczestników szkoleń – 20% (dotyczy 1 roku) - liczba udzielonych poradnictw – 10 (dotyczy 1 roku)
I i II poł. 2016 r. 2017 r. 2018 r. 2019 r. 2020 r.	Poinformowanie mieszkańców i wnioskodawców o wynikach konkursu	Kampania informacyjna	- ogłoszenie/artkuł na stronie internetowej LGD	- wszyscy wnioskodawcy w szczególności grupy defaworyzowane	- liczba ogłoszeń na stronie internetowej LGD – 1 ogłoszenie dla danego konkursu
po 2016 2017 2019 2020	Poznanie opinii o jakości działań podejmowanych przez LGD i usług doradczych świadczonych przez pracowników biura	Badanie satysfakcji i jakości	- ankiety wypełnianie przez wnioskodawców i beneficjentów po udzielonym doradztwie - ankiety elektroniczne wysłane do beneficjentów poszczególnych typów operacji i kluczowych partnerów - ankiety wypełniane przez uczestników szkoleń i innych wydarzeń organizowanych przez LGD	- wnioskodawcy i beneficjenci, którym LGD udzieliła wsparcia doradczego - uczestnicy szkoleń i innych wydarzeń - członkowie Stowarzyszenia i jego organów	- liczba wykonanych raportów – 1 (dotyczy 1 roku)

			-wywiady z organami i członkami Stowarzyszenia -wywiady z pracownikami Biura LGD	- pracownicy Biura LGD	
Każda zmiana zapisó w LSR	Poinformowanie o zmianach w LSR dotyczących np. zmiany kryteriów oceny	Informacja internetowa	- ogłoszenie/artkuł na stronie internetowej LGD	- wszyscy potencjalni wnioskodawcy w szczególności grupy defaworyzowane -beneficjenci realizujący projekty	- liczba ogłoszeń na stronie internetowej LGD – w zależności od wprowadzanych zmian
II poł 2021 r.	Poinformowanie o efektach wdrażania LSR	Kampania informacyjno-promocyjna	- ogłoszenie/artkuł na stronie internetowej LGD - broszura informacyjna	- wnioskodawcy - beneficjenci realizujący operacje -mieszkańcy obszaru	- liczba ogłoszeń na stronie internetowej LGD - 1 - liczba broszur informacyjnych – 1 broszura o nakładzie 1000 szt.
po 2018, 2021 2023	Ocena działalności LGD	Badanie satysfakcji i jakości	- badanie ewaluacyjne (niezależny ekspert) - 200 ankiet (200 osób wyrażających swą opinię w ankiecie	- wszyscy potencjalni wnioskodawcy w szczególności grupy defaworyzowane -beneficjenci realizujący projekty - mieszkańcy obszaru	- badanie ewaluacyjne (niezależny ekspert) - ilość wypełnionych ankiet

Planowane efekty działań komunikacyjnych. Dzięki systematycznej realizacji planu komunikacji zostaną osiągnięte rezultaty w postaci drukowanych materiałów informacyjno-promocyjnych, zorganizowanych szkoleń i wydarzeń, ale przede wszystkim wzrośnie poziom wiedzy wnioskodawców i mieszkańców na temat LSR i wdrażanych przez nią funduszy, lokalna społeczność (w szczególności grupy defaworyzowane) zostanie zaktywizowana i zaangażowana we wdrażanie LSR, zostanie utworzony pozytywny wizerunek LGD oraz wzrośnie jej rozpoznawalność, a także przyczyni się do wzrostu jakości oferowanych przez LGD usług.

Analiza efektywności zastosowanych działań komunikacyjnych. Plan komunikacji będzie poddawany systematycznej ocenie w ramach bieżącego monitoringu i badań ewaluacyjnych przeprowadzanych przez LGD i podmioty zewnętrzne (zgodnie z Procedurą monitoringu i ewaluacji LSR). Plan komunikacyjny będzie weryfikowany

w zakresie adekwatności doboru działań komunikacyjnych do poszczególnych grup docelowych, ich efektywności, skuteczności i racjonalności ponoszonych kosztów.

W przypadku gdy w wyniku przeprowadzonych badań stwierdzone zostaną błędy i nieprawidłowości w celu ich niwelacji w pierwszej kolejności będą miały zastosowanie rekomendacje z badań. W przypadku rażących nieprawidłowości zostanie opracowany plan naprawczy poprzedzony konsultacjami społecznymi w zakresie działań komunikacyjnych i środków przekazu.

Opis wniosków/opinii zebranych podczas działań komunikacyjnych i sposobu ich wykorzystania w procesie realizacji LSR. W opracowanym przez LGD planie komunikacyjnym zostały uwzględnione działania mające na celu pozyskanie informacji o funkcjonowaniu LGD, realizacji LSR i jakości udzielanego poradnictwa. Będą temu służyły monitoring i ewaluacja. Informacje zwrotne na temat jakości udzielanego doradztwa będą zbierane w dwojaki sposób. Po pierwsze poprzez uzupełnienie przez wnioskodawcę/beneficjenta ankiety monitorującej jakość usługi doradczej oraz po drugie przez ankiety rozsyłane w formie elektronicznej do beneficjentów poszczególnych typów operacji i kluczowych partnerów. Informacje dotyczące funkcjonowania LGD i realizacji LSR będą zbierane podczas szkoleń i innych wydarzeń organizowanych przez LGD (w formie ankiet), a także będą zbierane w formie wywiadów z organami, członkami Stowarzyszenia i pracownikami Biura LGD. Ich wyniki posłużą do aktualizacji LSR, procedur, zmiany funkcjonowania poszczególnych organów czy biura LGD, bądź przeprowadzenia korekt w tym zakresie (m.in. poprzez podnoszenie kompetencji pracowników udzielających porad np. w zakresie komunikacji interpersonalnej).

W sytuacji zaistnienia problemów z wdrażaniem LSR, braku akceptacji społecznej dla metod wdrażania LSR czy konkretnych działań podejmowanych przez LGD albo w przypadku konieczności zmiany założeń i planów LGD zostaną podjęte następujące działania naprawcze:

Ryzyko	Działania naprawcze
Funkcjonująca negatywna opinia społeczeństwa na temat LGD i działań przez nie realizowanych	Budowanie pozytywnego wizerunku LGD poprzez przekazywanie czytelnych i transparentnych treści oraz wysokiej jakości materiały informacyjne, staranne przygotowywanie przedsięwzięć i angażowanie wykwalifikowanej kadry
Mały odzew społeczny działań podejmowanych przez LGD	Zadbanie o właściwe formy poinformowania mieszkańców o organizowanych działaniach
Źle dobrane i nieskuteczne działania komunikacyjne i środki przekazu	Zastosowanie działań w oparciu o cel komunikacyjny oraz sprecyzowaną grupę odbiorców

Wyniki działań w ramach planu komunikacji będą upubliczniane za pomocą publikacji na stronie internetowej Stowarzyszenia oraz będą wykorzystywane do skutecznienia i udoskonalania planu komunikacji na dalszych etapach realizacji LSR.